

04.03.2022 № 1/194

SƏNƏT TOPLUSU

1969-cu ildən çıxır

Baş redaktor:
PƏRVİN

Təsisçilər: ANAR, “Qobustan”ın yaradıcı heyəti və
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

Redaksiya heyəti:

Vaqif Əlixanlı, Zəmfira Səfərova,
Aydın Talıbzadə, Ramiz Həsənoğlu,
Ziyadxan Əliyev, Arif Hüseynov,
Cəfər Qiyasi, Gülbəniz Göyüşqızı,
Gülmar Səma, Şəhla Aslan

Şəhadətnamə №347

Redaksiyanın ünvanı: Bakı-370000, Xaqani küçəsi 53

Tiraj: 300

www.azyb.net

www.ayb.az

E-mail: qobustan.jurnali@mail.ru

Bədii redaktor: **AYXAN**
Qrafik dizayner: **İSGƏNDƏR**

Yaz sayımızda oxuyacaqlarınız

Təranə VAHİD

**Odlə təmas və ya
zərif qanadların uçuşu**

Səh.4

Narəngül Nadir

**Günəl Anarqızının
ad gününə...**

Səh.15

**Kəmalə Səlim
Müslümqızı**

**Cənubi Azərbaycanın
xatunu...**

Səh.21

Xumar PAŞAZADƏ

**Günəş qadın -
Nurəngiz Gün**

Səh.29

Nuranə SƏLİMLİ

**Rəssam
qadınlarımız...**

Səh.36

**Xanım rəssamların
əsərləri**

Səh.48

Aysel KƏRİM

**Yoxluğunu
bilə-bilə...**

Səh.60

Esmira NƏZƏRLİ

**Azərbaycan Səhnəsinin
Çəhrayı Xanımı**

Səh.66

Yaz sayımızda oxuyacaqlarınız

Aydan SALAHZADƏ

**Teatrı düşünərkən...
yaxud mən teatrdan
nə istəyirəm?!**

Səh.71

PƏRVİN

Uçmaq üçün...

Səh.74

Humay QULİYEVA

Anam haqda dörd esse

Səh.76

Sevinc KƏRİMZADƏ

**Mənim qibləm
mənim ruhumdur...**

Səh.80

Aynur HİLALİ

Tarixdə Türk qadını

Səh.85

Söz gənclərdə

Səh.87

Zülfüyyə QƏNİYEVƏ

“Qurama”

Səh.94

Qapbaq rəsmi:

**Günəl Rəvilova:
“Pişik qadın”.**

Odla təmas və ya zərif qanadların uçuşu

Yaz/2022

***“Dünya işıqlıq olsaydı,
sənət olmazdı”.***
Albert Kamyu

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan incəsənətində ilkə imza atan qadınların həyatını araşdırıram. Mənə elə gəlir ki, qadınla sənətin mahiyyəti eynidir. Hər ikisi ilahi koddan qaynaqlanır, hər ikisinin açar sözü eşq, simvolu oddur. Bəlkə də, əsrlər boyu qadını sənətdən uzaq saxlamaqla odu oddan qorumağa çalışıblar?!

Cəhalətin, adət-ənənələrin, qadağaların hökm sürdüyü bir dövrdə dünyanı işıqlandıрмаğa gələn qadınların da yolu oddan keçdi. Repressiya, sürgün, ölüm hökmü belə onların ruhundakı sənət işığını məhv edə bilmədi. Zərif qanadlarıyla sənətə imza atan yeddi əfsanəvi qadının həyat hekayəsini birlikdə xatırlayaq...

QU NƏĞMƏSİ

Bir çiçəklə bahar olmaz, amma bir çiçək sə-nə baharı xatırlada bilər...

13 aprel 1912-ci il. Tağıyev teatrında “Ər və arvad” operettası gedir. Gənc qız elə həyəcanlıdır ki, ürək döyüntülərini özü aydınca eşidir... Tamaşa bitən kimi o, ilk dəfə səhnəyə çıxıb, Rossininin “Sevilya bərbəri” operasından Rozinanın “Una voce poco fa” ariasını ifa edəcək. Təhsilini davam etdirmək üçün başqa çıxış yolu yoxdur...

Avropasayağı geyimdə səhnəyə çıxanda qəzəb dolu baxışlar ona dikilir. Oxuyur, onun lirik-koloratur soprano (ən zil qadın səsi) səsi hər kəsi əfsunlayır, heyranlıq əvəz edir...

Bu tarixdən 69 il sonra - 1981-ci ildə Xalq yazıcısı Anar ssenari müəllifi və rejissoru olduğu “Üzeyir ömrü” filminə gənc ifaçının yaşantılarını lentə alacaq, yeni nəsillər Azərbaycanın ilk qadın klassik vokal (opera) ifaçısı, SSRİ Xalq artisti Şövkət Məmmədovanın ömür yolunun bir fraqmentini bu filmdən izləyəcəklər...

Bu əfsanəvi qadın 1897-ci il, aprelin 18-də Tiflisdə pineçi ailəsində anadan olub. Kasıb ailədə doğulsa da, bu evdə qərribə bir nəşə vardı. Atası Həsən açıqfikirli, dünyagörüşlü bir adam idi. Anası Xurşid xanım, dayısı, xalası, qardaşı müxtəlif musiqi alətlərində çalıb-oxuyurdular. Görünür, musiqi ona irsən keçmişdi. “Müqəddəs Nina” məktəbinin müəlliməsi Yelena Nesterovna Kandelaki onun bu istedadını dəyərləndirərək dərstdən sonra evdə bu balaca qızcığaza fərdi musiqi dərsləri keçərdi.

Sonralar Şövkət Musiqi Cəmiyyəti nəzdindəki məktəbdə Tamara İosifovna Stepanovanın fortepiano sinfində dərs alır. Tiflisə qastrola gələn İtaliya müğənnisi Aida Qonzaqanı dinləyən gənc qız ömürlük opera sənətinə bağlanır...

1910-cu ilin Novruz bayramında Tiflisin Artist-

lər Cəmiyyətində qrafinya Vorontsova-Daşkovanın təşkil etdiyi bayram konsertində Şövkət italyan, rus romanslarını, eləcə də Azərbaycan xalq mahnısını yüksək məharətlə oxuyur. O, böyük sənətin astanasında dayanmışdı. Bakıya da bu məqsədlə gəlir. Onun gəlişi Tağıyev teatrının 30 illik yubileyinə təsadüf edirdi. Belə bir vaxtda Hacı Zeynalabdin Şövkətin İtaliyada oxumaq arzusunu bəyənir. Nə vaxta kimi qadın rollarını kişilər oynayacaqdı?!

1911-ci ildə Şövkət opera musiqisinin beşiyi olan İtaliyanın Milan şəhərində musiqi məktəbinə daxil olsa da, bir ildən sonra ona ayrılan təqaüd kəsildiyi üçün təhsilini yarımçıq qoyub geri dönməli olur. Bəs səxavətli Hacı onun təqaüdünü niyə kəsir?! Ah bu dedi-qodu, ah bu yaman gözlər, ayaq altı qazanlar... Belələri bütün zamanlarda olub. Elə Tağıyevə də guya Şövkət xanımın Avropada hədsiz azad yaşaması haqqında dedi-qodular çatdırılırmış...

1915-ci ildə gənc müğənni təhsilini Kiyev Konservatoriyasında davam etdirir, təhsil ocağının rektoru, tanınmış bəstəkar Reynqold Qlierlə də burda tanış olur. Sonralar Qlier müğənninin dəvəti ilə Bakıya gələcək, “Şahsənəm” operasındakı Şahsənəm obrazını ona ithaf edəcəkdirdi...

Kiyevdə oxuduğu müddətdə müğənni Milanda tanış olduğu mühəndis Yakov Lyubarski ilə ailə həyatı qurur.

1921-ci ildə Azərbaycan Opera və Balet Teatrının səhnəsində Şövkət xanım ilk dəfə Cüzeppe Verdinin “Traviata” operasında Violettanın partiyasını ifa edir. Bu rolu ona böyük uğur qazandırır. Sonralar Şövkət xanım Violettanın partiyasını özünün “Qu nəğməsi” adlandıracaq, bu füsunkar nəğmə böyük səhnələrə yol alacaqdı.

O, 1923-cü ildə Azərbaycanda ilk not nəşriyyat idarəsini və Bakı Ali Teatr Məktəbini (indiki Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti) yaradır. Bakı Teatr Texnikumunun açılması da

Şövkət Məmmədova

onun təşəbbüsü ilə baş tutur.

Şövkət xanım sonralar Üzeyir bəy Hacıbəylinin yaratdığı və rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (İndiki Bakı Musiqi Akademiyası) müəllim kimi fəaliyyətə başlayacaq, professor adını alacaq, “Vokal” kafedrasının müdiri, dekan kimi fəaliyyət göstərəcəkdi.

1938-ci ilin aprelində Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti günlərində Şövkət xanım M.Maqomayevin “Nərgiz” və R.Qlierin “Şahsənəm” operalarında Nərgiz və Şahsənəm partiyalarını ifa edir və elə həmin il SSRİ Xalq artisti fəxri adına layiq görülür. Xatırladaq ki, Şövkət Məmmədova göstərdiyi fəaliyyətlərinə görə iki dəfə “Lenin”, iki dəfə “Qırmızı əmək bayrağı” və “Şərəf nişanı” ordenləri ilə mükafatlandırılır.

Opera səhnəsi çox ifalar eşitsə də, “Qu nəğməsi” daima xatırlanacaq əfsanəyə çevrilir...

İŞIQ VƏ KÖLGƏ

Azərbaycanın ilk peşəkar qadın rəssamı Qeysər Kaşiyeva 1893-cü ilin yayında Tiflisdə hərbi ailəsində dünyaya gəlib. Tiflisdəki Qızlar Pansionunda, sonra isə Qızlar Gimnaziyasında təhsil alan bu qızcığazın rəssamlığa həvəsi də elə o illərdə yaranacaqdı.

Qeysərin ilk əsərləri Oskar Şmerlinqin əlinə keçir və o, Riçard

Qeysər Kaşiyeva

Karl Sommerdən xahiş edir ki, rəssamlığın sirlərini bu istedadlı qıza öyrətsin. Münhen Bədii Sənət Akademiyasının məzunu Oskar Şmerling illərlə “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə əməkdaşlıq edib. Riçard Karl Sommer isə Tiflis İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin təsisçilərindən biri idi. Qeysər iki böyük müəllimin xeyir-duasıyla sənətə qədəm qoyur.

Qeysərin yaradıcılığının ilk mərhələsi 1907-1915-ci illər sayılır. Onun akvarel, karandaş, tuş və ya kömürlə çəkdiyi “Ziyalı qadın”, “Qoca keşikçi”, “Gürcü qızı”, “Ovçu”, “Yağinsöndürən”, “Qoqolun portreti”, “Azərbaycan ziyalı”, “Küpegirən qarı”, “Göl sahili” əsərləri Tiflis sərgilərində böyük uğur qazanır.

Tiflisdəki Qadın Xeyriyyə Cəmiyyətinin tədbirlərindən birində Şirin bəy Kəsəmənliylə tanış olur. Şirin bəy Qazax bəylərindən Cəfər bəyin oğlu idi. Tiflisdə hərbi gimnaziyada təhsil almışdı. Şirin bəyin Qeysər xanım sevgisi ailəsində birmənalı qarşılanmasa da, əsl əsilzadə xarakterinə malik olan gənc oğlan sevgisindən əl çəkmir. 1916-cı ildə ailə quran gənclərin qızları dünyaya gəlir. Amma xoşbəxtlikləri uzun çəkmir. Cəmi dörd ildən sonra Şirin bəy döyüş meydanında həlak olacaq, Qeysər xanım qızını da götürüb Bakıya köçəcək, yaşamaq üçün tikiş tikəcək, dərs verəcək, “Şərq qadını” jurnalına illüstrasiyalar çəkəcəkdilər...

1930-cu ildə Qeysər xanım hərbi komissar vəzifəsində çalışan Zülfüqar Seyidbəyli ilə ailə qurur. Həmin nikahdan daha bir qızı dünyaya gəlir. 8 il birlikdə xoşbəxt yaşasalar da, Zülfüqar Seyidbəyini 37-ci ildə “xalq düşməni” adı ilə güllələyirlər.

Sonralar “Xalq düşməninə arvadı” kimi onu həbs edib, evini əlindən alacaq, əsərlərini yandırır, özünü də sürgünə göndərəcəkdilər.

O, həyatın hər üzünü görmüşdü: sevgi, ayrılıq, haqsızlıq... Amma yox, o, təslim olmayacaq, sehrli fırçasıyla dünyanı yenidən, daha parlaq rənglərlə boyamağa çalışacaqdı...

“QIZIL KOL”DAN BAŞLAYAN YOL

Müasir dünya kinematografiyasında “qadın kinosu” deyilən bir ifadə var. Söhbət qadınların çəkdiyi filmlərdən gedir. Kişi rejissorlar buna uzun illər şübhə ilə yanaşsalar da, qadın rejissor Jermen Dulakın çəkdiyi “İspan bayramı” (1920), “Gülüm-səyən madam Böde” (1923) filmləri dünyanı heyran etmişdi. Təbii ki, daha çox kişi rejissorları...

Hec kimin ağına da gəlməzdi ki, bu tarixdən cəmi on il sonra Azərbaycanın ilk qadın kinorejissoru Qəmər Salamzadə “Qızıl kol” (1930) bədii filminə rejissor köməkçisi kimi ilk addımını atacaq, milli kinomuzda yeni naxışlar salınacaq...

Qəmər Salamzadə 1908-ci il, mayın 5-də görkəmli molla-nəsrəddinçi şair, publisist Əliqulu Qəmküsarin ailəsində dünyaya göz açmışdı.

1912-ci ildə Əliqulu Qəmküsar ailəsini də götürüb Tiflisə köçür. O vaxt ağına da gətirməzdi ki, cəmi yeddi ildən sonra - 1919-cu il martın 14-də elə bu şəhərdə 39 yaşında qaragüruhçular tərəfindən qətlə yetiriləcək, yeganə qızı Qəmər əmisi Rzaqulu Nəcəfovun himayəsində böyüyəcək.

Bu faciədən sonra ailə Vətənə dönür.

Qəmər 1929-cu ildə Moskva Dövlət Kinematografiya Texnikumuna daxil olur, məşhur kinorejissor Aleksandr Dovjenkonun yanında təcrübə keçir.

“Azərkino”da çəkilən filmlərin sayı artdığına görə rəhbərlik ikinci kurs tələbəsini geri çağırır.

Bakıda nəşr olunan “Raboçiy zritel” jurnalının 1930-cu il, 35-ci sayının üz qabığında Qəmər xanımın şəkli bu sözlərlə çap olunur: “Azərkino”da işləyən ilk qadın kinorejissor köməkçisi - türk qadını Qəmər Nəcəfova”.

Gənc rejissor “Əlsiz adamlar” (1932), “Rəqs edən bağalar” (1935), “Dəcəl dəstə” (1937), “Səbuhi” (1941), “Bir ailə” (1943) və neçə-neçə filmlərdə özünü sınayır. Təəssüf ki, 30-cu illərin rep-

ressiyası bu xanımdan da yan keçmir. Gizli bir əl sanki ona mane olur, üzləşdiyi təzadlar onu sarsıdırdı. Hansısa filmə rejissor təyin etsələr də, son anda hər şey dəyişir, bu işi ya bir erməniyə, ya da Moskvadan gəlmiş kiməsə həvalə edirdilər. Qəmər Salamzadə yalnız 1937-ci ildə Aleksandr Popovla birlikdə “Dəcəl dəstə” (ssenari müəllifi - Yuri Fidler) filminin rejissorlarından biri olur.

1944-cü ildə o, həkim Hüsniyyə Diyarova haqqında “Şəfa nəğməsi” adlı sənədli filmin ssenari müəllifi və rejissoru olur.

O, xoşbəxt qadın idi. Xalq rəssamı Salam Salamzadə ilə uzun və mənalı həyat yaşamış, övladlar böyütmüş, filmlər çəkmişdi.

Qəmər xanım illər sonra “Kiçik pəncərədən görülmən dünya” xatirələr kitabını yazacaq, bu kitab o dövrün güzgüsünə çevriləcəkdir...

KİNO VƏ QADIN

1912-ci ildə uzaq Amerikada Livan əsilli yazıçı Xəlil Cibran “Qırıq qanadlar” romanını, 1928-ci ildə Cəfər Cabbarlı “Sevil” pyesini yazır. Hər iki əsər qadın haqlarına həsr olunub. Xəlil Cibranın qəhrəmanı Səlima Kəramə adət-ənənələrin, qadınların əsarətindən xilas ola bilməsə də, Cəfər Cabbarlının Sevil qəlbini, gözünü, düşüncələrinin pərdəsini yırtaraq qara çarşabdan azad olur...

Bəs əsərdən boylanan bu cəsarətli qadın obrazını kinoda - adət-ənənələrin lövbər saldığı bir cənub şəhərində kim yaradacaqdı?

Azərbaycanın ilk kinoaktrisası, ilk xanım neft mühəndisi və ilk xanım kimyaçı akademik kimi adını tarixə yazan İzzət Orucova 16 sentyabr 1909-cu ildə Bakıda anadan olub. Atası Mirzəəğa kişi bağban olsa da, geniş dünyagörüşə malik bir adam idi.

Cəfər Cabbarlı Sevil roluna çəkmək istədiyi qızı ilk dəfə “Təyyarə” kinoteatrında görür.

Tanınmış kinoşünas, Əməkdar incəsənət xadimi Aydın Kazımzadə “İzzət xanımın taleyi” məqaləsində yazır: “Cəfər Cabbarlı qızın sorağıyla Mirzəəğa kişinin evinə gəlir. Gəlişinin məqsədini deyəndə Mirzəəğa kişi diksindir: “Kino? Yox, yox. Bu, bizlik deyil. Qonşular, qohumlar adama nə deyirlər? Məndən incimə, oğlum. Mən başqa cür hərəkət edə bilmərəm...” - deyib boyun qaçırır.

Bir neçə gündən sonra Cəfər yenidən Mirzəəğa kişinin yanına gəlir, ata qızının kinoya çəkilməsinə bir şərtlə icazə verir: Cəfər özü gəlib İzzəti evdən faytonla aparıb, faytonla da geri qaytaracaq.

İzzət xanım o günləri belə xatırlayırdı: “Ertəsi gün institutdan gələn kimi təzə paltarımı geyinib hazırlaşdım. Bir azdan Cəfər Cabbarlı gəlib çıxdı. Qapıda fayton dayanmışdı. Biz faytona əyləşib kinostudiyaya gəldik. O gündən Cəfər məni həmişə faytonla aparıb-gətirirdi”...

İzzət kino adlı sirli bir aləmə düşmüşdü.

“Sevil” filmi Azərbaycan kinosunda və Azərbaycan cəmiyyətində hadisəyə çevrilir. “Film 3 sentyabr 1929-cu ildə ekranlara buraxıldı. Həmin gün anam da, qohumlarımdan çoxu da filmə baxmağa gəlmişdilər. Hamının biletini Cəfər Cabbarlı özü almışdı. Həmin gün çoxlu azərbaycanlı qadın öz çarşabını həmişəlik tulladı. O gün çarşabını atanlardan biri də mənim anam idi”... - xatirələrində deyirdi İzzət xanım.

67,5 dəqiqəlik bu film Şərq qadınını “çadra” adlı buxovdan azad edir.

Təbii ki, bu cəsarətli addımda Sevil obrazının ifaçısı İzzət Orucovanın də əvəzsiz rolu olur...

1934-cü ildə Cəfər Cabbarlı “Almaz” pyesini ekranlaşdırmağı qərara alanda baş rolu tərəddüd etmədən İzzət xanıma verir. İzzət Orucovanın xatirələrindən: “Mən kamera qarşısında iki qadın taleyini yaşamışam. Onlar mənim müasirlərim, demək olar ki, həmyaşıdlarım idi. Bu qadınların hər ikisi mən idim. Lakin başqa həyat situasiyasına salınmış-

İzzet Orucova

dım. Mənim çəkildiyim hər iki film - “Sevil” və “Almaz” ümumi bir mövzuya həsr olunmuşdu: Azərbaycan qadınının taleyinə, qadın azadlığına...”

İzzət xanım 1935-ci ildə qonşuluğunda yaşayan Mövsüm İsmayılzadə ilə ailə həyatı qursa da, xoşbəxtliyi uzun çəkmir. 1937-ci ildə həkim, dövrünün tanınmış ziyalı Mövsüm İsmayılzadə “xalq düşməni” adı ilə damğalanır. Əvvəldən həbs olunacağını hiss edən Mövsüm İsmayılzadə İzzət xanımdan boşanır. Bununla da arvadını və körpə oğlu Yilmazı sürgün təhlükəsindən, Sibir dəhşətindən xilas etmiş olur.

Mövsüm İsmayılzadə möcüzəvi şəkildə güllələnməkdən xilas olsa da, təkrar ailəsinə qayıtmır...

İzzət xanım ömrünü yeganə övladına və elmi fəaliyyətə həsr edərək sənətdən ayrılır.

Onun yaratdığı rollarsa milli kinomuzun sənət incilərindən sayılır.

KƏPƏNƏK RƏQSI

“Atam baletlə məşğul olduğumu və səhnəyə çıxdığımı biləndə qəzəbindən evdə hər şeyi sındırır dağıtmağa başladı. Mən qorxumdan gizlənmişdim. O məni tapanda üstümə yeriyib qışqıraraq deyirdi: “Səni öldürəcəyəm. Ay qız, sən dəli olmusan?! Məşədi Hacıağının qızı... camaatın qarşısına açıq çıxır. Bu nə deməkdir?! Öldürəcəyəm səni...”

Azərbaycanın ilk balerinası, balet məktəbinin yaradıcılarından biri, SSRİ Xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı, görkəmli xoreoqraf Qəmə Almaszadə illər sonra xatirələrində belə yazacaqdı...

Sənətdə Tamara ləqəbi ilə tanınan Qəmə Almaszadə 1915-ci il, martın 10-da Bakıda anadan olub. Qəmənin atası Hacığa kamil pinəçi olsa da, bir neçə ayaqqabı dükanının sahibi, anası Məryəm isə həkim-mama idi.

Ətrafa işıq saçsa-böyüyən bu qız məhlədə ancaq Şura Stepanova adlı rus qızıyla dostluq edir-

di. Şəxsi balet studiyasına da ilk dəfə onunla gedir (Sonralar həmin studiya Bakı Xoreoqrafiya Məktəbinə çevriləcəkdi). Məktəbin sahibi gözlənilmədən qızın soyadını soruşur. “Almaszadə” sözünü eşidən kimi onu dərhal üzvlərin siyahısına yazır...

Balerinanın xatirələrindən: “Anam atamdan xəlvətcə məni özəl rəqs studiyasına göndərdi. Beləcə, biz bir neçə il atama “gəzməyə çıxırıq” deyərək, rəqs məktəbində dərslərə getdik...”

1926-cı ildə balet studiyasının yetirmələri opera teatrının səhnəsində L.Delibin “Koppeliya” əsərində oynayır və ilk dəfə atası qızının balerina olduğunu öyrənir.

Qəmə 16 yaşında konservatoriyanın tələbəsi, gələcəyin bəstəkarı Əfrasiyab Bədəlbəyli ilə qarşılaşır. Əfrasiyab Qəməyə aşiq olur. Onlar tezliklə evlənirlər.

Şöhrəti artdıqca azarkeşləri, pərəstişkarları günü-gündən çoxalır, bədxahları da peyda olurdu. Səhnədə kəpənək kimi süzən balerinaya bir gün sui-qəsd edilir. Xoşbəxtlikdən açılan güllə ayaq-qabısının dabanına dəyir.

Qəmənin səhnə uğuru Üzeyir bəyin də diqqətindən yayınmır. Onun təşəbbüsü ilə 1932-ci ildə peşəkar balet təhsili almaq üçün Qəmə Moskvaya göndərilir və orada Böyük Teatrın nəzdindəki balet məktəbində oxuyur.

Həmin il Bakıda Qlierin “Şahsənəm” operası ikinci dəfə səhnəyə qoyulur. Moskva Konservatoriyasının dirijorluq fakültəsində təhsil alan Əfrasiyab Bədəlbəyli yeni tamaşa ilə bağlı Bakıya çağırılır. Əsərdəki “Vaxxanaliya” və fars rəqslərini ifa etmək üçün Qəmə də Moskvadan geriye dönməli olur.

1940-cı il aprel 18-də Əfrasiyabın sevimli həyat yoldaşına həsr etdiyi “Qız qalası” baletinin premyerası keçiriləcək, əsas partiyanın ilk ifaçısı

da Qəmər xanım Almaszadə olacaqdı.

Ancaq onun ailə xoşbəxtliyini nə böyük şöhrət, nə də gözlənilməz uğurlar qoruya bilir. Evləndikdən 15 il sonra övladları olmadığı üçün ayrılısalar da, dostluqları ömürlərinin sonuna kimi davam edir.

Azərbaycan Opera və Balet Teatrının səhnəsində bir-birindən gözəl rollar yaradan Almaszadə haqqında Xalq artisti V.Davidova yazırdı: “Primabalerina Qəmər Almaszadə tamamilə müstəsna bir təzahürdür. O, nağıllarda olduğu kimi rəqs edir. Onu görmək lazımdır. Çünki onun bütün rəqs sənətkarlığını sözlə ifadə etmək mümkün deyil”.

Moda ilə ayaqlaşan, zövqlə geyinən, ciddi, tələbkər müəllim kimi tanınan Qəmər Almaszadə səhnəmizin priması kimi sənətə möhürünü vura-caqdı...

DAŞ VƏ ÇİÇƏK

Amerikalı yazıçı İrvinq Stoun intibah dövrünün böyük heykəltəraşı, rəssamı, şairi Mikelancelonun həyatından bəhs edən “İztirab və vəcd” romanında yazır: “...Daşla ehtiyatlı davran, yoxsa parçalana-caq. Heç vaxt o yerə gətirmə ki, daş sənin əlində olsun”...

Azərbaycanın ilk peşəkar heykəltəraş qadını Zivər xanım bir ovuc gilə, bir parça daşa kainatın ayrılmaz hissəsi kimi baxır, sadəcə, sevgi dolu bir toxunuş gilin, daşın bətnindəki gözəlliyi üzə çıxarıb sənət əsərinə çevirirdi...

Zivər Məmmədova 1902-ci il iyunun 14-də Bakı şəhərində sahibkar Nəcəfqulu Tağıyevin ailəsində dünyaya göz açmışdı. Yeddi yaşında “Müqəddəs Nina” Qızlar Gimnaziyasında və Dövlət Türk Musiqi Məktəbində təhsil alan bu qızcığaz illər sonra xatirələrində yazacaqdı: “Müqəddəs Nina” qızlar məktəbində oxuyurduq. Mən boş vaxtlarımda şəkil çəkir, gildən fiqurlar düzəldirdim.

Şəhərimizdə rəssamlıq məktəbinin açıldığını eşidəndə canımdan üşütmə keçdi. Yenə ümidim atama idi. Dil töküb, onu yola gətirdim, icazə verdi. Dərhal düzəltdiyim fiqurları götürüb rəssamlıq məktəbinə getdim”.

Zivər xanım 1924-cü ildə Bakı Ali Rəssamlıq Məktəbini bitirir. Bir müddət S.D.Erziya və P.V.Sabsayın emalatxanasında çalışan Zivər xanım portret ustası kimi şöhrət qazanır.

Zivər xanım müəllimi Əzim Əzimzadənin abidəsini hazırlayır. O abidə bu gün də Əzim Əzimzadənin məzarı üstündədir. Opera müğənnisi, aktyor, rejissor Hüseynqulu Sarabskinin, dünya şöhrətli pəhləvan Sarı Süleymanın, Sovet İttifaqı Qəhrəmanları Gəray Əsədov, İdris Süleymanov və Hüseynbala Əliyevin daş portretləri onun sənət incilərindəndir. Zivər xanım Azərbaycan mədəniyyəti tarixində ilk qadın heykəltəraş olmaqla yanaşı, həm də peşəkar qadın skripkaçılardan biri sayılır. O, Üzeyir Hacıbəylinin 1922-ci ildə yaratdığı və rəhbərlik etdiyi Dövlət Simfonik Orkestrində skripka çalmış, 1923-cü ildə “Arşın mal alan” operettasının ilk tamaşasında əsas ifaçılardan biri olmuşdu.

Zivər xanım 1950-ci ildə dahi bəstəkar Ü.Hacıbəylinin gipsdən heykəlini hazırlayır. Qeyd edək ki, bu abidə Ü.Hacıbəylinin naturadan çəkilmiş yeganə portretidir.

“Qız gəlincik ilə” (dekorativ fiqur, çini, şirəüstü naxış, 1950), “Rəqqasə” (dekorativ fiqur, çini, şirəüstü naxış, qızılla zərləmə, 1954) və s. Zivər xanımın nadir sənət əsərlərindəndi.

1924-cü ildə ailə həyatı quran Zivər xanımın Gülbəniz və Tokay adlı övladları olur. Tokay anasının sənətini davam etdirərək görkəmli heykəltəraş, Xalq rəssamı, SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı kimi yüksək fəxri adlara layiq görülür...

Zivər xanımın özünə ucaltdığı ən böyük abidə isə qoyub getdiyi sənət inciləridir...

Xədicə xanım Qayıbova

ÖMÜR SONATASI

“Dustaqxana qadınlarla dolmuşdu. Onlar vəzifəli şəxslərin, hərbiçilərin ərlərinə görə tutulmuş arvadları idilər. Mənim olduğum kamerada gözəl musiqiçi Xədicə xanım Qayıbova və 30 nəfərdən çox başqa qadınlar da vardı. Xədicə xanım çox iradəli, şux qadın idi. Bir dəfə o, belə dedi: “Mən incəsənət adamıyam. Mənim musiqi dünyam yasa batıb. Gərək özümü qoruyam, sarsılmıyam. Eybi yoxdur, lap sürgünə də göndərsələr, məhv olan deyiləm...”

“Xalq düşməni” adı ilə damğalanan S.M.Əfəndiyevin həyat yoldaşı - “xalq düşməninin arvadı” kimi həbs olunmuş Zivər xanım Əfəndiyeva xatirələrində belə yazacaqdı...

Nə yazıq ki, Xədicə Qayıbova repressiya adlı ölüm maşınının əmansız olduğunu unutmuşdu... Bəlkə də öz-özünü aldadır, ümidini hansısa üsulla qorumağa, itirməməyə çalışırdı...

Azərbaycanın ilk peşəkar qadın pianoçusu, fortepianoda muğam parçalarının mahir ifaçısı, Şərq və Avropa musiqisinin gözəl bilicisi, maarifpərvər Xədicə xanım Qayıbova 1893-cü il mayın 24-də Tiflisdə məşhur ruhani Osman Müftizadənin ailəsində dünyaya gəlmişdi. Atasını Tiflisdə məşhur ruhanilərlərdən olan Osman bəy Müftizadə, anası isə XIX əsrdə burada məskunlaşan tatar əsilli Terequlovlar ailəsinə mənsub Züleyxa xanım idi.

Atasının təşəbbüsü ilə Xədicə Tiflisdə “Müqəddəs Nina” Qızlar Gimnaziyasında oxuyur. Uşaq yaşlarından xüsusi istedadı olan bu qız ilk musiqi təhsilini, fortepianoda çalmağı da burada öyrənir.

1911-ci ildə 18 yaşlı Xədicə Qafqaz müftisi Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbzadənin oğlu - mühəndis Nadir Qayıbovla ailə həyatı qurur. Xədicə xanım bir müddət Tiflisdəki tatar məktəbində dərs deyir. 1919-cu ildə Qayıbovlar ailəsi Bakıya köçür. Xədicə xanım artıq bu dövrdən konsertlərdə çıxış etməyə başlayır. O, fortepianoda xalq mahnıları və muğamlar əsasında improvizasiyalarla çıxış edir, pedaqoji sahədə bir sıra uğurlu layihələr həyata keçirir.

Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Xədicə xanıma xüsusi hörməti olubmuş, deyilənlərə görə, İsmailiyyədə keçirilən konsertlərin birində ona üstündə öz şəkli olan servis və çox qiymətli brilyant qaşlı üzük bağışlamışdı.

Musiqiçi olmaqla yanaşı, Xədicə xanım dövrünün ictimai xadimi, görkəmli ziyalı kimi tanınırdı.

Xalq Maarif Komissarlığında Şərq musiqi şöbəsinin müdiri təyin olunan Xədicə xanım “Qısamüddətli Şərq musiqi kursları” təşkil edir, uşaq xoru yaradır.

Xədicə xanımın evi əsl musiqi ocağı idi. Burada mütəmadi olaraq musiqi məclisləri keçirilir, dövrün ziyalıları, musiqiçiləri, şair və yazıçıları, elm xadimləri, aktyorları bu ocağa toplaşır. Ü.Hacıbəyli, F.Köprülüzadə, R.Qlier, L.Rudolf, M.Pressman, Sarabski, Bülbül, eyni zamanda Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət adamlarının, görkəmli ziyalılarının iştirak etdiyi musiqi gecələrində Xədicə Qayıbova Azərbaycan milli musiqisinin gələcəyi, xalq nəğmələrinin mühafizə olunması, qadın musiqiçilərin təhsili haqqında söhbət açırdı.

1933-cü ildə Xədicə Qayıbova sovet hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən şübhəli şəxs kimi casusluqda ittiham olunaraq 3 ay müddətinə həbs olunur.

Onu əksinqilabi fəaliyyətdə və türkçülük ideyalarının yayılmasında günahlandırsalar da, heç bir sübut, dəlil olmadığına görə həbsdən azad edilir.

1934-cü ildən istedadlı musiqiçinin professional fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası (indiki Bakı Musiqi Akademiyası - red.) nəzdində Elmi Tədqiqat Musiqi kabineti ilə bağlı olur.

1934-cü ildə həyat yoldaşı Nadir Qayıbov Xədicə xanıma görə iki dəfə həbs edilir. Həyat yoldaşının növbəti həbsdə öldürüləcəyini duyan qadın ondan ayrılır. İkinci dəfə başqa bir Qayıbovla - Rəşid bəy Qayıbovla ailə qursa da, nə yazıq ki, Rəşid bəy 1937-ci ildə əksinqilabçılıqda ittiham olunaraq güllələnir.

Bir müddətdən sonra Xədicə xanım yenidən həbs olunur. Son məhkəməsi cəmi 15 dəqiqə çəkir, ona ölüm hökmü kəsilir...

Sirr pərdəsinə bürünmüş bu gözəl qadının həyatı haqqında bu gün də qəribə, ağılasığmaz və kədərli rəvayətlər danışılır...

Haqqında yazdığım qadınların həyatı, taleyi, yaşantıları hər biri özlüyündə ayrıca tədqiqatın, romanın, filmin mövzudur. Amma mən bu qısa xatırlatma esmədə onların hamısını birləşdirən cəhəti anlamağa və oxucumla bölüşməyə çalışdım. Dünyada ilklərə imza atan qeyri-adi insanlar çox olub. Ancaq buxovlar və qadağalar içində yaşaya-yasaya bu fərqli, daşlı-qayalı, çətin yolu seçmək çox böyük cəsarət tələb edib, şübhəsiz. İndi hətta sivil dünyada da qadınların hansısa peşələri seçməkdə tərəddüd etdiyinə şahidi oluruq. Elə isə məhrumiyyətlər mühitində özünü oda atmaq, özündən sonra gələnlər üçün yanmaq və zülməti işıqlandırmaq necə böyük ürək, istedad, cəsarət, iradə istəyirmiş qadından?! Həm də axı doğrudan da seçdiyi yol onlardan bəzilərini faciə qəhrəmanına çevirib. Hətta o faciəvi tale belə, kədərli sonuc belə əsrin bu üzünə saçdıqları işığı azaltmayıb. Və nə xoş bizə ki, onlar haqqında düşü-nüb, danışib, yazıb güc ala bilirik.

Naringöl Nadir

Günel Anarqızının ad gününə...

Yaz/2022

İnsan özünü dərk etdiyi gündən çalışır, nələrisə əldə etməyə cəhd edir, bir istəyinə çatdı mı, digərinə can atır... Əgər inam, səbr, iradə varsa, qalibiyyət də var, bütün yollar qələbəyə aparır. İnsan övladı yorulmaq bilməz ki... Bəlkə də yaşadığımız hər bir gün “mən nə istəyirəm?” sualına bir azacıq cavab ala bilirik. Sənətin də ali məqsədləri içərisində elə bu cür tapmacaların açmasını ortaya qoymaq missiyası var. Bu mənada yazıçı taleyi qəribədir. Sanki ömrün hansısa məqamında anlayırsan ki, sadəcə tapdığın cavabları necəsə yazmağa, oxucuya ötürməyə çalışırsan... Yəqin elə buna görədir ki, bütün yazılar həm də bir az da avtobiografikdir, hər bir obrazda - mənfi, müsbət fərqi yox, müəllifdən nə isə var... Yaradıcılıq həm də insanın gerçəkdə yaşaya bilmədiyi, ehtiyac duyduğu hisslərin, hadisələrin əksidir. Əlbəttə ki, bir yazıda filosoflarsayağı insan “mən”ini analiz etmək, ali varlığın yaşam strukturunu çözləmək fikrindən uzaqam. Məqsədim dəyərli yazar Günel Anarqızının yaxınlaşmaqda olan ad gününü təbrik etmək, gözəl qələm sahibinin yazdıqları ilə yaşadıklarına nəzər salmaqdır. Heç şübhəsiz, insan həyatı, hətta o, ictimai işlərdə fəal olsa belə, çox sirlidir və onu açmaq, anlatmaq sadə deyil. Amma yenə də yazılanlar karıma gəlir, Günel xanımın əsərləri elə bütövlükdə ömrünün, düşüncələrinin, arzu və istəklərinin ifadəsidir, deyə bilərəm... Hər halda bunu özü də danmır...

Məncə, hər bir yazıçının “mən nə vaxt yazmağa başladım?” sualına aid xatirəsi var və Günel xanım bir essəsində bu məqamı belə açıqlayır: “Bilirsən, Şuşa. Mən də yazı yazmağa sənə başladım. Daha doğrusu, sənə görə başladım. Əvvəlcə sənə bir neçə hekayə həsr etməklə bu yola qədəm qoydum. Onlardan “Ataya məktub”, “Şuşa”, “Arzu” və daha bir neçəsi “Qarabağ sisiləsi”nə daxil oldu.

...Bir sözlə, sən yazıçı olmayan məni, yazı yazmağa ömürlük məhkum etdin”.

Bəli, o məqamda ki balaca Günelin ailəsi ilə gəzdiyi, gördüyü, sevdiyi Şuşa işğal olundu, həmin xatirələr

tirələr gənc xanıma rahatlıq vermədi. Və o, ilk dəfə Qarabağın dilindən vətəndən - vətənə məktub yazdı. İndi qələbə və azadlıq ovqatında bunlar haqda danışmaq da, bu əsərlərlə bağlı yazmaq da çətin deyil. Amma elə o illəri, ümitsizlik və məyusluq içində diplomatik danışıqlara qulaq kəsildiyimiz və hər dəfə də düşmənin necə amansız, hiyləgər oldğunu dərk etdiyimiz zamanı yada salanda yazıçının təkcə istedadına yox, həm də gücünə, əzminə heyran qalıram. Günel Anarqızı Qarabağın işğal altında olduğu illərdə daim onunla məktublaşdı, dərdləşdi, bir an belə unutmadı və unudulmağa qoymadı. Bu məktublardan ən təsirli “Ataya məktub”dur.

“Salam, əziz ata! Necəsən, təzə nə var, nə yox? Mən əvvəlki kimiəm. Ancaq yaman üşüyürəm. Qış gəlib. Bir azdan qar da yağacaq. Lap çox üşüyəcəm. Tənhalıqda...”

Hekayəni oxuduqca qarı hiss edirsən, sazaq canına işləyir, üşüyürsən. Bu məktubla Günel xanım Qarabağın nisgilini, kövrək şikayətini elə onun öz dilindən ifadə edir.

“Bilirsən, ata, adıma dəyişdiriblər. Adım indi A... Yox, bu adı dilimə gətirməyə utanıram”. Və məktubun ən həssas, ən kövrək məqamı gəlir.

“On bir il öncə ayrıldığımızdan bəri sənə çoxlu məktub yazmışam. Sənsə görünür, bu kağızları almamısan, ya da açıb oxumamısan. Yəqin belə daha yaxşıdır. Sonra halımı bilib dərdlənəcəkdin...”

Və sonda hiss və həyəcanın kulminasiya nöqtəsi - övladın ataya “Məni qaytarmaq istəmirsən?” sualı. İndi yeni ovqatla, hələ üstəgəl, yazıçının yaradıcılığına bütöv nəzər salanda başa düşürəm ki, məqsəd vətən harayını çatdırmaq, acı-acı xatırlatmaq imiş. Sən demə, bu boyda sevinc varmı taleyimizdə. Ədəbiyyatın sualına tarix, gerçək həyat 30 il sonra da olsa, cavab verməli imiş...

Yenə də məktub... İllər sonra azad Şuşaya qədəm qoyan yazıçı Günel Anarqızının yeni yazısı, müraciəti, etirafı: “Şuşa, bil ki, bu dünyanı oyatmaqçün özümüzü fəda etdik. Hərə öz yerində bir döyüşçü oldu.

Şair demiş, kimsə vətən yolunda nitq söylədi, kimsə həlak oldu. Biz ölmədik, illərlə, aylarla, ən keçilməz yollarla sənə doğru irəlilədik. Qarış-qarış, addım-addım. Yolunda inanılmaz faciələr yaşayaraq, olmazın müsibətlərə dözərək, minlərlə qurban verərək... səni qaytardıq. Atasının vəsiyyətinə əməl edən Ali Baş Komandanımızın sarsılmaz əzmi, iradəsiylə idarə olunan müzəffər ordumuz səni vətənə qovuşdurdu”.

Doğrudan da yazıçı dediyi kimi - hərə öz yerində döyüşçü imiş və Günel xanımın ən böyük döyüşü, mübarizəsi “Qarabağ hekayələri” adlı kitab halında nəşr olunub. Bu hekayələr türk, gürcü, Ukrayna, belorus, macar, ingilis, alman, ərəb və s. bu kimi müxtəlif dillərə tərcümə edilib, zamanında Qarabağ həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında rol oynayıb.

Bu gün Qarabağ düşmən caynağından xilas edilib, azaddır. Bədii ədəbiyyat üçün yeni-yeni ideyalar, mövzular meydana çıxıb, heç şübhəsiz, qələbəmizi ifadə edən gözəl əsərlər də yazılacaq. Ancaq keçmişdən ibrət götürməyimiz və bu günümüzdə, gələcəyimizdə ayıq-sayıq olmağımız, yeni gələn nəsillərə tariximizi, keçdiyimiz çətin, şərəfli yolu anlatmağımız üçün haqqında söz açdığım əsərlər vasitədir. Həm də ona görə ki, müəllif bu əsərlərdə hədəfi doğru seçir, hətta erməni vəhşiliyini sakit, öz təbiətinə uyğun şəkildə, təmkinli, təsirli və lakonik formada ifadə edir. Qərribə bir zərif sərhəd, hətta sezişilməyəcək ideya keçidi var bu əsərlərdə. Günel Anarqızı bir qadın kimi, ana kimi sülh arzulayır, vətənpərvərlik duyğularını da elə bu arzusunun davamı kimi qələmə alır. Amma eyni zamanda vətən dardadırsa, can fəda etmək, sona qədər döyüşmək vacibdir. Bu mənada onun “Sərhədsiz səma” radio-pyesi çox təsirlidir. Müharibə bitir, döyüş xatirələri isə unudulmur. Qarabağ müharibəsinin üstündən uzun illər keçdikdən sonra, Azər adlı döyüşçü ömrünün ahıl çağlarında yenidən o günləri xatırlayır, şəhid olmuş dostu Şahidin ruhuyla söhbətləşir. Bu səmimi söhbət olduqca kövrək notlarla verilib. Pyesdəki dialoqlar təbii və canlıdır və mətnin əsas fabulası bun-

ların üzərində qurulub: Şəhid ruhuna verilən qələbə xəbəri, şəhid adının uca tutulması, döyüş zamanı insanların sosial mənşəyindən asılı olmayaraq hamının bir olub vətən uğrunda vuruşması, sərhədsiz səmalar... İmkanlı ailənin övladı olan Şahid könüllü şəkildə döyüşə yazılır, yetərincə təmin olunmuş həyatından əl çəkir, cəbhədə igidliklə vuruşur və şəhid olur. Azər dostu şəhid olduqdan sonra baş verənləri anladır, deyir ki, sən Azərbaycan bayrağını Xankəndinə sancan ilk əsgərsən. Azərin monoloqu sanki müəllifin öz daxili harayıdır: “Qarabağı aldığ, Azərbaycanın torpağı olduğunu bütün dünyaya baş komandanımızın dediyi kimi, nida işarəsiylə bəyan etdik, yurdumuzu təmizlədik, elə təmizlədik ki, havasında heç izi də qalmadı o üfunətin.

...İndi Cıdır düzündə hər il “Qarabağ bülülləri” adlı musiqi festivalları təşkil olunur, “Qarabağ atları” atçapma yarışları, “Vaqif gecələri”, “Natəvan axşamları” şeir-sənət məclisləri keçirilir, Qarabağımız isə dünyanın ən ziyarət edilən turist məkanı sayılır. Şuşa qalasında üçrəngli Azərbaycan bayrağı dalğalanır...”

Günel Anarqızı bu əsəri qələmə alanda Tovuz hadisələri baş vermişdi. Düşmən dünyanın fikrini yayındırmaq üçün Tovuz sərhədində təxribat törətmişdi, generalımız şəhid olmuşdu. Onda hər kəs həyəcan və təlaş içində idi. Əsərin qəhrəmanı Azərin dilindən söylənən bu sevincə, səadətə bir neçə ay qaldığını təsəvvür belə etmirdik. Görünür, Qarabağ zəfərimiz təkcə döyüş meydanında yox, həm də sənət meydanında vuruşmağımızın, yazıçı dediyi kimi, bir an belə yolumuzdan dönməməyimizin nəticəsidir. Və elə bu məqamda sanki “Qarabağ hekayələri” və “Sərhədsiz səma”dan sonra Günel xanımın Qarabağ mövzusunda növbəti əsərinin də ab-havasını hiss edirik. Bilmirəm, bəlkə bu, sadəcə oxucu arzusudur, hər halda bu mövzunun onun üçün bitmədiyi də əsərlərindən duyulur.

Çünki vətən, torpaq sevgisi Günel xanımın yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir desək, yanlışdır.

Qədim mifologiyada insanı torpaqda kök atmış ağac-la eyniləşdirirdilər. Kökündən ayrı düşmüş ağac tezliklə quruduğu kimi, insan da mənsub olduğu torpaqdan ayrı düşdükdə ayaqüstə “quruyur”. Bu mənada vətən, yurd sevgisinin başlanğıcı insanın doğulduğu məhəllə, ayaq açıb yeridiyi yerlərlə bağlıdır. Günel Anarqızının böyük məhəbbətlə, emosiya və həyəcanla qələmə aldığı “Şəhərim” essəsini boş qalmış şəhərə, Bakıya elegiya adlandırmaq olar. Müəllifin səmimi mətni oxucunun gözləri qarşısında çağdaş zamanın ən böyük bəlası, gözəgörünməz düşmən - pandemiya səbəbindən tək qalmış şəhərin mənzərəsini aydın şəkildə canlandırır.

“Bağışla məni, şəhərim. Səni zəhərlədiyimə, zibilədiyimə, bədəninə, canına vurduğum silinməz izlərə görə, həmişə harasa tələsdiyimə, hətta səndən bezib harasa qaçmaq istədiyimə, əslində isə qaçdığım yerdə səni həsrətlə xatırladığıma, yanına dönməkən isə bu həsrətimi unutduğuma, sənə olarkən sənə qədrini bilmədiyimə görə... bağışla”.

Yazıcının bu günün problemləri ilə yaşaması, onunla eyni zamanda oxşar problemləri yaşayan insanların duyğu və düşüncələrini, narahatlığını belə səmimi şəkildə qələmə alması çox vacibdir. Və mən Günel xanım haqqında yazdıqca düşünürəm ki, görərsən, o, öz yaradıcılığına qiymət verməli olsaydı, hansı əsəri önə çəkərdi. Bəlkə də, elə əksər yazarlar kimi, hamısı mənə doğmadır, fərq qoymuram - deyərdi, bilmirəm. Mən isə bu yerdə sadəcə öz oxucu zövqümlə “Altıncı” əsərini xüsusi qeyd edərdim. 2006-cı ildə işıq üzü görən “Altıncı” povesti Günel xanımın yaradıcılığına xüsusi bir rəng gətirdi. Bu povestlə tanışlıq çoxlarını yaxşı mənada heyretləndirdi.

Mövzunun gözlənilməzliyi və artıq uzun müddətdir ki, oxucuları öz cazibəsində saxlayan Təhminə surəti... Peşəkarlıqla işlənmiş yazı üslubu, energetik və səlist dil, ustalıqla istifadə edilmiş zəngin söz ehtiyatı, qıssası - peşəkarlıq və istedadın sintezi bu povestdə özünü büruzə verir. Həm də Xalq yazıçısı

Anarın “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” romanının ardını yazmaq, sirli, sehirli Təhminənin gündəliklərinə baş vurmaq yazıçıdan cəsarət tələb edir. Axı hamıya tanış olan Təhminəni yenidən anlatmaq, əsərin oxucunun yaddaşına hopmuş o qatlarına etmək də asan deyil. Daha Təhminə haqqında nəyisə uydura, fantaziyalar qura bilməzsən. Çünki o, reallıqdır - oxucunun oxuyaraq inandığı, inanaraq qəbul etdiyi reallıq! Məhz bu reallığı öz gördüyü nöqtədən yazmağı bacarıb müəllif.

Əsəri yenidən oxuyanda anladım ki, Günel Anarqızının Təhminəsi sanki bütün sosial və ictimai problemlərdən arınıb, özüylə baş-başdır. Və elə oxucu da bu qərribə, qeyri-adi qəhrəmanla üz-üzə durur, arada heç bir məsafə qalmır. Nə sözümüz, nə müəmma varsa, soruşa bilirik Təhminədən... Bu dəfə Təhminə uşaqlığının keçdiyi dəniz sahilini, qumlu bağı, gəncliyini, ilk sevgisini anladır. Və bu səhnələr o qədər zərif üslubda, psixoloji məqamlara vararaq anladılır ki, oxuduqca elə bilirsen, Təhminə yanındadır, əlini uzatsan çatar, nə vaxtsa onunla birlikdə dənizin qumlu sahilində ayaqyalın gəzmisən, məktəbə getmisən, sevdidi adamla həmsöhbət olmusan. Əlbəttə, bu, yazarın uğurudur və belə xarakteri ancaq qadın müəllif bu şəkildə incələyə bilər. Həmçinin onu da qeyd etməliyəm ki, yazıçı haqqında danışdığım və danışmadığım əsərlərində öz qəhrəmanlarına son dərəcə kövrək, mehriban bir ana nəvəsi ilə yanaşır. Elə Təhminəyə də, onun ağrı-acısına da yazıcının necə böyük anlayışla yanaşdığını, hər halını həssaslıqla qələmə aldığını görürük.

Yəqin Günel xanım bir ana kimi yaradıcılığında uşaq nağıllarına xüsusi yer ayırır, az qala unudulmaqda olan laylaları gənc anaların, şirin balaların yadına salıb bir növ. Onun qızları Deniz və Sezenə həsr etdiyi “Dənselin nağılları” çox sevimli və orijinaldır. Uşaq psixologiyasına bələd olmaq, şirin təhkiyə, hadisələrin uşaqların anlayacağı formada şəkilləndirmək bu kitabı oxunaqlı edib. Bu nağıllarda artıq folklorumuzda olan ənənəvi div, pəhləvan, qaranlıq

Yaz/2022

quyu, xeyirlə-şərin mübarizəsi kimi məfhumlardan istifadə edilmir. Müasir dövrdə uşaqların gündəlik həyatda rast gəldikləri əhvalatlar, onların keçirdiyi hisslər modern üslubda təqdim olunur. “Dənselin ad günü” nağılında 5 yaşlı qızcıqaz tortun üzərinə krem-lə həkk olunmuş şəklinin yeyilməsindən narahat olur. O, tortu qoruyub saxlayır, sonda qapıya quru çörək yığmağa gələn balaca oğlana verir və “nolar, mən ki yemədim” - deyər özünə təsəlli verir. Bu nağıl həm də balacalara xeyirxahlıq missiyasını, hədiyyə bağış-lamaq kimi gözəl hissləri aşılayır.

“Dənselin yuxusu” nağılında isə anasının söylə-diyi laylanın təsiriylə yuxuya gedən balaca qızcıqaz-ın rəngbərəng kəpənəyə çevrilməsindən, ətirli gül-lərin, çiçəklərin arasında gəzərkən arxası üstə yıxıl-mış may böcəyinə kömək etməsindən bəhs edilir. Bu nağılda da müəllif uşaqlara başqasına kömək etmək, mərhəmət hissini aşılayır, eyni zamanda, uşaqlar üçün oxunan laylaların, bayatıların onların yuxusu-na, psixologiyasına müsbət təsirinə, uşaqlarda xoş əhval-ruhiyyə yaratmasına işarə edir. Nağılda təsvir edilən təbiət lövhələri, müxtəlif böcəklər, yuxuda Dənselə bağlı olan ətirli gül ləçəyindən hazırlanmış muncuq uşaqların fantaziyalarının inkişafına kömək edir. Qeyd edim ki, bu kitab Günel xanımın özünün çəkdiyi illüstrasiyalarla Türkiyədə də çap olunub. Kitabdakı illüstrasiyalar peşəkarlıqla çəkilib və on-ların hər biri ayrılıqda rəngli, sehirli bir nağıl dünyasıdır.

Bu yazıda Günel Anarqızı imzasına öz baxış bu-cağımdan, bir məqaləyə sığacaq qədər nəzər saldım. Amma onun ictimai fəaliyyətini, gördüyü işləri işıq-landırmaq daha böyük, əhatəli yazının işidir. Çünki Günel xanımın yaradıcılığı ilə yanaşı, ictimai fəali-yəti, həyata keçirdiyi çoxsaylı yerli və beynəlxalq layihələri, kitab təbliğindəki yorulmaz işləri, təşkil etdiyi mədəniyyət tədbirləri vətənpərvərliyinin, yur-da bağlılığının ayrı bir ifadəsidir.

Təsədüfi deyil ki, onun bir zamanlar rəhbərlik et-diği “El”, “Pəncərə”, “Ölkəm” jurnalları operativli-

yinə, fərqli formatına, maraqlı mədəniyyət xəbə-rlərinə, tanınmış insanların heç yerdə yayımlanma-yan özəl müsahibələrinə görə rezonans doğurmuş-du. Hazırda onun rəhbəri olduğu Bakı Kitab Mər-kəzi (Baku Book Center) ən böyük yerli və beynəl-xalq mədəniyyət layihələrinə imza atır. Modern üs-lubda yaradılmış bu mərkəzdə uşaqların mütaliəsi, kitablarla tanışlığı, əyləncəsi, ölkə oxucularının, eləcə də xaricdən gələn turistlərin kitablarla ünsiyyəti təşkil edilir. Bunun üçün isə yetərincə zəhmət, ener-jii və öz işinə sevgi tələb olunur.

Belə bir məsəl var ki, başqalarının dəyərini bil ki, dəyərini bilsinlər. Günel Anarqızı milli dəyərlərimi-zə yüksək qiymət verən, onu qoruyan bir yazıçıdır. Milli dəyərləri gələcək nəsillərə tanıtmmaq mübari-zəmizin əsasıdır. Həm də istedadlı bir insanın qələ-mindən süzülən yazılarla anlatmaq da başqa bir mət-ləbdir... Onun 2016-cı ildə çapdan çıxmış “Seçilən-lər” adlı kitabında kimlər yoxdur?... Çingiz Aytma-tov, Oljas Süleymanov, Çingiz Abdullayev, Elçin Əfəndiyev, Tahir Salahov, Togrul Nərimanbəyov, Fərhad Xəlilov, Altay Sadıqzadə, Tofiq Quliyev, Müslüm Maqomayev, Emin Sabitoğlu, Ziya Bünyad-ov, Anar Məmmədخانov, Nigar Rəfibəyli, Rəsul Rza, Vəqif Səmədoğlu, Elmira Səfərova... Bütün bu sadaladıqlarım yazıçının dərin erudisiyalı, təfəkkür-lü, intellektli olmasının bariz nümunəsidir...

Günel Anarqızı indi yaradıcılığının hansı mərhə-ləsindədir, ürəyində hansı arzuları var, bilmirəm. Çünki yaradıcı insan özü də həyatın hansı istiqamə-tə yönələcəyini, xətlərin qarışdığı yerdə hansı yolun daha rahat, hamar olacağını bilmir. Bəlkə də bu bir Dao yoludur, nəzəriyyəsiz, xəritəsiz... Görünən isə budur ki, çəkilən zəhmət heç zaman itmir, görülən iş bəhrəsini verir.

Bu məqamda xeyli uğurlu işlərə imza atan, daim çalışan, istedadı, əzmkarlığı ilə seçilən yazıçı Günel Anarqızını “Qobustan” jurnalının redaksiya heyəti adından təbrik edir, ona xoş arzularımızı bildirir, sağ-lam, uzun, mənalı ömür diləyirik.

Cənubi Azərbaycanın xatunu...

*Pərvini bilginlər kişi sanmazlar,
Çünki, o xatundur, qadın ruhu var*

Azərbaycan oxucusunun başı yaylıqlı, məhzun baxışlı, ağır görünüşlü təsir bağışlayan, məzar daşına yazılmış bir şeirilə tanıdığı Pərvin Etisami unikal bir şəxsiyyətdir. Əsl adı Rəxşəndə, ədəbi təxəllüsü Pərvin olan şairə sonralar təxəllüsünü rəsmiləşdirib. Güman ki, o yaşadığı dövrdə Pərvin oğlan adı olub və şairin ilk şeirləri yayılarkən bunların müəllifinin kişi olduğu zənn edilib. Hətta sonralar tanınıb məşhurlaşdığı vaxtlarda da düşmənçilik edənlər tapılır və Pərvinin bir çox şeiri başqalarının adına çıxarılır.

Tarixdə kişi adı ilə yazan qadınlar olub. Fransa'nın ilk qadın yazıçısı olaraq tanınan Amandina Avrora Lüsil Düpen 1832-ci ildə "İndiana" əsərini yazanda özünü Jorj Sand kimi qələmə verdi. Və qarderobunu kişi geyimlərinə dəyişdi. Bir-birinin ardınca yazdığı romanların gətirdiyi məşhurluq, özünün gözəllik və cazibəsi də heç nəyi dəyişmədi. Kişi dominantlığının hökm sürdüyü cəmiyyət onu Jorj olaraq da qəbul etdi və tarixdə də bu adla qaldı. Qadın yazarlara yönələn üstün aşağı baxış Virciniya Vulf kimi nəhəngdən də yan keçməyib. Amandinadan üzübəri bu taleyi qərbli-şərqli bir çox qadın yazar yaşayıb. Azərbaycan folklorunda saysız-hesabsız nümunələr var ki, adını yazmağa cürət etməmiş qadın aşuq, ozanlarının beyin məhsulu, könül nəğmələridir.

Bir şeirində müəllifliyini dananlara, kimliyinə şübhə ilə baxanlara tutarlı cavab verir Pərvin:

**Kirli duyğulardan təmizlənərək,
Könül aydınlığa qovuşsun gərək.
Pərvini bilginlər kişi sanmazlar,
Çünki, o xatundur, qadın ruhu var.**

1907-ci il martın 16-da ədəbiyyatın, mədəniyyətin, modern düşüncənin beşiyi olan ailədə dünyaya göz açan Pərvinin ailə şəcərəsi xeyli zəngindir. Onun təlim-tərbiyəsilə bilavasitə məşğul olan atası Yusif Etisami Aştiyani (Etisam-ül-Mülk) (1874-1938) Cənubi Azərbaycanın maliyyə mərkəzlərindən birində, Aştiyan şəhərində anadan olub. Jurnalist, yazır, tərcüməçi, nəşir, dövlət xadimi, 1910-cu ildə əsasını qoyduğu “Bahar” adlı aylıq dərginin təsisçisi və redaktoru olub. İyirmi dörd səhifədən ibarət olan jurnal 1910-1911, 1921-1922-ci illərdə aylıq buraxılıb. Jurnalın ön sözündə yazıldığı kimi, məcmuənin məqsədi müxtəlif elmi məqalələrin toplandığı forum düzəltmək, burada insanların ədəbi, etik, tarixi və in-cəsənət maraqlarına cavab verəcək qiymətli materiallar paylaşmaq imiş. Edvard Qrenvil Brauna görə, “Bahar” jurnalı “Çox müasir və avropalı” olub (Edward G. Browne. A literary history of Persia. IV Cambridge University Press) Həşmat Müəyyad (Həşmat Moayyad). İranika ensiklopediyasında jurnalı “liberal və humanistik” kimi qiymətləndirib. Dərgidə nəşr olunan materialların əksəriyyəti Yusif bəy tərəfindən yazılır və ya tərcümə edilirdi. Burada qərb sivilizasiyasının tərənnümü mühüm yer tuturdu. Yusif Etisaminin dördcildlik tərcümə əsəri vardır. Viktor Hüqonun “Səfillər”, Fridrix Şillerin “Məkr və məhəbbət”, Qasım Əminin “Təhrir əl-Mara” əsərlərini farscaya çevirib. Yusif Etisami 1890-cı illərdə İranda ilk mətbəəni yaratmış şəxsdir. 1909-1912-ci illərdə İran parlamentinin üzvü olmuş, həmçinin, müxtəlif vaxtlarda Təhsil Nazirliyində işləmiş, Kraliyət və Məclis kitabxanalarının rəhbəri kimi çalışmışdı. Yusif Etisami XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərinin görkəmli ədəbi simalarından biridir. Anası Əxtər-ül-Muluk Etisami Qacar dövrü-

nün şairlərindən olan Əbd-ül-Hüseyn Müqəddəm-ül-Ədalənin qızıdır. Pərvinin ata babası Mirzə İbrahim xan Mostavfi Etisam-əl-Mülk (yaxud İbrahim Etisami) İranın Azərbaycan vilayətinin maliyyə rəhbəri idi. Pərvinin əmisi Əbülhəsən Etisami (1903-1978) də dövrünün ünlü rəssam, xəttat, memar və romançısı olub. Tehran universitetində işləyən Əbülhəsənin sənət əsərləri 1958-ci ildə Brüsseldə keçirilən Ümumdünya sərgisində fərqli təqdimat nominasiya-

sı üzrə qızıl medala layiq görülüb. Onun hazırladığı maketlər sonradan İran Milli Muzeyi tərəfindən alınıb və İslam İncəsənəti bölməsinin daimi kolleksiyasına daxil edilib. Belə bir mühitdə böyüyən Pərvin uşaqlıqdan ədəbiyyata, xüsusən də şeirə həvəs göstərüb, dünyagörüşü klassik qərb və şərq ədəbiyyatının təsiri altında formalaşmış.

Pərvin üç yaşında olanda atası İran parlamentinə nümayəndə seçilir və bu səbəbdən Tehrana köçməli olurlar. Ərəb və ingiliscəni atasından mükəmməl şəkildə öyrənən Pərvini “İran Bethel” adlı “Tehranın Amerika məktəbi”nə göndərirlər. Pərvin şeir yazmağa yeddi yaşında başlayır və sonralar atasının yaxın dostları, İranın tanınmış ədəbiyyatçıları sayılan Əliəkbər Dehxuda, Məliküşşüəra Bahar, Abbas İqbal Aştıyani və Səid Nəfisi kimi şəxslərin yanında ədəbiyyat elminin incəliklərinə varid olmağa başlayır, şeirlərini onlara oxuyaraq dəstək və alqışlarını qazanır. Doqquz yaşında oxucular artıq onun yaradıcılığı ilə tanış olurdular. On bir yaşında böyük sənətkarların, klassiklərin əsərləri ilə tanış olur və çoxlu poeziya nümunələrini, o cümlədən, Hafiz Şirazi və Sədi Şirazini əzbərdən deyir.

Pərvin Etisami də daxil olmaqla bir çox məşhurun məzunu olduğu Bethel məktəbi 1874-cü ildə ibtidai qız məktəbi kimi açılır. Sonra orta məktəb və lisey kimi genişləndirilir. 1888-ci ilə qədər yalnız avropalı və iranlı xristian tələbələrini qəbul edən tədris ocağında təhsilin ilk illərində şagirdlərdən təhsil haqqı alınmır və onlar pulsuz yemək və geyimlə təmin olunurlar. 1889-cu ildə “İran Bethel” adı rəsmi olaraq təsdiq edilir. Məktəb 1891-ci ildə qızların təlim-tərbiyəsində tam ciddiyyətlə uğur əldə etmək üçün öz şüarını təsdiqləyir. 1906-cı ildə qızlar üçün dərs deməyə təyin edilən Annie Voodman Stocking Boyce (7 yanvar 1880-26 yanvar 1973) 1949-cu ildə təqaüdə çıxana qədər burada çalışır. Annie Qacarların son dövrünün feminist təşkilatı olan “Anjoman-e horriyat-e zananin” (Qadınların Azadlığı Dərnəyi) də fəal üzvü idi. Boyce eyni zamanda Tehran-

dakı Əlborz kollecində işləyir, kurslar tədris edirdi. Professor olan və dekan vəzifəsində çalışan həyat yoldaşı 1929-cu ildən həmin kollecin prezidenti vəzifəsini icra edirdi. Annienin “Fars paytaxtında müsəlman qadınlar” (1930) “Krallar, Kraliçalar və başörtülü xanımlar” (1933) kitablarında və ailəsinə yazdığı məktublarda o dövr üçün kifayət qədər material var. İran qadın fəalı İran Teymourtaş (1930-cu il məzunu), qabaqcıl sosial işçi, zadəgan qızı Sattareh Farmanfarmaian və digərləri bu məktəbin məzunları olub. Bethel məktəbinin məzunları 1920-ci ildən 1934-cü ilə qədər pədaqoq Annie Boyce tərəfindən təsis edilən, qadınlar üçün praktiki məsləhətlər, məzunlarla bağlı xəbərlər və Amerika ədəbiyyatından tərcümələr dərc edən farsdilli qadın jurnalı olan Aləm-e-Nesvan (Qadınlar dünyası) jurnalına rəhbərlik və nəşrini himayə ediblər. Bu jurnal dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən bəzi mətbuat orqanlarından daha özgür söz haqqına sahib idi. Bethel məktəbi və onun sayilə yaradılan digər kolleclər Qacar və Pəhləvi sülaləsinin dövründə iranlı qadınların təhsilinin təkmilləşdirilməsində müstəsna rol oynayıb. Pərvin Etisaminin həyata olan baxışlarının formalaşmasında genetik kodlarla yanaşı, pədaqoq Boyce və təhsil aldığı ortamın da mühüm təsiri olub.

Pərvin Kollec tələbələri içərisində istedadı, təhsilə bağlılığı, nizam-intizamı, məsuliyyəti və son dərəcə sayğılı davranışı ilə xarakterizə edilir. 1924-cü ildə təhsilini başa vurarkən məzunluq törənində çıxış edərək, toplumun qadınlar və onların təhsil almasına saymazyana yanaşmasını kəskin tənqid edir. Bir gənc qızın belə sərt çıxışı sonralar “Qadın və tarix elanı” adı ilə yaddaşlara həkk olunur. Pərvin həmin çıxışında deyirdi:

“Xroniki Şərq xəstəliyinin müalicəsi yalnız təhsillə mümkündür; kişiləri və qadınları əhatə edən və bütün zümrələrə fayda verən həqiqi təhsil. Böyük izlət və təsirləri ilə dünya tarixini bəzəyən əziz vətənimiz, İran. Qədim sivilizasiyası bu gün Avropanın girovluğunda qalan və onun nemətlərinə möhtac olan

İran. İran əsrlər boyu dünyaya hökmranlıq edən özəmət və qüdrətilə Şərqi əzab və məşəqqətlərinə böyük töhfə verib, indi öz itirilmiş keçmişini axtarır və səadət şahidini görməyə tələsir. Keçmişin xarabalıqlarını düzəltmək, indiki nöqsanları aradan qaldırmaq; gələcəyin firavanlığına hazırlaşmağın qarşısında hansı problemlərin dayandığı aydındır. İranlılar acizlik və cansızlıqdan qurtulmalı və bu uçurumları tez və çevik keçməlidirlər. Ümid edirik ki, alim və mütəfəkkirlərin səyi ilə millətdə fəzilət ruhu yaranacaq və İranda qadınların iştirakı ilə mühüm ictimai islahatlar təmin ediləcək”.

Tək bu abzasda səsləndirilən fikirlər yetərlidir deyək ki, Pərvin vətəninə dərin məhəbbətlə sevən vətəndaş mövqeyində duran, onun qəhrəmanlıq tarixilə öyünən, qürur duyan şəxsiyyətdir. Onun bu münasibətinə görə ki, İranda heç bir zaman onun milliyəti sorğulanmayıb və o, ölkəsinin ən ünlü, sevilən şairələrindən, ələlxüsus da vətəndaşlarından biri kimi əziz tutulub.

Bu dövrdə Pərvin şairlikdən əlavə, fars və ingilis dili müəllimi kimi öz təhsil aldığı kollecdə çalışıb. Ən diqqət çəkən məqamlardan biri isə Yusif Etisaminin Pərvinin yaradıcılığının kitab şəklində çap olunmasına izn verməməsidir. Böyük ehtimalla, onun bu qadağasının səbəbi qızını siyasi gücün basqısından mümkün qədər uzaq tutmaq arzusu olub. Saray şairəni bir neçə dəfə mükafatlandırıb. O isə hər dəfəsində bu “hörmət”i geri çevirib. Siyasi baxışları daban-dabana ziddiyyət təşkil etdiyi hakimiyyətin verdiyi bu mükafatlar əslində onu susdurmaq, bir növ satın almaq məqsədi daşıyıb.

Bu dövrdə İranda baş verən siyasi və mədəni dəyişikliklər də Etisami yaradıcılığına təsir göstərmişdi. “Sərxoş, lakin ağah” adlı romantik şeirlər məcmuəsi ona böyük şöhrət qazandırır. Etisami tənha və təcrid olunmuş həyat sürürdü. Olduqca həssas xarakterli qadın olmaqla yanaşı, qəddarlığa qarşı çıxan ən güclü ədəbi səsə çevrilir şairə. O, Güney Azərbaycandan olan ən görkəmli şairələrdən sayılır.

Əsərlərini farsca yazsa da, doğma vətəni Azərbaycana bağlı olan Pərvin xanımın İranda qadınların acınacaqlı taleyinə həsr olunmuş təsirli şeirləri var. Onun yaradıcılıq tərzini insan duyğularını təbiət hadisələrinə bənzətməsi ilə seçilir. Ümumiyyətlə, Pərvin Etisaminin yazdığı iki yüzdən çox şeirin əksəriyyəti gündəlik problemlər və onların həlli ilə əlaqədardır.

Pərvin 1934-cü il iyulun 10-da atasının əmisi oğlu olan Fəzlullah Etisami Qorqani ilə ailə həyatı qurur, yoldaşı ilə birlikdə Kirmanşah şəhərinə gedir. Həyat yoldaşı ordu zabiti olmuş və Kirmanşah polis idarəsinin komandiri vəzifəsində çalışmış. Ancaq bu evlilik yalnız iki ay sürmüş və sonra Pərvin ata evinə geri qayıtmışdı. Pərvinin qardaşının dediyinə əsaslanaraq, şairin incə və azad ruhu ərinin quru, sərt xarakteri ilə uyğun deyilmiş və bu ruhsal, əxlaqi fərq 1935-ci il avqustun 6-da onların ayrılmasına səbəb olur. Pərvin bu ayrılıq barədə heç zaman, heç kimlə bir kəlmə belə danışmır.

O acı olaydan sonra Pərvinin ədəbi-kültürəl yolu hamarlaşdı. Evlilikdən öncə, toplumun durumunu da göz önünə alaraq, şeirlərinin çapı ilə razılaşmayan atası nəhayət ki, kitabın nəşrinə icazə verdi. Beləliklə, Pərvinin ilk və tək şeir divanı 1935-də işıq üzü gördü. Bu divana daxil edilmiş 6500 beyt şeiri şairə xanım 30 yaşına çatmamış qələmə alıb. Pərvin həm də məşhur təmsil ustası kimi tanınır.

Pərvin Etisaminin əsərini o dövrlərin İran qəzetində məşhur dilçi, tarixçi və tədqiqatçı sayılan Səid Nəfisi təqdim etmişdi. Kitaba Məlikşüşəra Bahar ön söz yazıb “Milli Şura Məclisi” nəşriyyatında çap olmuşdu.

O dövrün Təhsil Nazirliyi də onu elmi-kültürəl xidmətlərinə görə üçüncü dərəcəli “Ləyaqət medalı” ilə təltif etdi; Amma Pərvin hökumətin bu qiymətini də qəbul etməyib medalı almaqdan imtina etdi. Deyilənə görə, Rza şah da kraliçə ilə birgə övladlarına dərs demək üçün sarayla əməkdaşlıq etməyi təklif edib. Amma Pərvin bu təklifə də rədd cavab verir

ki, istibdada qarşı müqavimət göstərən birinin belə yerlərdə olması mümkün deyil. Hakim rejim Etisamini qətiyyənlə sevmirdi və bunu onun dəfninə göstərdiyi münasibətdə büruzə verdi. 1936-cı ilin iyununda ilk şeirlər toplusu nəşr olunduqdan sonra Pərvin Tehran Universitetinin (keçmiş Tərbiət Müəllim Universiteti, indiki Xarəzm Universiteti) kitabxanasında kitabxanaçı işləsə də, 9 ay sonra - 1936-cı ilin sonlarında oradakı işinə son qoyur. Pərvin vaxtilə ehtiyatla və nəvazişlə qoruyub saxladığı bir sıra ki-

tabın ön və arxa səhifələrinə şərhələr yazıb. Bu şərhələr yazılmış kitabların qiymətini nəzərə alaraq onlar Tehran Universitetinin Ədəbiyyat Kitabxanasında qorunmaqdadır.

Pərvin Etisaminin atasına olan dərin sevgisi şeirlərinin ana xəttini təşkil edir. 1938-ci ilin yanvarında Yusif bəy vəfat edir. Ən böyük öyrətməni və himayə edənini itirmək, onu daha artıq təcridə və ədəbi çalışmalardan uzaqlaşmağa yönləndirir. Atasının ölümü onu o qədər təsirləndirir ki, hər kəsdən irtiba-

tını kəsərək təkliyə qapanır. Bu hadisədən sonra qələmə aldığı şeirlərinin hamısı minor ruhludur.

1941-ci ilin mart ayında yatalaq xəstəliyinə yolu-xaraq Novruz bayramı günlərində evində yatağa düşür. Həmin günlər qardaşı Əbülfəth Etisami Pərvinin şeir divanının ikinci nəşrini çapa hazırlayırdı. Pərvinin durumu günbəgün ağırlaşır və deyilənlərə görə, həkimin səhlənkarlığı şairin müalicəsini və sağalmağını daha da çətinləşdirir.

1941-ci il aprelin 4-də, həyatında yalnız 34 bahar yaşamış şairə anasının qollarında can verir. Nəşini Tehrandan Qum şəhərinə aparıb həzrəti Məsumənin hərəmində yerləşən ailə məzarlığında, atasının yanında torpağa tapşırırlar. Pərvinin ölümündən sonra onun öz xətti ilə yazılmış bir şeiri tapılır. Sanki şair gözlərini əbədi yummadan bunu belə bir başlıqla qələmə almışdır: “Bu şeiri öz məzar daşıma yazmısam!” Yazılış tarixi bəlli olmayan həmin şeir Pərvinin qəbrində həkk olunub. Ədəbi yaradıcılığının ən parlaq zamanında vəfat etməsi, sevnələrinin qəlbini hər zaman göynədir.

Pərvinin ədəbi-kültürəl toplumda özəl yeri olduğuna daxmayaraq, hökumət ona rəsmi və layiqli anım mərasimi düzənləməyə icazə vermir. Yalnız bir il sonra 1941-ci ilin aprelində Pərvinsevərlərin səyi ilə onun adına layiq törən baş tutur.

Ona olan ümumxalq sevgisinin mayasında bu gəncəcik xanımın-şairənin, vətəndaşın heç də hər yaradıcı şəxsdə bulunmayan bütövlüyü, tam kamil insan olması dayanır. Hərtərəfli təminatlı ailənin, ocağın övladı olmasına rəğmən, dünya malından tamamilə imtina etmiş, özünü bütünlüklə xalqın, əzizlən zümrənin hüquqlarının qorunmasına həsr etmişdi. Pərvin Etisami nəzmində biliyə olan güclü meylən, maraqdan, zülm və despotizmlə mübarizədən bəhs olunur. O, sosial məsələlərə toxunur, sadə insanlara, imkansızlara, məzlumlara rəğbət bəsləyir. Şairə şeirlərində açıq danışa bilmir (bəlkə də danışmır), təşbehlərdən geniş istifadə edir. Onun şeirlərinin əksəriyyəti dialoq və ya “monasare” (xüsusi

qəsidə; iki xəyali rəqib arasında bir növ mübahisə) prinsipi üzərində qurulub. Divanında insanlar, heyvanlar, bitkilər və hətta iynə-sap kimi bir çox əşyalar arasında 70 duruşmanı saymaq olar. Onun şeirlərində təlim-tərbiyənin, öyüd-nəsihətin, bilgi və öyrənmənin, zalımın qarşısında dayanmağın və məzluma dəstək olmağın, əxlaq və mənəviyyatın, bir sözlə, toplumsal dəyərlərin böyük önəmi vardır. Şairin sadə və axıcı dili onun şeirinin daha qalargi olmağına zəmin yaradaraq gözəlliyini iki qat artırmışdı. Fars ədəbiyyatı üzrə yazıçı və tədqiqatçı Səid Nəfisi Pərvin haqda belə yazır:

“Mən gördüyüm və hər zaman müşahidə etdiyim Pərvinin çox sakit siması vardı. Özəl vüqar və dözümlə cavab verərdi. Onda tələskənlik və səbirsizlik kimi halları heç vaxt görmədim. O, baxışlarını çox zaman yerə zilləyərdi. Mənim yanımda onun güldüyünü xatırlamıram. Onun poeziyasına heyran olduğumu bildirəndə o, bunu çox sakit və təvazökarlıqla qarşılayardı. Nə həyəcanlanardı, nə də bir söz deyərdi. Onun bir dəfə də olsun öyündüyünə, özünü üstün tutmasına dair hər hansı eyhamına belə rastlamadım”.

Ustadlarından olan Səid Nəfisinin Pərvin haqda söylədiyi fikirləri şairə öz yaradıcılığı ilə təsdiqləyir. Yalnızlığına olan sevgisi və təvazökarlığı səbəbi ilə, ölümündən sonra tapılmış və məzar daşına qoyulmuş şeirdən başqa, şair başqa şeirlərində heç zaman özü barədə danışmayıb. Məşhur şeiri isə tək Pərvin Etisaminin deyil, bütünlükdə şərq dünyası qadınlarının həyat kodeksini simvolizə edən şüara çevrilib.

**Ey gül, bağ ara təhlükədən qeyri, nə gördün?
Nəstər kimi sözdən, ləkədən qeyri, nə gördün?
Bəsdir bu qədər parladın ulduz kimi, ey ləl.
Yoxdur olanın, səksəkədən qeyri, nə gördün?
Düşdün çəmənə, leyk nəsibin qəfəs oldu,
Ey quş, burada mərəkədən qeyri nə gördün?**

Pərvinin daha çox məşhur və sevilən şeirləri içində bunları saymaq olar: “Gözyaşı incisi”, “İki damcı qan”, “Yetimin gözyaşı”, “Sarımsaq və soğan”, “Yoxsulluq qəmi”, “Çalışma və əməl etmə”, “Ey kiçik quş”.

Çox maraqlı və fərdi üslub yaradan şairə soğan və sarımsağı belə danışdırır:

**Sarımsaq söylədi soğana bir gün,
Pis qoxun ətrafı doldurmuş, düşün!
Soğan söylədi ki, dinlə, sarımsaq,
Sən öz ayıbından xəbərsizsən, bax!**

2005-ci ildən etibarən hər il mart ayında İranda “Pərvin Etisami Qadın Filmləri festivalı” keçirilir. Bu festivalda yalnız qadın kino rejissorların çəkdiqləri qadın mövzulu filmlər nümayiş etdirilir. Bu kinofestivalda iştirak edən filmlərin mövzusu ailənin təməllərinin möhkəmlənməsində qadınların roludur. 2011-ci ildə Suriyanın Dəməşq şəhərində “Pərvin Etisami nümunəvi ədəbiyyatçı” adlı seminar keçirilib.

2012-ci ildə Təbrizdə “Azərbaycan tarixi” adlı xalça toxunub. Hazırda Təbriz şəhər muzeyində saxlanılan xalçanın toxunulmasına iki il vaxt sərf olunub. Xalçanı Azərbaycanın tarixi abidələri və tanınmış simalarından Şəhriyar, Bağırخان, Səttarخان, Zeynəb Paşa, Pərvin Etisaminin şəkilləri bəzəyir.

Bu gün Pərvin Etisaminin Təbrizdə yerləşən ata evi 28 mart 2006-cı ildən etibarən ölkənin milli miras siyahısına keçərək “Pərvin Etisami evi” adlandırılıb və təqvimdə hər il mart ayının 16-sı “Pərvin Etisami” günü kimi qeyd olunur. Bu qədim ev Pərvin Etisaminin şəxsi evi olub. Ev XIX əsrdə Qacarlar dövründə tikilib. Digər hissəsinin tikilməsi isə Pəhləvilər dövrünə təsadüf edir. Hazırda evin yalnız pəhləvilər dövründə tikilən hissəsi salamat qalıb. Ev Çaykənarı xiyabanında yerləşir. Həyətidəki divarlarda Təbrizin görkəmli şəxslərinin şəkilləri əks olunub. Evin girişində isə pilləkənləri qalxan halda təsvir olunmuş Pərvin Etisaminin heykəli qoyulub. Pərvin

dərvişanə həyata üstünlük verib desəm, mübaliğə etmiş olmaram. İyirmi səkkiz yaşında ailə qurması və çox tezliklə də ayrılması çox mətləblərdən xəbər verir. Özündən təxminən bir əsr əvvəl doğulan və İranın ən məşhur şairəsi titulunu daşıyan Tahirə Qürrətül-Eyn kimi etiraz etmişdimi görəsən? Zərrintac Tahirənin üsyanı, etirazları məlumdur. Yalvarışları, dirənişləri nə yazıq ki faydasız oldu və istəməsə də, əmisi oğlu ilə ailə qurmalı oldu. Bəs Pərvin necə? Xarakterinə daban-dabana zidd olan, sərt xasiyyətli, ciddi hərbi nizam-intizamı evində də sərgiləyən Fəzlullah bəylə nədən evləndi? Nədənsə bu barədə heç bir kəlmə də olsa məlumat yoxdur. Atasının istəyi, məsləhəti üzərinə dinməz-söyləməz ər evinə köçməli olmuşdumu? Bu qədər təhsil, mədəniyyət aşiqi biri göz bəbəyi olan qızının rəyini soruşmadan bu addımı atardımı? Bu da inandırıcı görünür. Özüylə bir çox sirri də aparan Pərvin bizi ehtimallarla, fərziyyələrlə baş-başa buraxdı.

**Xoşdürür kim sinədə dürri-məanı saxlamaq,
Yox olurkən ömrü daim cavidanı saxlamaq.
Əqlilə evraq-i dünyaya girərkən ey könül!
Eşqi də bir sirr kimi içdə nihanı saxlamaq.
Can bağında anbaan əkmək gərək min türlü rəng,
Ol könül bağında yetkin bağbanı saxlamaq.
Eşq üçün bəslər ikən sirlərlə dolğun bir könül,
Ərmağan ol yar üçün sevdalı canı saxlamaq.
Mənəviyyat aləmində parlayarkən gün kimi,
Zülmətin bağrın dələn nuri-xüdanı saxlamaq.
Batilə meyl etməz oldun, Pərvin, ol üzəndi kim,
Məhrəmi-yar oldun, ol mülki-bəqanı saxlamaq.**

Mülki-bəqanı-əbədi var olanı qoruyub saxlamağa can atan Pərvin dünya malından gözünü çəkmişdi. Onda diqqətimi çəkən ən önəmli məqam üsyankar ruhlu insanların əksəriyyətinə xas olan halları müşahidə etməməyimdir. Qəlbinin dərinliyində olan ehtiras, hiddət, etiraz, təlatümü səssizcə kağız üzərinə köçürür və sanki bununla missiyasını yerinə yetirilmiş

sayardı.

Pərvin Etisami həqiqətən də böyük İran şairəsidir. O, fars qadın poeziyasını yeni səviyyəyə qaldırmağı bacardı. Pərvin Etisaminin qadın ədəbi yaradıcılığının inkişafına verdiyi töhfəyə görə hər il İranda qadın yazıçılar adına Ədəbiyyat Mükafatı verilir. Qaliblərə mükafatlar hər il mart ayında Pərvin Etisaminin doğum günündə 15 mart Anım günündə verilir. İranın bir çox şəhərlərində onun şərəfinə abidələr ucaldılıb və bununla yanaşı, ölkədə tez-tez onun şeirlərinin müxtəlif sərgiləri keçirilir. Etisaminin şeirləri İranda məktəb proqramına daxildir. Çox təəssüflər olsun ki, bizdə nəinki məktəb proqramına, hətta dərsdənkənar oxu proqramına da daxil edilməyib. Bu qədər məşhur təmsil ustasının, didaktik nəzm sənət-

karının bir bəndi belə bizim tədris proqramımızda işıqlandırılmayıb. Bu biganəliyə, ögeyliyə nə zaman son qoyulacaq görəsən?

Onun "Bir yetimin göz yaşı" şeirini Dmitri Karatayevin rusca tərcüməsində oxudum. Çox axtardımsa da, dilimizdə tapa bilmədim. Bizim dilə etdiyim hərfi tərcümənin mətni isə elə bugünkü durumumuza bənzədi. Bu da alnımıza yazılan taledir ki, dili bir, qanı bir, canı bir olan xalqımız ikiye bölünüb. Görünür, Pərvinin də ömür və yaradıcılıq yolunun, yazdıqlarının və yaşadıklarının geniş oxucu kütləsinə, çağdaş gəncliyə çatdırılması öz zamanını gözləyir.

Buna dərin inam hissiylə demək istəyirəm ki, ikiye bölünmüş bir xalqın birliyi yalnız mədəni körpülər vasitəsilə mümkündür.

Günəş qadın - Nurəngiz Gün

Hər dəfə imtahanların gərginliyindən sonra dünyadan qopmaq arzusu baş qaldırır içimdə. İxtisasımız ədəbiyyat olsa belə, sanki hansısa proqrama ardıcıl uyma məcburiyyəti sevdiyimiz əsərlərdən, arzuladığımız kitablardan uzaq salır bizi. Ona görə tətillər başladı, sevdiyim müəlliflərə yenidən qayıtmaq, onları vərəq-vərəq, şeir-şeir, misra-misra oxumaq istəyirəm. Bu dəfə “Ağ qanadlı” Nurəngiz Günün dünyasına səyahət etmək, onun sayəsində reallıqdan uzaqlaşmaq oldu nəsimim.

Bəzi insanlar vardır, sözlərə sığdıra bilməzsən, kəlmələr kifayətsiz qalar. Nə yazıq ki, sözü, şeiri ilə ayağımızı yerdən üzən, qanad açmağı öyrədən Nurəngiz xanım kimi qeyri-adi insan ömür dastanını sona yetirib. Sanki indi mətnləri onun ömrünü davam etdirir. Ona görə də şeirlərini oxumaq, ömür yoluna, gördüyü işlərə nəzər salmaq elə onun özüylə ünsiyyət kimi təsir etdi mənə.

Sanki təbiət bir yaradıcı ruha lazım olan bütün xüsusiyyətləri ona bəxş edib - məlahətli səs, diksiya, səhər günəşi kimi işıqlı və ovsunlu sima - ruhundan axan misraların təbiiliyinin əbədi həkk olunduğu bir cüt ulduz kimi parlaq gözlər.

Uzun müddətdir mənə rahatlıq verməyən düşüncələri küll halda oxumağın sevinci bambaşqadı. İnsanın təbiəti belədir, oxuduqlarında özünü axtarırsan, hətta bədbin misralar belə xoşbəxtlik gətirir sənə. Çünki bu, sənə, sənənin ağrılarındı, hardasa zamanın o tayında qalan kövrək ruhlu bir xanım bunları duyub, yazıb. Nurəngiz xanımın şeirləri bax bu hissi, ovqatı necə deyərlər, dibinə qədər yaşadır insana.

Nə dərd, nə ələm bildilər,
Nə istədim vermədilər.
Əslində nə istədim ki?
Düzləri görmək istədim -
ürək üçün.
Bir veyil külək istədim -
seyr edib yer üzünü,
azadə nəfəs dərib,
asudə ölmək üçün.
Vermədilər.
Könlüm bir könül istədi
könlümü kiritməyə.
Quyu suyu istədi
bu susuz ciyərimə
qurtum-qurtum çəkməyə.
Bir ovuc torpaq... istədi
sinəm ilə bərabər
dərdlərinə çökməyə!
Vermədilər.

Bu təsirli misraların müəllifi 1938-ci il 21 sentyabrda Bakıda ziyalı ailəsində dünyaya göz açıb. Təəssüflər olsun ki, Stalin dövrünün amansız repressiyası onun da ailəsindən yan keçməyib. Babası - dövrünün görkəmli həkimi, dahi sənətkarlar Hüseyn Cavid və Nəriman Nərimanovun dostu bolşevik repressiyasına qurban gedərək 1937-ci ildə qəddarcasına qətlə yetirilib. Ailə isə elə 1937-ci ildə - hələ Nurəngiz xanım dünyaya gəlməmiş əslən güneyli olduqları üçün İrana sürgün edilib. Təkcə Nurəngiz Günün anası nişanlı olduğuna görə Bakıda qalıb,

dayısı Ağa Səlim Hacızadə bir müddət sonra - 1946-cı ildə yenidən Bakıya qayıdıb. Ancaq bu xoşbəxtliyin ömrü uzun olmur və repressiya adlı qanlı gerçək yenidən onlara bədbəxtlik yaşadır və dayı Sibirə sürgün olunaraq orada vəfat edir. Şairənin digər dayısı məşhur rəssam Ağa Kərim Hacızadə isə ömrü boyu sələflərimizdən bizə miras qalmış azərbaycançılıq və bütöv Azərbaycan məfkurəsi uğrunda mübarizə aparır. Təbii ki, dövrün siyasi mənzərəsinə uyğun olaraq ideologiyasından dönməyən Ağa Kərim dəfələrlə şahın zindanına salınmışdı. Şimalla cənub arasındakı tikanlı məftillərin qırılıb keçiləcəyi günü həsrətlə gözləyən dayı sərhədlərin açılmasına bir neçə gün qalmış vəfat edir.

Hələ dünyaya gəlməzdən öncə ailəsinin başının üstünü alan bu faciələr, sonralar da doğmalarının taleyinin nə qədər kədərli olmasını bilməsi onun poeziyasının qəm yükünə çevrilib. Həmçinin, onun elə köklərindən, genlərindən gələn vətən, millət sevgisi, azərbaycançılıq ideyaları yaradıcılığının əsasını təşkil edib.

Elə ilk işıq üzü görən əsərlərinin dil və üslub xüsusiyyətlərinə diqqət yetirsək, görürük ki, istifadə etdiyi ifadələr, sözlər çox təbii səslənir, peşəkarlıq duyulur. Bu cəhətdən “Tanrı bəşər övladıdır” povesti xeyli təsirli və düşündürücüdür. Povestdə obrazların nitqində istifadə olunan dialektizm və arxaizmlər diqqətimi çəkdi, onlar öz bölgələrinə xas ləhcədə danışılar və bu da öz növbəsində obrazların canlılığını, qurama, yalançı təsir bağışlamamasını təmin edir.

Ümumiyyətlə, şairənin yaradıcılıq ruhunda insanlıq manifestləri özünəməxsus yerə malikdir; humanist duyğuların və düşüncələrin tərənnümü olduğu belə şeirlərində insanın daxili dünyası sözlərlə ələ təsvir olunur, sanki hər misra oxucunun içindən keçir. Bu qəbildən şeirlərindən birinə, “Yol gedirəm”ə bəstəkar Aygün Səmədzadə musiqi bəstələyib. İndi Xalq artisti Aygün Kazımovanın ifasında mahnını dinlədikcə elə bilirəm bütöv bir qadın ömrünün himnidir bu əsər.

**Saçlarımda rüzgarım,
Ruhumda ana laylası,
Başımda məğlub eşqim
Yol gedirəm, sinəm qaralanadək.**

**Önümdə silsilə dağlar,
Sərt qayalar, soyuq dəniz
Qərib canla, bu tək cana, qürub çağı
Yol gedirəm, öləziyib saralanadək.**

**Arxamda sarı enişlər,
Çiynimdə Günəş tayası,
Ağuşumda Jaləm və titrəyişim...
Yol gedirəm, yol olanadək.**

Onun böyük türk şairi Nazım Hikmət poeziyasına, şəxsiyyətinə olan ehtiramı və sevgisi bir-birindən dəyərli şeirlərin yaranmasına səbəb olub. “Mavi gözlü div”in iztirablı və bir o qədər də şərəfli həyat yolu bu şeirlərdə üsyankar ovqatla ifadə edilib. “Vətən, məslək, düşüncələr” şeirində daha dərin və təəssüf doğuran hisslər izlənilir. Vətənin öz balasına - onu “nağılların baş qəhrəmanı” edən övlada qarşı edilən haqsızlıqlara susqun durması şairəni lap hövsələdən çıxardır, ancaq işıq ucu boyda bir ümidlə yenə köməyi ondən istəyir, sanki nələinsə dəyişəcəyinə ümid edərək yazır:

**...Vətən, hey!.. İndi sən,
Aynalı sulara pərçimlənibsən.
Sulardır, öpülüb, bir dəli həsrət ilə
Bu cür içilən!
Hikmət oğlu Nazım balandır, vətən,
daşlı yolları ölçüb, hey gedib gələn!..
Özgələşmə vətən, özgələşmə sən!**

Axı Nazım vətənindən, elindən didərgin, əzizlərindən uzaq düşmüşdü. Və bir zamanlar ən yaxınları da sürgün olunmuş şairəmiz onu o qədər yaxşı başa düşürdü ki...

Və Anadolu!.. Bir kənd qəbiristanı.
Başın üstə dəşsiz-maşsız bir çinar!..
Novodeviçye məzarlığında Nazımın qəbrini ziya-
rət edərkən keçirdiyi hisslərin qələmə alındığı “Bu ax-
şam” şeirində pərişanlıq hər misradan duyulur...

**Yorulsam, sərilsəm,
Ləpirsiz, avazsız,
ruhani nəğmələrsiz,
Sükutu lal, bu susqun çəmənə,
dərdini dinləməyə,
dəli deməzlər ki, mənə?**

Ümumiyyətlə, Nurəngiz Gün yaradıcılığında çox sevdii cəhət onun özündən əvvəlki nəsillərə, klas-
siklərə münasibətinin ifadəsidir. Sabir və Cəlil sənə-
tinin dəstəkçisi və bəzən də davamçısı olduğunu
“Ağıllıdır əminəvələr” adlı ithaf şeirində də müşahi-
də edirik. Satirik bir dillə bu yolun layiqli davamçısı
olduğunu göstərən şairə, bəzi misralarda bu iki dahi-
mizdən nümunələr gətirərək bir növ onların ruhu qar-
şısında borcumuzu yada salır. Bilindi ki, dil prob-
lemi tarix boyu bizim qanayan yaramız olub; Tanrıy-
la söhbətimizdən - dualarımızdan, sevgiliylə pıçıltı-
mızdan, yaxud ictimai yerdə qulağımızı yağır edən
sözlərdən tutmuş reklam lövhələrinə kimi, hər yerdə
bu bəlanın təzahürlərini görürük. Bu şeirdə də müəl-
lifin bəhs olunan vəziyyətə kəskin etirazı “Anamın ki-
tabı”, “Ölülər” əsərləri və Sabir şeirlərinin dili ilə önə
çəkilir.

**...Ey vah! Əmilər!
Ağıllıdır əminəvələr.
Əcnəbicə danışırıq, əcnəbi!
Ölülərimizlə ərəbcə,
dirilərimizlə... rusca!
Bildik, bilmədik, nə gəldi:
cincə, əcinnəcə, əcnəbi-qəribanəcə!
Yarışıq, əmilər!**

Lakin həтта ən ağırlı problemlərin, ən kədərli
mövzuların yer aldığı şeirlərində belə bir işıq duyu-
lur. Günəşi əbədi həyat rəmzi hesab edən Nurəngiz
xanımın özünə “Gün” təxəllüsünü götürməsi də tə-
sadüfi deyil:

**Günəş!.. Mənə soyuqdur
Axı mən qütbə gedən tək gəminin
məzlum mənzərəsinə dözümsüz oluram.
Axı üşüyürəm mən hərdən
azad qanad yoluna atəş açan
zalım ovçu üzündən.
... Günəşim! Tez-tez rüyalarımıdasan!
Bir dəfə də xəyalımda
səninlə öpüşəndə,
qucaqlaşmışdım:
Məhvəşim! Atəşim! Sahib dur!..
Məşum toxunur hər şey.
Çək məni, apar məni.
Apar, apar!.....
Yerdə mənə yaman soyuqdur, Günəş!**

Bu qədər ilahi, içdən hisslərin belə həssaslıqla qə-
ləmə alınması insanı ovsunlayır. Adətən Nurəngiz xa-
nım kimi ideallarla yaşayan qadınlar üçün real həyat iş-
lərinə, ictimai həyata köklənmək çətin olur. Amma çox
sevinirəm ki, sənətinə heyran qaldığım bu qadın ölkə-
mizi müxtəlif tədbirlərdə təmsil edib, həтта Azərbay-
canın ilk və yeganə iştirakçısı kimi 1992-ci ilin iyunun-
da Türksöyün Ankarada keçirilən ilk qurultayına qatı-
lıb, 2005-ci ildə Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin
İsveçdə keçirilən Qurultayında iştirak edib. Çünki
Azərbaycan qadını məhz bu cür güclü, gözəl, intellek-
tual və istedadlı xanımların simasında təmsil olunma-
lıdı...

Nurəngiz xanımın istər ictimai fəaliyyətində, istər-
sə də poeziyasında vətəndaşlıq mövqeyi də elə kövrək,
həssas bir ananın, qadının, şairənin hissi, duyğusu, ağ-
rısı kimi özünü göstərir. Xalqımızın daim xatırlayaca-
ğı, əbədi dərdimiz Xocalı soyqırımına həsr olunmuş ilk

və böyük ustalıqla qələmə alınmış əsəri olan “Xocalı simfoniyası” poeması 2004-cü ildə “Lider” televiziya-sında ekranlaşdırılıb, 2008-ci ildə isə İctimai Televiziya və Gənc Tamaşaçılar Teatrının birgə layihəsi çərçivəsində səhnəyə qoyulub. 2009-cu ildə bu əsər Mahmud Kaşğari Fondunun mükafatını da alıb. Poema sənədli film kimi 2011-ci ildə Dövlət televiziya-sında, 2012-ci ildə isə ATV kanalında ekranlaşdırılıb.

**Ah! Boğulur, cocuqlar,
Yorulur torpağın altında
Cocuqlar!
Əlləri, qolları yorulur...**

**Heç bir şey anlamır, Cocuqlar!
Cocuqlar top-top oynamaq istəyir,
torpağın altında.
Cocuqlar bir təhər ovunar
havasız... nəşəsiz...
torpağın altında...
O! Məryəm!..
Ancaq ki, ana məməsi istəyir
körpələr torpağın altında!
Heç bir şey anlamır İnqalar!..
İnqalar ana döşü əvəzinə
İndicə torpağı əməcəklər!..**

Digər bir poeması olan “Salamat qal, Ağca yolu” əsərində Nurəngiz Gün, II Dünya müharibəsinin gətirdiyi fəlakətlərdən, həmvətənlərimizin çəkdiyi əzablardan ürək dolusu kədərlə bəhs edib. Poema 1985-ci ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio verilişləri Komitəsi tərəfindən Nurəngiz xanımın öz ifasında səsləndirilib və hal-hazırda qızıl fondada saxlanmaqdadır. Həmçinin, 2012-ci ildə əsər milli televiziya tərəfindən ekranlaşdırılıb. Bu əsərləri müqayisə edəndə görürük ki, şairə insan ağrısını vətənin bəlası, torpaq yaralarını isə dünyanın, bəşəriyyətin faciəsi kimi qəbul edir. Yəni insana və insanlığa aid heç bir problem ona yad deyil.

Poema, şeir, povestlərindən əlavə, Nurəngiz Gün, həm də memuarlar müəllifidir. Həyatının müəyyən duyğulu və önəmli hadisələrlə dolu məqamlarını bir gündəlik misalı yazıya köçürən şairənin, xüsusən teatrla bağlı yazdıqları onun bu sənətə olan sonsuz və dərin məhəbbətini göstərir. Məsələn, 2003-cü ildə rejissor Can Doğanın rəhbərliyində Anarın “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi” əsərinin “İstanbul Böyük şəhər Bələdiyyə Teatrı” tərəfindən Bakıda tamaşaya qoyulması ilə əlaqədar “Can Doğan uçaqdan hələ də əl edir” yazısında Nurəngiz xanım aktyor heyətinin oyununu bəyəndiyini və tamaşaçını ağuşuna aldığı bildirir. Rənkən bir tərəfdən də çox sevdiyi İstanbula olan həsrətini dilə gətirir. Can Doğanın səhnədə təcəssüm etdirdiyi ifşaçılıq qabiliyyətini yüksək qiymətləndirir. Son dərəcə səmimi, dostyana üslubda hisslərini dilə gətirən xanım “mavi gözlü div”in “Evdəkilər! Yoxmu qoxlamaq istəyən dağ başından gətirdiyim bu otu” misralarıyla bitirir sözlərini və Nazımın ölməz ruhu və sənətinə olan heyranlığını bir daha göz önünə gətirir.

2000-ci ildə “Napoleon” tamaşası haqda qələmə aldığı “Sonra Napoleon... avtobusa minib ev-

lərinə yollandı və qumrular... qüssə çəkdiilər” yazısında Napoleonun səhnədəki əzabları fonunda müəllifin dünyəvi düşüncələrə qərq olmasını müşahidə edirik. Nurəngiz xanım Fuad Poladova və onun böyük sənətinə olan sevgisini dilə gətirərək Napoleon rolunun öhdəsindən layiqincə gəlməsiylə bərabər, bu rolun aktyoru psixoloji olaraq yorğunun da fərqiindədir. Ümumiyyətlə, Nurəngiz xanım ona təsir edən sənət əsərlərindən elə söz açır ki, bir anlıq özünü o tamaşa salonunda hiss edirsən.

2004-cü ildə qələmə alınmış “Şeytanbazardan Brüsselədək axan işığın ecazi” yazısını oxuyanda onun teatr haqqında fikirləriylə daha yaxından tanış oldum. Deyir ki, “teatrın divarları artıq real drama, tamaşaçı isə ürək titrədən romantizmə tamarzıdır”. Cəfər Cabbarlı və Cavidin həzinliyindən sonra məbəd adlandırdığı teatrı heç nə isidə bilmir, artıq hər şey daha da yadlaşır, bozlaşır sanki.

Budur, səhnə iki yerə bölünüb; bir tərəfdə fəlsəfi-psixoloji dram “Brüsseldən məktublar”, digər tərəfdə isə “Şeytanbazar”. Tamaşanı izləyən Nurəngiz xanım burada quruluşçu rejissorun (R.Həsənoğlu) böyük əməyini layiqincə qiymətləndirir, rəssam Tahir Tahirovun yaratdığı mənzərələr onun zövqünü oxşayır, aktyorların, xüsusilə Fransuaza rolundakı Sənubər İsgəndərlinin oyununu çox bəyəndiyini qeyd edir və əməyi keçən hər kəsə sonsuz və bol sevincli təşəkkürlərini bildirir. Əslində, bu, heç də əbəs deyildi, çünki artıq bozlaşıb soyuqlaşdığına inandığı Məbəd bu tamaşayla birgə onun ruhuna sərinclik gətirmişdi, həm də sanki bir simurq misali küllərindən yenidən doğulan ibadətqah - teatr görürdü qarşısında.

Nurəngiz xanım tək cə ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə yox, həmçinin, film tariximizdə də özünəməxsus yerə sahibdir. İstər aktrisalığı, istərsə də filmə çevrilmiş ssenarilər diqqətəlayiqdir. Özünəməxsus

aktrisalığı, gözəl bədii qiraət ustalığı və qürurlu türk qadınlarının zehni-mizə hopmuş obrazıyla üst-üstə düşən mistik simasıyla ekrana bir nəfəs, gözəllik gətirib. Rol aldığı filmlər sırasına “Var olun, qızlar” (1972) və “Uzaq yaşıl ada” (2004) daxildir.

“Qobustan” dərgisinin Qadın özəl sayı üçün hazırladığım bu yazıda sevdiyim sənətkarın həm bədii yaradıcılığına, həm də sənətin müxtəlif yön-ləri ilə bağlılığına nəzər saldım. Təəssüf ki, bu cür çağdaş nəsilərə örnək ola biləcək xanımla yalnız əsərləri vasitəsiylə ünsiyyət qura bildim. Səkkiz illik yoxluğunun yaratdığı ədəbi-bədii boşluğu elə onun öz zəngin qələmindən çıxan nümunələr doldurur. Yazdıqları hələ çox-çox illər insanların ürəyinə yol tapacaq Günəş qadının. Ölüm sözünü yaraşdırmıram ona... Məncə, o, göyə yüksəlib və parlaq bir ulduza çevrilib, lakin onun yaratdıqları sevdələrinin qəlbində əbədi yaşayacaq.

Rəsmın müəllifi: Vəfa Allahyarova

Rəssam qadınlarımız...

Çoxəsrlik tarixə və zəngin bədii ənənələrə malik olan Azərbaycan rəssamlıq sənəti istedad sarıdan korluq çəkməyib və tarixin müxtəlif dövrlərində fərdi keyfiyyətlərə malik parlaq yaradıcı simalar yetişdirib. Bu yaradıcıların içərisində qadınlar da az olmayıb. İstər Qərb, istərsə də Şərq qadınları tarixin müxtəlif dövrlərində eyni taleləri yaşayıblar. Öz şəxsi həyatını, karyerasını qazanmaq üçün fədakarlıq etmək, iradə və əzmkarlıq göstərmək hər iki coğrafiyada daha çox qadınların payına düşüb desək, yanlışmırıq. Bu prosesdə şəxsi və ictimai həyatda maneələrə duruş gətirə bilən qabaqcıl xanımlar isə xüsusi rəğbət doğurub. Dünya rəssamlıq sənətində ad çıxarmış qadınlar intibah dövründən tutmuş konseptualizmə qədər böyük tarixi mərhələdə hər zaman görünən olublar. Müəyyən istisnalar olsa da, Azərbaycan rəssamlığında qadınların daha çox sənətə gəldiyi XX əsr incəsənətimizə çoxsaylı adlar bəxş edib və hazırda da bu sıra genişlənməkdədir...

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus imzaya sahib olan Xurşidbanu Natəvan (1832-1897) həm də milli rəssamlığımızda öz izini qoyub. Başdan-başa sənətlə yoğrulmuş bu əsilzadə xanımın yaratdığı dəyərli ədəbi irslə, xeyirxah əməlləri ilə yanaşı, incə gözəlliyə, zərif duyğulara malik rəsmləri, yüksək zövqlə işlədiyi bədii tikmələri onu həm də istedadlı rəssam kimi təqdim etməyimizə əsas verir. El

içində “Xan qızı” kimi tanınan şair-rəssam lirik, sentimental xarakterə malik qrafik lövhələrində şeirlə rəsmi ortaq cəhətlərini birləşdirməyə nail olub. Onun rəsm müəlliminin isə bibisi Gövhər xanım olduğu məlumdur...

Natəvanın özündən sonra qoyduğu qiymətli bədii irs içərisində 227 səhifəlik “Gül dəftəri” adlı albomu mühüm yer tutur. Burada onun şeirləri ilə yanaşı, birbaşa təbiətdən işlədiyi gözəl rəsmləri mövcuddur. Bir sözlə, bu albom hərtərəfli yaradıcı istedadla malik Natəvanı həm şair, həm də rəssam kimi təqdim edir. Albomda karandaş və sulu boya ilə çəkilmiş çiçək təsvirləri və mənzərə rəsmlərini görmək olar. “Lalə”, “Qərənfil”, “Süsən”, “Qızılgül” və digər nəbatəti motivli rəsmləri onun bədii-estetik dəyərini daha da artırır. Bu rəsmlər öz təsvir üslubuna görə də yeni yaradıcılıq manerasını təqdim edir. Avropa ənənələrinə bələd olan rəssam həm də çox qiymətli miniatur üslubundan istifadə edərək öz rəsmlərini peşəkar şəkildə Şərq ilə Qərbin sənət vəhdətində yaradıb. Onun burada öz poeziyasını illüstrasiya etdiyini də söyləyə bilərik.

Natəvanın incə rəsm, gözəl kolorit həllinə malik rəsmlərində rəssam üçün vacib olan iti müşahidəçilik, təsvir etdiyi natürrətlərə emosional ovqat verməsi duyulur. Onların hər birində şair təbiətinə xas lirik hiss və həyəcan vardır. Burada həyatının son

dönəmini hüzn içərisində yaşamış “Xan qızı”nın qüssəli ana duyğularını da izləmək mümkündür.

“Gül dəftəri” həm də cildinin yüksək zövqlə, ipək sap və muncuqlarla işlənmiş tikməli tərtibatı ilə diqqətçəkəndir. Onun bir üzü yenidən sevimli çiçəklər, digər üzü isə ağac təsvirləri ilə işlənib və hazırlanma tarixi həm miladi (1886), həm də hicri tarixlə (1304) qeyd edilib.

Şairənin bədii irsi təkcə rəsmlərdən ibarət deyil. Belə ki, o, bütün həyatı boyu dekorativ-təbiiq sənət sahəsində müxtəlif funksiyalı gözəl nümunələr yaratmağa nail olub. Bu mənada Natəvan xanımın Qafqaz səfəri çərçivəsində Bakıda olan məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma ilə görüşündə onu öz sənəti ilə heyran etməsi və qiymətli bədii tikmələrindən birini - pul kisəsini ona hədiyyə verməsini qeyd etmək olar. Güləbətin texnikasında işlədiyi yaxalıq, başmaq, rəngarəng naxışlarla, bitki elementləri ilə tərtib etdiyi xurcun, müxtəlif geyim nümunələri və s. onun incə zövq və hərtərəfli istedadını nümayiş etdirir.

Tiflisə səfəri Xurşidbanu Natəvanın bir rəssam kimi formalaşmasına mühüm təsir göstərüb. Burada mövcud olan mühit, Avropa rəssamlıq ənənələrini öyrənmək imkanı əldə etməsi, həm də ona yeni mövzular vermişdi. O, Tiflis səfəri zamanı “Metex qalası”, “Şeyx Sənan dağı” və digər mənzərələri işləmişdi. “Bakı mənzərəsi”, “Dağlara yol”, “Dəniz kənarı”, “Məscidli qala”, “Sahil kənarında körpü” isə onun paytaxtda olarkən işlədiyi dəyərli və yeni bədii xarakterə malik rəsm əsərləridir.

Azərbaycan təsviri sənətində özünəməxsus yer tutan qadın sənətkarlardan biri Qeysər Kaşiyeva-Seyidbəylidir (1893-1972). O, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan təsviri sənət məkanına realizm ənənələrini gətirən rəssamlardandır. Tiflisdə dünyaya gəlmiş Q.Kaşiyeva-Seyidbəyli həm də bu şəhərdə fəaliyyət göstərən məktəbdə təhsil alıb. Müasir düşüncəli, cəsarətli xanım kimi tanınan Qeysər xanım musiqi istedadına da malik imiş.

Tarixə nəzər salsaq, onun Şərq qadını üçün çox çətin zamanlarda ulduz kimi parladığını söyləyə bilərik. O, 7 yaşında ikən valideynləri tərəfindən “Müqəddəs Nina” məktəbinə qoyulur. 1907-1908-ci illərdə isə o, Tiflisdə İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin nəzdindəki rəssamlıq məktəbini oxuyaraq, məktəbi bitirməsi ilə bağlı şəhadətnamə alır. Elə buna əsasən o, haqlı olaraq ilk peşəkar təhsil almış azərbaycanlı rəssam kimi qəbul edilir. Qeysər Kaşiyeva-Seyidbəylinin istedadını aşkar edən və onu rəssam olmağa ruhlandıran “Molla Nəsrəddin” jurnalından yaxşı tanıdığımız Oskar Şmerling və Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin təsisçilərindən biri Riçard Karl Sommer olmuşdur. Onlar gənc qızda böyük yaradıcı potensialın olduğunu görərək onu bu istiqamətə yönəldirlər. Sommerin Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətində dərs dediyi qrupda Qeysər yeganə qız tələbə idi. Təhsilini Moskvada davam etdirəcəkdə, lakin atası vəfat etdiyinə görə yaranan çətinliklər üzündən bu arzusu gerçəkləşmir...

Rəssamın dövrümüzə az sayda əsərləri gəlib çatıb. Yaratdığı əsərlərin bir qismi Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində mühafizə olunur. Əsərləri əsasən qrafika və dəzgah rəngkarlığını əhatə edərək kömür, tuş, sulu boya, eləcə də yağlı boya ilə ərsəyə gəlib. “Küpegirən qarı”, “Ziyalı qadın”, “Gürcü qızı”, “Qoca keşikçi”, “Ovçu”, “Yanğınsöndürən”, “Azərbaycan ziyalı” və s. rəsmləri onun istedadından və rəngarəng obrazlar aləmindən xəbər verir. Antik qəhrəmanları əks etdirən rəsmləri isə realizmi və onlara xas olan harmonik ifadə həllini nümayiş etdirir. Rəssamı mistik obrazlar da maraqlandırır. “Küpegirən qarı”nın obrazı - qorxunc siması və xarakterini müəllif təxəyyülünün nəticəsi hesab etmək olar.

Qeysər xanım bir qadın kimi qəlbinin saflığını, incə duyğularını, sevgisini əsərlərində daha dolğun göstərməyi bacara bilirdi. Onun N.V.Qoqolun personajlarına həsr etdiyi məzmunlu, xarakterləri açan il-

lüstrasiyaları, eləcə də “İ.Qonçarovun portreti”, “Göl sahilində” mənzərəsi xüsusilə dəyərlı əsərlərindən dir. Ümumiyyətlə, o, öz əsərlərini hər zaman dövrün inkişaf tendensiya larına uyğun yaradırdı. Lakin təəssüf ki, sağlığında əsərləri kifayət qədər təbliğ olunmayıb. Onlar yalnız məhdud sayda Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin təşkil etdiyi tədbirlərdə sərgilənib. Qeysər xanım, həmçinin, Tiflisin ictimai həyatında fəal rol oynayan qadın xeyriyyə cəmiyyətləri üçün afişa və plakatlar işləyib və hazırladığı afişalar xüsusilə bəyənilib. O, “Şərq qadını” jurnalına da bədii tərtibat vermiş və düşündürücü məzmunla malik illüstrasiyalar yaratmışdı.

Keşməkeşli həyat yaşamış Qeysər xanımın yalnız uşaq lıq dövrü qayğısız keçib. Hərbçi ailəsində dünyaya gələn Qeysər xanım ailə həyatını da hərbiçi ilə qurub. Həyat yoldaşı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tanınmış hərbiçilərindən polkovnik Şirin bəy Kəsəmənli olub. Şirin bəy onunla atasının etirazına rəğmən evlənmişdi. Çünki atası “bəy oğlu, yalnız bəy qızı alar” deyib “iki ayağını bir başmağa dirəmişdi”. Gənclər sevgilərini üstün tutaraq evləndilər və bəy oğlu öz ailə imkanlarından vaz keçərək zabıt maaşı ilə ailəsini dolandırdı. Lakin Şirin bəy Kəsəmənlinin vaxtsız dünyasını dəyişməsi onların ailə sevincini yarıda qoyur.

Qeysər xanımın ikinci dəfə Zülfüqar Seyidbəyli ilə qurduğu ailə də xoşbəxt sonluqla nəticələnmişdir. Z.Seyidbəylinin 1937-ci ildə repressiyaya uğraması ilə əlaqədar Qeysər xanım da sürgün həyatı yaşamış və yalnız 5 ildən sonra bəraət almışdı. Sürgündə olarkən qoyub getdiyi qalan əsərləri isə məhv edilmişdi. Lakin bununla belə hər zaman tutunacaq yeri eyni imiş - övladları və sənəti...

Azərbaycanın qadın rəssamları arasında Əməkdar incəsənət xadimi Reyhan Topçubaşovanın (1905-1970) xüsusi yeri vardır. O, təsviri sənətin rəngkarlıq və qrafika sahələrində çalışaraq dəyərlı sənət əsərləri ərsəyə gətirmiş, həm də musiqiçi və pedaqoq kimi fəaliyyət göstərmişdi. Rəssam ilk təh-

silini H.Z.Tağıyevin Qızlar Məktəbində alıb.

Reyhan xanım məşhur həkim, cərrah Mustafa Topçubaşovla evliydi. Oğlu, Azərbaycanın digər tanınmış cərrahı, görkəmli tibb xadimi İbrahim Topçubaşov anası kimi yüksək bədii istedadla sahib olmaqla yanaşı, həm də gözəl mahnıların müəllifi kimi tanınır. Ailə vəziyyəti ilə əlaqədar konservatoriyada aldığı musiqi təhsilini yarımçıq qoyan Reyhan xanım sonradan özünü uşaq lıqdan meyl etdiyi rəssamlıq sahəsində tapır və Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində təhsil alır.

O, portret, məişət, mənzərə, natürlort janrlarında, tematik mövzularda əsərlər yaratmış, həmçinin, mahnı və rəqs ansambları üçün geyim eskizləri işləmişdi. 1936-cı ildən başlayaraq müxtəlif miqyaslı sərgilərdə iştirak edib. “M.Ə.Sabir” və “Q.Almazadə” portretləri, “Köhnə bazar”, “Toy” və s. məişət mövzulu əsərləri, “Qız qalası”, “Dəniz”, “Mərdəkan motivi” mənzərələri və digər çoxsaylı kompozisiyaları rəssamın bədii dünyagörüşünü, özünəməxsus yaradıcılıq aləmini əks etdirir. Onun mənzərələrində Abşeronun özünəməxsusluğu ilə seçilən təbiəti mühüm yer tutur.

İstedadlı rəssamın diplom işi olan “Toy” adlı çoxfiqurlu əsəri xüsusilə məşhurdur. Burada o, Azərbaycan xalqının etnoqrafiyasında xüsusi yer tutan qədim toy ənənəsini təsvir edib. R.Topçubaşova qadın rəssamların əsərlərindən ibarət sərgilərin keçirilməsində təşəbbüskarlıq etmiş və ilk belə sərgi 1938-ci il martın 8-də təşkil olunmuşdu.

Reyhan xanım rəfiqəsi, istedadlı balerina Qəmə Almazadəyə həsr olunmuş portretdə güclü və özünə inamlı bədii obraz yaradıb. Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinə işlədiyi rəsmlərdə isə Reyhan xanım dahi şairin poeziyasına xas olan bədii-fəlsəfi ideyanı dərinləndirən mənimsəyərək peşəkarlıqla bədii tutum bəxş edib.

Milli rəssamlıq məktəbimizdə öz yeri olan, gözəl rəng duyumuna, füsunkar koloritə malik əsərlərin

Reyhan Topçubaşova

müəllifi Vəcihə Səmədova (1924-1965) “rənglərin kraliçası” kimi tanınır. Cəmi 41 il yaşamasına baxmayaraq, bu qısa ömrə çox məhsuldar yaradıcı irs sığışdırmışdır. Onu da qeyd etmək ki, Vəcihə xanım rəssamlıq tariximizə ilk rəngkar qadın kimi daxil olub.

İçərişəhərdə dünyaya gəlmiş kübar xanım əvvəlcə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbini bitirib, daha sonra isə V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda təhsilini davam etdirib. Onun diplom işi çox dəyərli bir mövzudadır - “Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan bəstə-

karları arasında” (1951). Bu tablosu ilə peşəkar professor-müəllim heyətini sözün həqiqi mənasında təəccübləndirir.

Belə bir istedadı əldən verməmək üçün ona Moskvada qalmaq və karyerasını burada davam etdirmək təklifi gəlsə də, Vəcihə xanım vətənə qayıtmağa üstünlük verir və geri qalan ömrünü bütünlüklə sənətə həsr edir. O, həyat yoldaşı, istedadlı rəssam Lətif Feyzullayevlə birlikdə Azərbaycanın bütün bölgələrinə yaradıcı səyahət edərək yurdumuzun gözəl mənzərələrini, zəhmətkeş insanların obrazlarını yaradır, çoxsaylı etüdlər edirdi. “Kəpəz”, “Kür sahi-

Həyat Abdullayeva: “Sevgililər”

li”, “Göy-göl” silsiləsi onun ecazkar hisslərlə dolu belə mənzərə əsərlərindəndir.

“Aktrisa Leyla Bədirbəylinin portreti” Vəcihə xanımın ən uğurlu işlərindəndir. Bu portret XX əsr Azərbaycan rəssamlığının ən gözəl nümunələrindən sayılır və rəssamın şöhrətini daha da yüksəldir.

“Geoloq Minirə Məmmədbəylinin portreti” də rəssamın seçilən işlərindəndir. Özünü hər dəfə gözəl kolorit ustası kimi təqdim edən rəssam burada gözəl mənzərə fonunda ilk ali təhsil almış azərbaycanlı mühəndis qadının romantik tutumlu dolğun bədii obrazını yaradıb.

Bolqarıstana yaradıcı səfərindən xatirə qalan “Sofiya bazarında”, “Türk qızı”, “Sozopolun dənizdən görüntüsü”, “Tırnovo” və digər əsərlərində bu ölkənin təbiətinə, memarlığına, insanlarına həsr olunmuş rəngarəng kompozisiyalar əksini tapıb. V.Səmədovanın “Mahnı”, “Nişan aparanlar”, “Toy günü”, “Kür qırağında”, “Xəbər gözləyənlər”, “İmtahandan əvvəl” kimi məşhur kompozisiyalarının hər biri yüksək dəyərə malik rəngkarlıq nümunələridir.

Təsviri sənətimizdə yaratdığı dərin məzmunlu əsərləri ilə məşhurluq qazanmış rəssamlardan biri də Əməkdar incəsənət xadimi Həyat Abdullayevadır (1912-2006). Janr və mövzu rəngarəngliyi ilə seçilən yaradıcılığa malik Həyat xanım Dərbənddə anadan olub. Atası, tanınmış balıq sənayeçisi Həmdul-

la Abdullayev güllələndikdən sonra Qazaxıstanda sürgün həyatı yaşayıb.

İ.Y.Repin adına Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq İnstitutunun “Heykəltəraşlıq” fakültəsində təhsil alan Həyat Abdullayevanın əsərləri arasında kiçik plastika, memorial abidələr, bəryef və monumental heykəlləri görə bilərik. Bir çox tanınmış ədəbi xadimləri, sadə insanları, analıq, sevgi kimi əbədi mövzuları öz əsərlərində əbədləşdirib. Duyğulandırıcı lirizmin qabarıq ifadəsi onun əksər əsərlərinin başlıca mahiyyətini təşkil edir.

“Xurşidbanu Natəvan”, “Analıq”, “Lay-lay”, “Gənclik” onun lirik məzmuna, mükəmməl plastika malik əsərlərindəndir. “Lay-lay” əsərində öz övladını ayaqları üzərində yatızdırmağa çalışan gənc ana obrazı poetik şəkildə, təbii hiss və həyəcanla təsvir edilib. Bu əsər heykəltəraşlığımızda ana sevgisini tərənnüm edən ən gözəl kompozisiyalardanır.

Həyat Abdullayeva dahi Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasının qəhrəmanlarını əks etdirən keramik heykəllərində hər bir obrazı, gözəli, aid olduğu xalqa, onun geyim və adət-ənənəsinə xas cəhətlərlə ustalıqla yaradıb.

Ağacdan işlənmiş “Sevgililər” əsəri də Həyat Abdullayevanın ənənəvi lirizmi ilə seçilən plastika nümunələrindəndir. Əsərin ümumi görüntüsü dünyəvi heykəltəraşlığında məşhur olan O.Rodenin “sevgililəri” ilə anım yaratsa da, bütünlükdə, kompozisiya həllinin orijinallığı ilə seçilir.

Azərbaycanın qadın sənətkarları haqqında danışarkən, görkəmli qrafik, təsviri sənətimizdə xüsusi yeri olan Xalq rəssamı Maral Rəhmanzadədən (1916-2008) söz açmaq mümkün deyil. O, gələcəkdə sevimli mövzusu olacaq neft buruqlarının fontan vurduğu, Bakının kapitalistləri, xeyirxah məsənləri ilə şöhrət qazandığı dövrdə dünyaya gəlib. Mərdəkanda doğulmuş Maral xanım zərgər Yusifin qızı idi. Ana tərəfdən nənəsi çox bacarıqlı xalçaçı idi və o, bütünlükdə, sənətkarlarla əhatə olunmuş-

du. İstedadlı uşaqların olduğu ailədə Maral ikinci uşaq idi və rəssamlığa böyük həvəs göstərirdi. Bacısı Məryəm gözəl geyimlər hazırlayıb, digər bacısı Əməkdar incəsənət xadimi Xanım Əbdürrəhmanova isə memar olur. Xatırladaq ki, Fuad Əbdürrəhmanov “Azad qadın” heykəlini həyat yoldaşı Xanım bənzər yaradıb. Qardaşı Kamal nəqqaşlıqla məşğul olurdu. Bir çox binalara, həmçinin, Akademik Milli Dram Teatrına tərtibat verib. Daha bir bacısı - Cəmilə Mahmudova musiqi sənətini seçmiş və bəstəkar Emin Sabitoğlu ilə ailə qurmuşdu. Digər qardaşı Vəqif də heykəltəraş oldu. Göründüyü kimi, bu ailədə hər kəs sənətlə bağlı idi.

Qeyd edək ki, Maral Rəhmanzadə qrafika sahəsi ilə peşəkar şəkildə məşğul olan ilk rəssamlarımızdandır. O, rəssamlıq təhsilini Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində və V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda alıb. Onun müəllimləri V.Serov, L.A.Bruni, V.A.Favorski kimi peşəkarlar olub. M.Rəhmanzadə Moskvada görkəmli rəssam Səttar Bəhlulzadə ilə birgə təhsil almışdı.

Haqlı olaraq deyilir ki, Maral Rəhmanzadənin əsərlərini bütünlüklə sərgiləmək mümkün olsaydı, bütöv bir Azərbaycan mənzərəsi yaranardı. Lakin yaratdığı bu əsərlər heç də asan başa gəlməyib. Onların arxasında böyük zəhmət və davamlı yaradıcılıq axtarışları dayanır. Maral xanım ağır sənaye əməyinin təcəssümü olan Neft Daşlarına və keçilməz qayalarla əhatələnmiş dağ kəndi Xınalığa yaradıcılıq səfərləri etmiş ilk rəssamlardandır. Demək olar ki, ölkəmizi qarış-qarış gəzib, gələcək əsərləri üçün zəngin təsvir materialı toplayıb. Əsərlərində yurdu-muza, onun gözəlliklərinə vurğunluq və çətinlikləri dəf etmək əzmini görürük.

Rəssamın akvarel və yağlı boya ilə işlədiyi “Bizim Xəzərdə” seriyasından “Estakada”, “Ərzaq gətirdilər”, “Neft Daşları” seriyasından “Çənlər”, “Azərbaycan neft diyarıdır”, “Dəniz neftçilərinin tərənnümü”, “Aylı gecə” və bir sıra digər əsərlərində ağır neftçi əməyinin qürurvericiliyi, sənaye mənzə-

Maral Rəhmanzadə

rəsinin poetikası əksini tapıb.

Azərbaycan qadını, doğma təbiətin təsviri, qədim adət-ənənələrlə yaşayan insanlar onun rəngli linoq-ravüra silsilələrinin əsas mövzunu təşkil edir. Milli-etnoqrafik xüsusiyyətlərin təcəssümü ilə seçilən “Bizim qızlar”, “Mənim bacılarım”, “Doğma vətənim”, “Azərbaycan” və s. buna parlaq misal ola bilərlər.

Onun yaradıcı istedadı müxtəlif sahələrdə özünü aşkar edirdi. Kitab illüstrasiyası bunlardan biri idi. “Azərbaycan nağılları”, Xətəinin “Dəhnamə”, Heyran xanımın “Qəzəlləri”nə mətni ifadə edən və ona əsl yaradıcı münasibətlə seçilən rəsmlər yaratmışdı.

Maral xanım öz gözəlliyi ilə də çoxlarına ilham verib. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin eyvanında qoyulmuş “Natəvan” heykəlinə Y.Tripolskaya görkəmli şairəni Maral xanımın obrazında təsvir edib.

Azərbaycan rəssamlığında özünəməxsusluğu ilə seçilən xanım rəssamların ön cərgəsində Elmira Şahtaxtinskaya (1930-1996) adı çəkilir. O, görkəmli kimyaçı alim, akademik Həbibulla Şahtaxtinskini ailəsində dünyaya gəlib. Elmira xanımın əsl Naxçıvanın Şahtaxtı kəndindəndir. Bildiyimiz kimi, çox dəyərli elm xadimləri, məşhur insanlar çıxıb bu nəsiləndən və kəndin adını soyad kimi götürüblər. Elmira xanım da, öz torpağından böyük güc və enerji alırdı.

İxtisas təhsilini Əzim Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində bitirdikdən sonra V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna daxil olur və burada professorlar M.M.Çeremnyxin və N.A.Ponomoryovdan dərslər alır. 1956-cı ildə təhsilini tamamlayan Elmira xanım təbiət, həyat və insan vurğunu idi. Uca dağları, yaşıl meşələri, zümrüdə Xəzəri vəsf edən əsərlərində həyat eşqinin çox güclü olduğu görünür.

Elmira Şahtaxtinskayanın əsərlərindəki insanlar öz mənəvi mühitləri, iç dünyaları, milli ənənələrlə baş-baş qalmış məzmunadırlar. “Yaşıl ağac” sil-

siləsinə aid olan əsərlərində dərin məna ilə rastlaşırıq. Burada iri rüşələri olan böyük gövdəli ağaclarla xalqın qədim köklərə bağlılığına işarə edilir. Köklü qoca ağaclar həyatın özünü - mahiyyətini əks etdirir. Daha çox naturadan işləməyi sevən rəssam Şuşa, Şəki, Naxçıvan və yurdumuzun digər guşələrini etüdlər, sulu boya ilə işlənmiş rəsmlərlə əks etdirmişdir.

Elmira Şahtaxtinskaya xalqın adət ənənələrini, milli bayramlarını əks etdirdiyi Novruz silsiləsində, “Qutab” əsərində kişerti-dekorativ bədii həll və nikbin koloritlə ifadə olunmuşdur.

Bu yerdə qeyd edək ki, Azərbaycanın tanınmış rəssamı Oqtay Sadıqzadə ilə Elmira xanım yalnız həyat yoldaşı yox, yaxın dost və sirdaş, bir-birləri ilə sənət söhbətləri, mübahisələri aparan yaradıcı şəxsiyyətlər olublar.

Elmira Şahtaxtinskayanın 1988-ci ildə Moskva-da “Azərbaycan - qədim mədəniyyət diyarıdır” adlı böyük sərgisi açıldı. Plakatlar silsiləsinə daxil olan və Azərbaycanın tanınmış elm, ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinin, sanki təsviri ensiklopediyasını təşkil edən portretlərini o, yenidən yağlı boya ilə işləyərək bu 27 tablolu Moskva sərgisində ictimailəşdirdi. Buraya N.Tusi, Ə.Marağayi, M.Gəncəvi, İ.Nəsimi, N.Gəncəvi, Ə.Nəvai, Q.Təbrizi, Ş.İ.Xətai, M.Füzuli, Ə.Naxçıvani, S.Məhəmməd, Ü.Hacıbəyli, H.Cavid, S.Vurğun, S.Bəhlulzadə, Q.Qarayev, F.Əmirov və digər məşhur şəxsiyyətlərin portretləri daxildir.

Etiraf edək ki, heykəltəraşlıqla çox zaman kişilər məşğul olublar. Lakin öz zərif çiynlərini sözün həqiqi mənasında bu ağır yükün altına qoymuş istedadlı qadın heykəltəraşlarımızın da olması fərəh doğurucudur. Belə sənətkarlardan biri Azərbaycanın Əməkdar rəssamı Elmira Hüseynova (1933-1995) olub. Kiçik ölçülü dəzgah plastikası ilə yanaşı, həm də monumental heykəltəraşlıq istiqamətində çalışmaqda öz qadın gücünü, yaradıcı dühasını sübuta yetirib.

E.Hüseynovanı sənət aləmində tanıdan işləri çoxdur - “Əsmərin portreti”, “Səttarın portreti”, “Ailə”, “Fəhlə” və digər onlarla əsərlər. Uşaqlıqdan sənətə böyük məhəbbət bəsləyən Elmira xanım Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbini və 1960-cı ildə isə İ.Y.Repin adına Sankt-Peterburq Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq İnstitutunu bitirib.

Onun yaratdığı qəhrəmanlar xalqımızın tanınmış ictimai, maarifpərvər insanları, alimləri, ədəbi xadimləri, müharibə qəhrəmanları və sadə zəhmətkeş insanları idilər. Həyat yoldaşı böyük Azərbaycan rəssamı Toğrul Nərimanbəyov və qızı Əsmərin (tanınmış rəssam Əsmər Nərimanbəyova) də yadda qalan obrazlarını yaradıb.

Həmçinin, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Cəfər Cabbarlı və Rəsul Rzanın qəbirüstü abidələrini, böyük maarifçi Həsən bəy Zərdəbinin hazırda İçərişəhərdə yerləşən heykəlini işləyib. Hansı ifadə tərzini seçməsinə baxmayaraq, o, xarakteri düzgün çatdırırdı. “Toğrulun portreti”, “Rəsul Rzanın portreti”, “Səttarın portreti”, “Tələbənin portreti” bu qəbildən olan əsərlərindəndir. Romantik duyğulara malik “Ailə” kompozisiyası, “Cəfər Cabbarlı”, “Əsmərin portreti” Azərbaycan heykəltəraşlığına bəxş edilmiş dəyərli nümunələrdir.

Azərbaycan incəsənətində fərqli sənət üslubu olan qadın rəssamlar içərisində Sara Manafovanın (1932-2007) öz yeri vardır. Yaradıcılığa 1960-cı illərdə başlayan S.Manafova ixtisas təhsilini Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində və Tiflis Rəssamlıq Akademiyasında alıb. O, həm də Azərbaycan televiziyasının ilk diktorlarından olub.

Daha çox romantik, eləcə də mistik xarakterə malik əsərlərin müəllifi Azərbaycan rəngkarlığının qədim ənənələrindən yararlanaraq onu yeni bir tərzdə ərsəyə gətirib. Gözəllik, sevgi, səmimi hiss və duyğular onun əsərlərinin ayrılmaz hissəsidir. Onu

mistik Şərq romantizminin parlaq nümayəndəsi adlandırılır. Sara xanım daxilən çox azad, romantik bir rəssam idi və qəlbindən gələn mövzuları işləyirdi. Özünüifadə azadlığı onu hər zaman fərqləndirən əsas keyfiyyətlərdən olub.

“Hər vaxt traktorçu, kolxozçu çəkməmişəm. İdman mövzusunda, idmançıların gözəl bədənlərini çəkməmişəm. Uşaqları da çəkməyi sevmişəm. Həyatımın faciəvi dövründə ölmək istədiyim üçün özümə qəbir, başdaşı çəkirdim. Mənə maraqlı idi, o, necə görünəcək? Müharibə gedən illərdə emalatxanada işıq olmayanda, küçəyə çıxmağa qorxduğum vaxtlarda heyvan kəllələriylə səhra çəkməmişəm” - bu, fərqli bir sənət aləminə, onun mahiyyətini dərinlən anlayən təfəkkürə malik rəssamın özünü və yaradıcı kimliyini ifadə edən yaşantılardır.

Bədii həlli “Qacar üslubu” ilə səsləşən portret - obrazları Sara Manafovanın əsərlərində özünəməxsus bədii və estetik prinsiplər əldə edərək, sanki yenedən “zühur” etmiş kimi görünür. Əlində şam tutmuş, zərif tül arxasında imiş kimi görünən və onun bir çox əsərlərinə xarakterik olaraq pastel tonlarda təsvir edilmiş “Avtoportret”i Şərqin sirli dünyasından boylanan və özündə dərin mənaları ifadə edən obrazi canlandırır.

Miniatür üslubu və Qərb modern sənət üslublarının uğurla qovuşduğu dekorativ, milli memarlıq abidələri ilə, rəngarəng şanapipiklə, gözlənilməz obrazlarla süslənmiş, parlaq koloritli kompozisiyalar onun zəngin daxili dünyasının ifadəsidir. “Tütək çalan qız”, “Qız və quş”, “Qızımın portreti” əsərlərində isə yeni portret üslubu ilə - real və allegorik, fantastik təsvir metodunun birlikdə işlənməsi ilə qarşılaşırıq.

Rəssamı bədənini tatu (mandala) və persinqlə bəzəyən, bu prosesin verdiyi ağrıya dözən insan psixikası çox maraqlandırır, bu mövzuya həsr olunmuş əsərlər yaradırdı və burada məsələ qınayıcı baxışla yanaşmaq yox, onların özünüifadə azadlığını göstərmək idi.

Azərbaycan qrafika sənətinin tanınmış xanım nümayəndələrindən biri olan Bəyim Hacıyeva da öz sənət dünyasını yarada bilib. Görkəmli rəssam Qorxmaz Əfəndiyevlə həyat yollarını birləşdirmiş Bəyim xanımın bütün ömrü sənətlə əhatə olunmuşdu. Orijinal dəst-xəttə malik rəssamın yaradıcı dünyasında uşaqlara sevgi ən önəmli yerlərdən birini tuturdu.

Ağ-qara və rəngli rəsmlərinin sevimli qəhrəmanları olan uşaq obrazları vasitəsilə o, öz yaşantılarını, hiss və duyğularını çox gözəl, poetik şəkildə ifadə etmişdi. “Bacılar”, “Uşaqları qoruyaq”, “Fərəh” və digər qrafik əsərləri təmiz hiss və duyğularla yüklənmiş, saf uşaq dünyası kimi gözəl təsiredici qüvvəyə malikdirlər.

“Birinci sinif şagirdləri”, “Yay”, “Qış” kimi müxtəlif dövrlərdə işlənən qrafik silsilələrində oxşar bədii xüsusiyyətlərə əsaslanan peşəkar üslubun ifadəsi duyulur. Ağ-qara rəsmlərin ustası olan xanım rəssamın rəngkarlıq tabloları da füsunkar koloritə sahibdir. “Mənzərə”, “Günəbaxanlar”, “Kənd evi”, “Xəyal” və digər mənzərə rəsmlərində rəssam təfəkkürünə xas olan epiklik lirik təsvir vasitəsi ilə görüntüyə gətirilir.

Onun qrafikasını digərləri ilə səhv salmaq mümkün deyil və bu üslub yalnız ona məxsusdur. Qrafik həlli əksər zaman şərtidir və rəssam konkretliyə o qədər də önəm vermir. Qızları Adilə və Fövziyə sevimli kiçik qəhrəmanları idi və onların yaratdığı rəsmlərdə onların böyümə proseslərini izləmək mümkündür.

Ağ-qaranın kəskin təzadına əsaslanan orijinal rəsm üslubu, qara konturlu siluətlərlə obraz yaratma bacarığı, nağıl qəhrəmanları kimi sevimli və uşaqlara xas təmiz hiss və sadələşmənin mövcud olduğu əsərlər rəssamın özünəməxsus tərzindən bəhs edir...

Xalq rəssamı Güllü Mustafayeva (1919-1994) da adı ilk olaraq yaratdığı uşaq rəsmləri ilə yada düşür. O, həmçinin, uşaq obrazları ilə yanaşı, mənzərə,

natürlər, tematik janrdə yaradılmış gözəl əsərlərin müəllifidir. G.Mustafayeva ölkəmizdə müstəqil dövlətin mövcud olduğu 1919-cu ildə dünyaya gəlib, lakin Azərbaycanda deyil, Türkmənistanın Cərcə şəhərində. Rəssamın əslən Şamaxıdan olan ailəsi dəhşətli zəlzələdən sonra oraya köç etmişdi. Atası M.Ə.Sabirin yaxın qohumu, anası isə S.Ə.Şirvani ilə eyni nəsiləndən olublar. Hacı Naim Mustafa Türkmənistanda tanınan maarifçi şəxslərdən, xeyirxah insanlardan olub.

Güllü Mustafayeva sənətlə bütünleşmiş xanım idi. Rəssam olmaqla yanaşı, həm də musiqi duyumu var idi və övladlarının, tanışlarının söylədiyinə görə pianoda gözəl ifa edirdi. Həyat yoldaşı rəssam Həsən Haqverdiyev olub.

Güllü xanım səkkiz yaşında ikən ailəsi Bakıya köçür. O, ixtisas təhsilini 1938-ci ildə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində tamamlamış və daha sonra isə müstəqil yaradıcılıq fəaliyyətinə başlamışdı. Özünün də söylədiyi kimi, yaradıcılığının böyük hissəsini uşaqlara, balaca “dost”larına həsr edib. Onların şən və xoşbəxt dünyası G.Mustafayevanı həmişə cəlb edirdi. Bu əsərlər uşaqların məsum dünyası kimi təmiz, ürəkəcan, rəngarəng koloritlə işlənilib. “Rahilə”, “Aytən”, “Skripkaçı Sevinc”, “Leyla”, “Gülşən” və digər əsərlər buna nümunədir.

Rəssamın sənət təcrübəsinin zənginləşməsi və yaradıcılıq aləminin daha da rəngarəng olmasında Avropa və Tunisə etdiyi yaradıcı səfərlər də müstəsna rol oynayıb və səfərlərdən sonra “Paris, Opera teatri”, “Eyfel qülləsi”, “Ərəb qızı Lətifə”, “Tunisli məktəbli”, “Budapeştli qız”, “Dunay sahillərində”, “Macar aktrisası” kimi əsərlər ərsəyə gəlib. Onun məşhur rübai ustası, görkəmli şairə Məhsəti Gəncəviyə həsr etdiyi portret G.Mustafayevanın yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Böyük bədii sənətkarlıqla işlənmiş portretə Məhsəti yaradıcılığına xas olan lirizm və fəlsəfilik yanaşı çıxış edir.

“Mərziyyə Davudova”, “Şəfiqə Axundova”, “Səttar Bəhlulzadə”, “Abdulla Şaiq”, “Rəssam Ma-

ral Rəhmanzadənin portreti” və digər çoxsaylı portretlərində öz qəhrəmanlarının daxili dünyasına nüfuz etməyi bacarıb.

Güllü xanımın ailə həyatı keşməkeşli olub, həyat yoldaşı Həsən Haqverdiyev müharibə zamanı faşistlərə əsir düşmüşdü. Almaniya mühacirlərin buraxdığı “Azərbaycan” qəzetinə bədii tərtibat verən rəssamın vətənə qayıdışı çox ağır cəza ilə nəticələnmişdi - “Xalq düşməni” damğası və Sibirə sürgün. Və bununla da ailənin çətin, ədalətsizliklərlə qarşılaşdıqları günləri başlayır. İki uşaqla tək qalmış Güllü xanım öz sənətinə sığınaraq həyatla mübarizə aparmağa, balalarını saxlamağa çalışıb və hətta “M.Gəncəvinin portreti”nə aldığı qonorarla Sibirə gedərək həyat yoldaşı ilə görüşməyə nail olmuşdu...

Qürurlu keçmişə malik Azərbaycan rəssamlıq ənənələrini bu gün fəaliyyətində uğurla davam etdirən istedadlı qadınlarımız da az deyil. Onlardan biri qobelen sənəti üzrə tanınmış rəssam Tamilla Abdullayevadır. Milli və gürcü rəssamlıq məktəbinin yetirməsi olan T.Abdullayeva kökləri uzaq keçmişə gedən bu qədim sənəti bu gün böyük yaradıcılıq sevgisi ilə davam etdirir. Rəssamın 40 ildən çox dövrü əhatə edən yaradıcılıq yolunu yaratdığı gözəl sənət nümunələri zənginləşdirib. Tiflisdə Qivi Kandareli kimi peşəkar qobelen rəssamından dərs alması, xalça sənətinin sirlərini böyük ustad Lətif Kərimovdan öyrənməsi yaradıcı dünyagörüşünün inkişafına təsir göstərmiş, lakin əldə etdiyi sənət təcrübələri ilə öz yolunu tapmağa müvəffəq olub.

T.Abdullayevanın əsərləri kəpənəklər, ağaclar, çiçəkli kompozisiyalar, mücərrəd əsərlər, “Qədim Azərbaycan rəmzləri” kimi mövzularda işlənib. Təbiət motivli qobelenlərdə çiçək ətirli yaz, soyuq qış, isti, işıqlı yay, rəngarəng payız ovqatı olduqca valehedici təbiiliklə, yüksək zövqlə, ecəzkar rənglərlə, bədii tərəvətlə işləniblər. Onlarda həm də həyatdan qaynaqlanan düşündürücü fəlsəfə vardır...

Kəpənəklər Tamilla Abdullayevanın qobelenlərinin ayrılmaz bir parçasıdır. Təbiətin bu gözəl, incə, füsunkar rənglərə, naxışlara sahib, qısa ömürlü varlığı Tamilla xanımın əsərlərində özünə əbədlilik qazanıb. Rəssam onları fərqli hərəkətlərdə, müxtəlif rəng çalarları ilə ya parlaq, emosional isti rənglərlə, ya da sakit rəng keçidləri ilə əks etdirir. Bu əsərlərin hər biri rəngkarlıq koloriti ilə yadda qalır.

“Çiçəklər” qobelen silsiləsi müxtəlif dövrlərdə və üslublarda yaradılıb. Bəzən bitki elementləri kontursuz, rəngli ləkələr kimi, rəngkarlıq əsərinə bənzər təsvir edilir. Bəzən isə gül-çiçək təsvirləri, əsasən də çöl çiçəkləri, günəbaxanlar realistik mənada əks olunurlar. Mücərrəd ifadə vasitələri ilə yaradılan qobelenlərdə isə real təsvirdən qrafik rəsmlərə keçid etmişdir. T.Abdullayevanın təsvir etdiyi gözəllikləri görmə və rəng improvizasiyaları ilə ifadə etməsi də onun digər istedadıdır. Bir çox hallarda hazır eskiz olmadan, yalnız ideyaya tapınan müəllifin improvizasiyaları hesabına yadda qalan əsərlər yarada bilməsi bunun təsdiqidir.

Zəngin istedadı Tamilla xanıma qobelenlə bərabər, xalça, parça eskizləri, zərgərlik işləri üçün dizayn variantları hazırlamağa da imkan vermişdir. Bu mənada “İslimibəndlik”, “Əfşan”, “Saxsıda güllər” xalçalarında rəng və ornament arasında çox gözəl bağlılıq qurmağa nail olduğunu vurğulamaq lazımdır.

Günay Mehdişadə müasir dövrdə gənc nəslə təmsil edən və yaradıcılığında milli ənənələri yaşadan rəssamlardandır. O, Azərbaycanın Əməkdar rəssamı, fərdi sənət yoluna malik Bəyim Hacıyevadan dərs alıb. Görünür, müəlliminin qədim və zəngin miniatur ənənələrinə bağlılığı, ona da gələcək sənət yolunun formalaşmasında mühüm təsir göstərmişdir.

Əsərlərini izləyərkən onun miniatur üslubunun bədii-estetik prinsiplərini, bu sənətə xas incə rəsm və plastikani, kompozisiya quruluşunu, kolorit və rəng aləmini yaxşı mənimsədiyini müşahidə edirik.

“Ailə”, “Nar nağılı”, “Küpələr”, “Novruz”, “Rəqs”, “Mis qablar”, “Milli qablarla avtoportret” və digər çoxsaylı mövzu və süjetlərin rəngarəngliyi ilə seçilən əsərləri obrazlı-plastik həlli ilə seçilərək rəssamın xəyali və səmimi dünyası ilə harmonik ahəng yaradır. O, forma və üslub, ənənəvi kompozisiya ilə müasir obrazlar arasında sintez yaratmağa çalışır.

Günay Mehdizadə İzmirdə fəaliyyət göstərən “Azərbaycan qardaşlıq və işbirliyi dərnəyi”nin fəxri üzvüdür. Onun kuratorluğu ilə iki qardaş ölkənin rəssamlarının həm Azərbaycan, həm də Türkiyədə sərgiləri təşkil olunub. “Rənglərin qardaşlığı” adlı sərgisi həm Bakı, həm də İzmirdə nümayiş olunaraq sənətsevərlərin böyük rəğbətini qazanıb.

Günay Mehdizadənin görkəmli dövlət xadimi, böyük lider Mustafa Kamal Atatürkə həsr etdiyi portretin onun yaradıcılığında xüsusi yeri vardır. Portret Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusunun Ankaradakı ev-muzeyində nümayiş olunur və ölkənin milli sərvəti elan edilib. Maraqlı ideya-bədii həlli ilə seçilən portretə Atatürk güclü lider və ölkəni parçalanmadan qurtaran, böyük cümhuriyyət qurmağı bacaran qətiyyətli sərkərdə kimi təsvir edilib. Atatürkün obrazı ön plana çəkilib, fonda isə onun adı ilə bağlı müxtəlif memarlıq abidələri təsvir edilərək maraqlı kompozisiya həllinə nail olunub...

Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin gənc nümayəndələri içərisində öz yaradıcılığı və sənətə özünəməxsus baxışı ilə seçilən rəssamlardan biri də Günel Rəvilovadır. Əslində, istedad ona ailəsindən ötürülüb. Günel ilkin sənət vərdişlərini evdə valideynlərindən və babası, qrafika üzrə tanınmış rəssam Əşrəf Məmmədovdan mənimsəyib. Kiçik yaşlarından müxtəlif sərgilərdə iştirak edib, bugünə kimi bir çox mükafat və diplomlara layiq görülüb.

Daha çox “nyü” janrında əsərlər yaradan Günel Rəvilovanın əsas obrazı qadındır. Təsvir etdiyi qadınlar gözəl və cazibədardırlar, lakin onun üçün “ideal qadın” gözəllik kriteriyalarına cavab verən

yox, cəsarətli, hüquqlarını bilən, təhsilli, özünə inamlı xanımlardır. O incəsənətin sosial təsirindən də istifadə edir. Erkən nikahlara, qadın zorakılığına etiraz olaraq həmkarları ilə birlikdə layihələr həyata keçirir. 2011-ci ildə keçirilən “Qadınlara qarşı zorakılıq” adlı sərgidə “Başsız qadınlar” əsəri birinci yerə layiq görülüb və bugünə kimi rəssam bu aktual mövzuya öz sadiqliyini nümayiş etdirir.

Günel Rəvilovanın sənətə öz münasibəti var və ideyalarını ifadə etmək üçün daima yeni formalar axtarır, yaratdığı obrazların hiss və duyğularını sərstərk şəkildə çatdırır.

İncə plastik həllə və lirik emosionallığa malik “Sevgi torlarında” əsərində sevgini simvolizə edən, çılpaq bədənini örtən qırmızı balıqla təsvir edilmiş gənc qadın “Kiklad idolları” kimi simasızdır.

“Cənnət anaların ayağı altındadır” müqəddəs kəlamı ilə eyni adı daşıyan tablosunda isə müəllifin mövzuya həm hərfi, həm də rəmzi mənada yanaşdığını müşahidə edirik. Anaların ayaqları altında təsvir olunmuş “cənnət” günəşə bənzər sarı küre şəklində, müxtəlif mənalar çıxara biləcəyimiz parlaq sonsuzluq içərisində təsvir edilib. O, naz-qəmzəli xanım xarakterini özizlənməyi sevən pişiklərlə müqayisə edir və portretlərində onların maraqlı tandemini yaradır.

Günel Rəvilovanın əsərləri müxtəlif ölkələrdə - İtaliya, Xorvatiya, İspaniya, Türkiyə, Ukraynada və s. sərgilərdə maraqla qarşılanıb. O, Parisdə Luvr Muzeyinin Karusel zalında keçirilən ənənəvi “Art shopping” incəsənət festivalında (2016) ölkəmizi təmsil edib.

Azərbaycan təsviri sənətinin uzaq-yaxın keçmişinə salınan nəzər qarşılığında deyə bilərik ki, yaradıcılıqları barəsində yığcam məlumat verdiyimiz rəssam və heykəltəraşlar illərlə formalaşan milli bədii saxlancımıza layiqli töhfə verən sənətkarlardır. Onların əsərlərinin yüksək və özünəməxsus estetikaya malik olmaları ərəsəyə gətirilənlərin zaman-sızlığa qovuşduqlarını təsdiqləyir.

Həyat Abdullayeva: “Lay-lay”

**Laylay dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan.
Qızıl gülün içində
Şirin yuxu tapasan...**

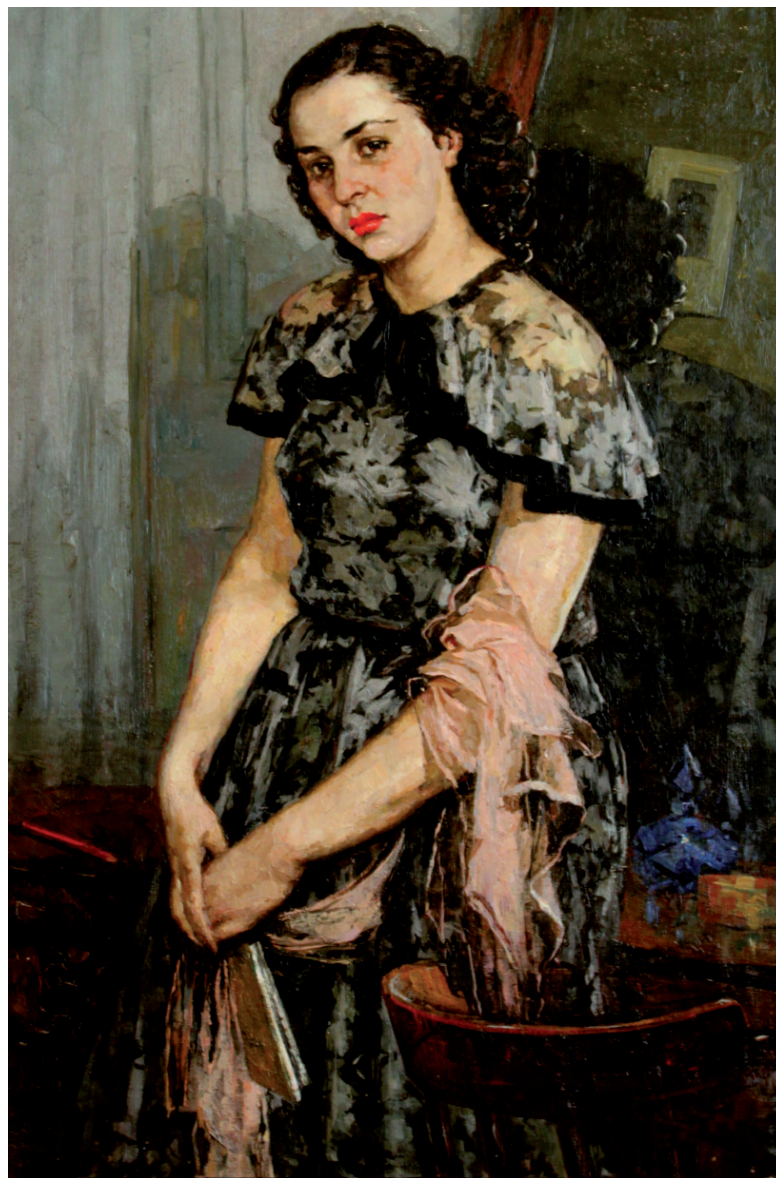

Yaz/2022

Reyhan Topçubaşova: "Toy"

Vəcihə Səmədova:
“Leyla Bədirbəylinin portreti”

Üzündən pərdeyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa, qərənfil!

Xurşidbanu Natəvan:
“Qərənfil”

Maral Rəhmanzadə: “Xonça aparanlar”

Elmira Şahtaxtinskaya: “Qutab bişirənlər”

Elmira Hüseynova: “Ailə”

Sara Manafova: “İlham mənbəyi” (Muza).

Tamilla Abdullayeva: “Çəməndə güllər”. (qobelen).

Əsra Rəfibəyli: “Çiçəklərin gözü çəkir intizar...”

Günel Ravilova: “Pişik”

Yoxluğunu bilə-bilə...

Yaz/2022

Sənət gerçəkliyi sevir. Duyğun, düşüncən, hiss etdiyin hər şey özünəməxsus, həqiqi olmalıdır. Başqası deyil, özün olmalısən. Ən əsası yaratdığın əsərlərimdə o fərqli duyğuları başqalarına çatdırma bilmək üçün öncə özün o duyğuları yaşamalısən. Bəzən isə kimlərsə duyğularını öz içindən keçirməli, öz başına gələn kimi qəbul etməlisen. Şair-

lik, bəstəkarlıq ən çox bunu tələb edir.

Sənət hissdır, sənət sevgidir, sənət fədakarlıqdır. Həm də bir axtarış, kəşf, qurtuluş, qalibiyyətdir, ən əsası isə tükenməz inamdır. O, həm sənə danışıq, həm səni dinləyir və sən də həm diktə edirsən, həm də onu bütün ruhunla dinləyirsən. Bölüşdüyün hisslər əvvəl özünə, daha sonra dinləyicilərə bəyan olur.

Azərbaycan musiqi tarixində böyük sənəti ilə insanların qəlbini fəth edən Elza İbrahimova məhz belə sənətkarlardan olub. Onun musiqisini dinlədikcə seyrindən, tilsimindən ayrıla bilmirsən. Bəstəkar şeir seçiminə daima xüsusi həssaslıqla yanaşır. Onun üçün şeir və musiqinin bir-birini tamamlaması mütləq hesab olunub. Mahnılarını dillər əzbəri edən, bu qədər uğurlu olmağına yol açan, sözsüz ki, budur. Mübaliğəsiz deyərdim ki, sözlə musiqinin vəhdətinə mükəmməl dərəcədə nail olmaq hər bəstəkarın işi deyil. Mətnlə uğurlu işləyə bilmək onun həyat fəlsəfəsindən, düşüncəsinin dərinliyindən, yüksək bədii zövqündən xəbər verir.

Sənətkar acısını da, xoşbəxtliyini də aydın əks etdirməyi bacarmalıdır. Ömür bütünlüklə qəmli, yaxud şən mahnılardan ibarət ola bilməz. Mahnılar da insan ömrünün yaşantılarına bənzəyir. Elə Elza İbrahimovanın yaradıcılığı da bunu əks etdirirdi. Bəzən sevgi-sevinc, bəzən ayrılıq-kədər. Həyat reallığı kimi.

Görkəmli musiqi xadiminin sənət yoluna nəzər yetirərək əvəzolunmaz əsərləri ilə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə necə böyük töhfələr verdiyini görürük. Adı mahnı bəstəkarı kimi anılsa da, yaradıcılığında digər janrlardakı

musiqi nümunələrinə də təsadüf edirik. Həmin nümunələrə simfonik, kamera-instrumental, səhnə əsərləri aiddir.

Elza İmadəddin qızı İbrahimova 1938-ci il yanvarın 10-da Hacıqabul şəhərində dünyaya gəlib. Atası demiryol sahəsində çalışan mütəxəssis, anası Sona xanım isə həkim olub. Musiqi istedadı ona ana-nənəsindən keçib. Nənəsi qarmonda mükəmməl ifa edib, yaxşı səsi olub və bu bacarığı irsən nəvəsinə ötürülüb. Ailədə özündən böyük bacısı və kiçik qardaşı olub. Anasının nənəsi türk idi.

Valideynləri onun gələcəyini məhz musiqi istiqamətində görərək onu 8 nömrəli musiqi məktəbinin fortepiano sinfinə qoyurlar. Keçmiş Asəf Zeynalı adına Musiqi Kollecinə isə 1957-ci ildə bitirir. Bir il sonra isə Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) bəstəkarlıq fakültəsinə qəbul olur. Bəstəkarlıq təhsilini öncə Cövdət Hacıyevin, daha sonra Qara Qarayevin sinfində davam etdirir. Konservatoriyada təhsil aldığı illər ərzində fortepiano üçün prelüdlər, variasiyalar, sonatino, skersos, 4 hissəli trio və digər əsərlər bəstələyir. Elza İbrahimova bəstəkarlıqla yanaşı, həm də mahir pianoçu idi. Qara Qarayevin sinfində təhsil aldığı o beş illik dövəmdə yalnız ciddi əsərlər bəstələyib. İlk mahnısını isə 31 yaşında yazıb.

Təhsilini uğurla yekunlaşdırdıqdan sonra təyinatı üzrə Dağıstana pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmağa göndərilir. Orada bir il yaşayıb fəaliyyət göstərdikdən sonra Bakıya qayıdır. Fərqli illərdə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Komitəsində redaktor, indiki Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində, keçmiş Asəf Zeynalı adına Musiqi Kollecinə pedaqoq kimi çalışıb.

Müəllimi Qara Qarayevdən eşitdiyi xoş sözlər daima ona stimül verib. “Qazandığınız nailiyyətlərlə kifayətlənməyin, davam edin”. Görkəmli bəstəkardan belə qiymət almaq, sözsüz ki, gənc bəstəkarı durmadan çalışmağa, sənətinə qarşı daha da məsuliyyətli olmağa sövq edirdi.

Bəstəkarın 1962-ci ildə R.Həmzətovun sözlərinə yazdığı “More”/“Dəniz” romansı vokal yaradıcılığında ilk uğurlu addımı sayılır. Onun ilk mahnıları Dağıstan şairlərinin şeirlərinə bəstələnmiş rus və ləzgi dillərində “Las-

toçka aula” (“Kəndin qaranquşu”), “Ya xoçu çtobı pesnya moya...” (“Mən istərdim ki, mənim mahnım...”), “U rod-nika” (“Bulaq üstə”), “Pesnyami serdse moyo polno” (“Ürəyim nəğmələrlə doludur”), “Ya Daqestanka” (“Mən Dağıstan qızıyam”), “Gülşən”, “Dobroye utro” (“Sabahın xeyir”) və digərlərini də sadalamaq olar.

İstedadlı bəstəkar vokal janrıyla kifayətlənmir, Hüseyn Cavidin eyniadlı dramı əsasında “Afət” və Ramiz Heydərin librettosu üzrə “Yanan beşiklər” operalarını yazır. O, iki Milli Qəhrəman - Salatın Əsgərova və Təbriz Xəlilbəyliyə həsr olunmuş rekviyemlərin müəllifidir. Neft sənayesinin 130 illiyinə həsr olunmuş “Neftçilər himni”nin, Şeyx Şamilin 200 illiyinə həsr olunmuş operanın müəllifidir. Hələ həyatda ikən iki mahnı məcmuəsi dərc edilib. Birincisi, 1976-cı ildə nəşr olunan “Sən bir nəğmə, mən bir nəğmə”, ikincisi isə 1988-ci ildə işıq üzü görmüş “Mahnılar”dır.

Azərbaycan dilində bəstələdiyi ilk mahnı 1969-cu ildə Məmməd Rahimin sözlərinə “Yalan ha deyil” adlanır. Mahnının Xalq artisti Şövkət Ələkbərova kimi bir sənətkar tərəfindən ifa olunması bəstəkarı çox ruhlandırır. Bu istiqamətdə yaradıcılığının ardını “Bakının işıqları”, “Bulaq başında”, “Səslə məni”, “Gedək üzü küləyə” və digər mahnılarla davam etdirir. Şövkət xanım daha sonra bəstəkarın “Sevgilim, tut əlimdən”, “Mən sənənin yanına qışda gəlirdim” kimi mahnılarını da ifa edib.

Musiqi elminin sirlərinə yaxından bələd olmağı, Azərbaycan xalq musiqisinin, şifahi ənənəvi musiqinin melodik və janr xüsusiyyətlərinə dərinlən yiyələnməyi ona öz müstəqil dəst-xəttini müəyyənləşdirməkdə kömək edib. Belə ki, bəstəkar fərdi yaradıcılığında bütün imkanlardan istifadə etməyi bacarıb.

Mahnılarının əksəriyyətində vals, tanqo rəqs elementləri üstünlük təşkil edir. Həmin mahnılar estrada üslubuna daxildir. Bu səpkidə olan “Qurban verərdim”, “Gəl barışaq”, “Unuda bilməzsən” və s. tanqo ritmində olan mahnılarının adlarını vurğulaya bilərik. Vals ritmləri əks olunan mahnılarından isə “Mən sənənin yanına qışda gəlirdim”, “Sən yadıma düşəndə” və bu kimi nümunələri misal gətirə bil-

rik. Melodiylarının ifadəli, həzin və yaddaqalan olması onun yaradıcılığını fərqləndirən cəhətdir. Həmçinin, mahnıları ritmik və melodik quruluşu ilə seçilir. Elza xanım xalq musiqisinə və muğama bağlı musiqiçi olub.

Elza xanım müsahibələrinin birində deyib; “Tanqonu uşaqlıqdan sevirəm. Argentina tanqosuna necə biganə qal-

maq olar axı? İllər əvvəl mərhum Rəfiq Zəka “Qurban verərdim” şeirini mənə göstərəkən, nə vaxtsa həmin sözlərə musiqi bəstələyəcəyim heç ağılıma da gəlməzdi. Üstəlik, tanqonun “burjua” ahənginin sovet ruhuna uyğun gəlmədiyini deyirdilər”.

Əməkdaşlıq etdiyi şairlər Bəxtiyar Vahabzadə, Ənvər

Əlibəyli, Əliağa Kürçaylı, Məmməd Araz, Dəmir Gədəbəyli, Məmməd Rahim, Rəfiq Zəka, Ramiz Heydər, Vaqif Səmədoğlu, Vahid Əziz, Oktay Şamil, Zivər Ağayeva, Ruzigar Əfəndiyeva və başqalarının adlarını qeyd etmək olar.

Bəstəkar bir müddət “Dan ulduzu” vokal-instrumental ansamblında çalışıb. Ansamblın bədii rəhbəri, Əməkdar incəsənət xadimi, peşəkar və istedadlı pianoçu Gülarə xanım Əliyevanın qızı və mənim çox dəyərli müəllimlərimdən biri Ayanda xanım danışır ki, “anam Elza xanımın mahnılarını çox sevirdi və onların gözəl dostluqları olub. Həmçinin, bu uğurlu əməkdaşlıqdan xatirə qalan lent yazıları çoxdur”.

İstedadlı bəstəkarın mahnılarını Rəşid Behbudov, Oktay Ağayev, Flora Kərimova, Akif İslamzadə, Elmira Rəhimova, Gülağa Məmmədov, İslam Rzayev, İlhamə Quliyeva və digər sənətkarlar emosional tərzdə dinləyicilərə çatdırıblar.

Onun mahnılarına ölməzlik bəxş edən fərqlilikdir. Əsərlərində Azərbaycan və Qərb musiqisinin uğurlu sintezini duyuruq. Təbii ki, Elza İbrahimovanın bütün mahnıları qəlbə yol tapır, dinləyicini başqa aləmə aparır. Düşünməyə, hisslərə qapılmağa məcbur edir. Onun könül oxşayan mahnılarını sadalamaq, təkrar-təkrar oxuculara xatırlatmaq xoş olar. “Səslə məni”, “Vəfasız, ay vəfasız”, “Sən bir nəğmə, mən bir nəğmə”, “Bizdən güclü”, “Gəl”, “Duman”, “Bağçadan keçmisən”, “Mehribanım”, “Gəl barışaq”, “Sən mənə lazımsan”, “Elə bildim, bahar gəldi”, “Partiyam”, “Baxışlar”, “Xoşbəxtlik mahnısı”, “Tək sevmək azdır”, “Ey Vətən”, “Anamın sevimli nəğməsi”, “Qurban verərdim”, “Gözlərimdən çəkilmə”, “Sənsizliyin içində”, “Sən yadıma düşəndə”, “Ayrılan deyil”, “Dön ömrümə, günümə”, “Daha məndə dözüüm yox”. Bu mahnıların içində həm bir dinləyici kimi, həm peşəkar musiqiçi kimi mənim də onun yaradıcılığından xüsusən bəyəndiyim, seçilmiş mahnıları var. Onlardan “Qurban verərdim”, “Ey Vətən”, “Gecələr bulaq başı”, “Gedək üzü küləyə”, “Mehribanım”, “More”, “Sən yadıma düşəndə”, “Təki sən səslə məni”, “Gəl barışaq”, “Daha məndə dözüüm yox”, “Bil-

məzdim”, “Mən sənənin yanına qışda gəlirdim”, “Sən mənim səsimi eşidəcəksən”, “Sənsizliyin içində” adlı mahnılarını xüsusən bəyəniyəm.

Sevdiyi kəsdən uzaq qalmağın həsrətini, fəryadını, ağrısını, acısını, özünü unudub sevdiyindən ayrı yaşaya bilməyən insanın faciəsini musiqiyə çevirib, mahnı yarada bilmək həqiqətən də onu bir musiqi müəllifi kimi gözü-müzdə ucaldır. Bu məqamda elə Bəxtiyar Vahabzadənin Elza İbrahimova haqqında dediyi sözləri xatırlamaq da yerinə düşərdi. “Elza İbrahimova mahnı janrında lövhə ustasıdır. O, gözlə görünən dünyanın deyil, görünə bilməyən, içəridən bizi dalğalandıran hisslərin, həyəcanların, bir sözlə, iç dünyamızın rəssamıdır”.

Digər tanınmış ictimai xadimlərimizin də Elza İbrahimova haqqında çox dəyərli fikirləri vardır. Görkəmli bəstəkar Qara Qarayev: “Elza İbrahimova fitri istedadla malik bəstəkardır”. YUNESKO-nun sülh artisti, Xalq artisti Firəngiz Əlizadə; “Elza İbrahimova xalqın sevimlisi olan böyük musiqiçidir.” Xalq artisti, professor Aqşin Əlizadə: “Elza İbrahimova Azərbaycanın ən yaxşı və tanınmış bəstəkarlarından biridir”. Xalq artisti Cahangir Cahangirov: “Elza İbrahimova böyük səhnələrə layiq olan “Yanan laylalar” adlı operanın müəllifidir”.

Elza İbrahimova müsahibələrinin birində belə deyib: “Əsərlərim ifa olunan konsertlərin birindən sonra mənə Rəşid Məcidoviç zəng etdi. Mən özümü itirdim, çünki onun istedadına pərəstiş edirdim. O hansı əsər üzərində işlədiyimlə maraqlandı. Həmin dövrdə “Ey Vətən” mahnısını təzə tamamlamışdım və həmin mahnını ona təqdim etməyə qərar verdim. Bu və bir neçə digər yeni, lirik mahnımın notlarını qardaşım Çingiz aparıb ona verdi. Rəşid Behbudovla əməkdaşlığımız o gündən başladı. Rəşid müəllim “Ey Vətən” mahnısını çox gözəl ifa etdi və bu mahnı Odlar diyarının bir çox qitədə təqdim olunan vizit kartına çevrildi. Bizim dahi müğənnimiz Rəşid Behbudovun dəfni də bu mahnının sədaları altında baş tutdu”.

Sözləri Aslan Abdullayevə məxsus olan o mahnıdan bir neçə misranı gəlin birgə xatırlayaq;

**Çəməninə qonan şəhdən,
Dağlarında əsən mehdən,
Doya bilmirəm, doya bilmirəm,
Ey Vətən!
Bir anamdan, bir də səndən
Bu dünyada, bu dünyada
Doya bilmirəm, doya bilmirəm,
Ey Vətən!**

Bu səmimi misraları, ana vətənə içdən gələn etirafı bəstəkar ustalıqla musiqiyə çevirib. Rəşid Behbudovdan sonra Rauf Adıgözəlov, Akif İslamzadə kimi sənətkarlarımız da bu mahnıya müraciət edib və özlərinə xas üslubda ifa göstəriblər.

Elza xanım 24 yaşı olarkən özündən yaşca xeyli böyük olan professor Adil Ələkbərovla ailə qurur. Ailə həyatından cütlüyün Zəhra adlı qızları dünyaya göz açır. Qızlarının 1 yaşı olmamış Adil Ələkbərov məlum olmayan səbəbdən onu tərk edir. Hətta qızının üzünü belə görmək istəmir. Yaşadığı bu uğursuz ailə həyatından psixoloji travma alan sənətkar bir daha ailə həyatı qurmur. Həyat yoldaşı ilə cəmi 1 il birgə həyat sürmüşdülər. Tərk edilən, atılan qadın olmağın ağırlığını onun həssas qəlbi təbii ki, daşıya bilməzdi. O nəğmələr onun bəzən hayqırtısı, bəzən pıçıltısı, bəzən gileyi, bəzən nigaranlığı, bəzən həsrəti, bəzən yenilməyi, bəzən qalibiyyəti idi. Hər şeyə, bütün yaşadıklarına rəğmən, yazıb-yaratdı, inadkarlıqla ayaqda qalmaq bacardı. Özünün və dünyaya gətirdiyi övladının atılmağı onun üçün ağır idi. Xalq artisti Flora Kərimovanın ifasında yer alan “Daha məndə dözümlə yox” adlı mahnının sözlərindəki kimi.

**Gəl-gəl gülüm, gəl görüşək,
Hicranına dözməz ürək.
Həsrət mənə bir dağ olar.
Bir dağ olar.**

“Yoxluğunu bilə-bilə” adlı mahnısı da elə bil öz həyatını danışır. Həyatındakı boşluğun, sevib ailə qurduğu in-

sanın sağ ikən, həyatda ikən yoxluğa çevrilməyi onun üçün təbii ki, çox çətin idi. Nəqarətin sözlərinə nəzər yetirək.

**Sənsiz dünyam geyib qara,
Qəlbim olub para-para,
Boylanacam bu yollara
Yoxluğunu bilə-bilə.
Solub qönçəm, solub gülüm,
Viran qalıb sevən könlüm,
Axtaracam səni, gülüm,
Yoxluğunu bilə-bilə.**

Bəlkə də gözləri bir ömür boyu həyat yoldaşını, qızının atasını axtarıb-aradı. Amma gedəni geri qaytarmağa cəhd etməyin özü belə mənasızdır. Xanımlıq ruhu sınsa da, onu ayağa qaldıran, ona tükənməz həvəs bəxş edən sənəti idi. İnsan kimi məğrurluğu, mərdliyi açıq-aydın hiss olunurdu.

Unudulmaz bəstəkar, sənətinin pərvanəsi Elza xanım İbrahimovanın ömrünə şahidlik edən insanlar onun nəfsinin pak, dünya malında zərrəcə gözü olmayan, qürurlu, məğrur, təbiətə sakit, mülayim xarakterli, çox düşünən, az danışan, təvazökar və sadəliyi sevən insan kimi xarakterizə edirlər. Onun öz sözləri ilə desək: “Mən bəstəkarlığa heç vaxt pullu peşə kimi baxmamışam. Bəstəkarlığı özümə peşə seçimi yox, mənə həvalə olunmuş bir missiya sayıram”.

Həyatın insan üçün bir sınaq məkanı olduğunu, adəm oğlunun kainatda qalıcı gücə malik olmadığını hər bir müdrik insan dərinədən dərk edər və bütün həqiqətləri anladıqdan sonra həmin gerçəkliyə uyğun yaşamağa başlayar. Hər yaradıcı şəxsiyyəti başqa insanlardan fərqləndirən də məhz elə bu düşüncədir.

Qəlbləri fəth edən Elza İbrahimova da bu həyata özü olmaq üçün, izini qoymaq üçün gəlmişdi. Tanrının insana bəxş etdiyi bütün gözəlliklərin fərqi nə varıb, onu hiss edib, duyub mahnılarına köçürməyə müvəffəq olmuşdu.

Elza İbrahimova 2012-ci il 11 fevralda 74 yaşında Bakı şəhərində həyatla vidalaşdı. İkinci Fəxri xiyabanda dəfn

edilib. Sənətkar Dağıstanın Xalq artisti adına, “Dədə Qorqud” Milli Fondunun və “Azərbaycan dünyası” beynəlxalq jurnalının Ağsaqqallar Şurasının qərarı ilə “Mehriban ana” ordeninə, 1992-ci ildə Azərbaycanın Əməkdar İncəsənət Xadimi, 2008-ci ildə Azərbaycanın Xalq artisti fəxri adlarına və həmçinin, Prezident təqaüdünə layiq görülüb.

Mahnılarını dinlədikcə düşünürəm ki, bunlar onun bizlərə əmanətidir. Biz də bu əmanəti özümüzdən sonrakı nəsillərə aşılamalıyıq. Xatırlayıram, 20-21 yaşlarımda bəstələdiyim mahnılarımdı dəyərli müəllimlərimdən olan gör-

kəmli musiqi xadimi Aqşin Əlizadə dinlədikdən sonra: “Mahnıların Elza İbrahimovanın mahnıları kimi məni təsirləndirdi” - demişdi. O an necə sevindiymi sözlə ifadə edə bilmirəm.

Onun şəkillərinə baxdıqca kədərli gözlərinin dərinliyində itib-batır adam. Təsəlli verən yalnız odur ki, kədərli bir qadın taleyi yaşayan sənətkar ölməz əsərləri ilə ürəklərdə taxt qurub. Elza İbrahimovanın fədakar xarakteri və sənət dünyası hələ çox-çox illər öyrəniləcək, yaratdığı gözəl əsərlər isə hər zaman alqışlarla müşayiət olunacaq!

Azərbaycan Səhnəsinin Çəhrayı Xanımı

Yaz/2022

Müsahibim - Gənc Tamaşaçılar Teatrının aktrisası Zemfira Əbdülsəmədovadır... Onunla söhbətə hazırlaşanda gördüyüm, sevdiyim rollarını göz önündən keçirirəm. Heç şübhəsiz, bu qədər fərqli olmağı bacarmaq, daban-dabana zidd xarakterləri canlandırmaq üçün çox istedadlı, peşəkar, zəhmətkeş olmalısan. Amma bunlar kənardan görünənlərdir, yəqin ki, aktrisanın yaradıcılıq sirləri də kifayət qədərdir. Mənə elə gəlir ki, Zemfira xanımı özü haqqında danışdırmaq çətin məsələdir. Hər zaman təvazökarlığı, nəcibliyi, kübarlığı ilə seçilən xanım sənətdən kənar mövzulardan, şou və qalmaqallardan yüz faiz uzaqdır. Teatrda ən çətin dramatik rol da yaradır, canlı sənətin möcüzəsini göstərir tamaşaçıya... Amma eyni zamanda bir qədər ikinci dərəcəli görməyə alışdığımız seriallara da öz peşəkarlığı ilə tamamilə başqa səviyyə, qeyri-adi ab-hava gətirir. Onun qəhrəmanları sanki bir zamansızlıq içərisindədirlər. Leyli və Məcnun zəmanəsini də, müasir dövrü də eyni dərəcədə dəqiq çatdırır bilir ifası ilə... Sırf türk, yaxud tamamilə başqa millətdən olan obrazlarını o qədər təsirli yaradır ki, sənətin bəşəri bir proses, dünyəvi bir iş olduğuna, zaman və məkan sərhədi tanımamağına inanırsan.

Deyirlər, yaxşı sənətkar, hərtərəfli sənət adamı kimi yetişmək üçün üç əsas keyfiyyət olmalıdır: fitri istedad, zəhmətsevərlik, bəxt.

Aktrisa ilə söhbətləşəndən sonra anladım ki, tək-

cə istedad, zəhmət və bəxt kifayət deyilmiş. Sənət ardıcıl, fasiləsiz iş imiş. Zemfira xanım deyir ki, ən vacibi müşahidə qabiliyyətidir:

“Müxtəlif xarakterli insanları izləmək, müşahidə qabiliyyəti aktyora çox kömək edən keyfiyyətdir. Həyat təcrübəsi, insanları tanımaq, onlarla dil tapmaq, zamandan geri qalmamaq, dövrlə ayaqlaşmaq... Əgər o tarazlığı saxlaya, qızıl ortanı tuta bildinsə, uğura gedən yolda addımlayacaqsan. Hər obrazla bircə addım bəlkə də... Amma ölçü hissini itirməmək şərtilə. Çünki səhnə aktyordan o qədər dəqiqlik tələb edir ki. Lap zərgər dəqiqliyi; təklif olunmuş vəziyyətdə xarakterin daxili aləmini, emosiyalarını, plastikasını düzgün çatdırmaq sanki ülgüc üzəri ilə görmək kimidir. İstər bu, komediya olsun, istər dram. Amma tarazlıq itmə, nəticəni əldə etmək çox çətinləşir”.

Bəzən səhnədə obrazın hiss və düşüncələrini çox gözəl, təsirli çatdıran sənət adamları öz fikirlərini ifadə etməyə gələndə söz tapmırlar sanki. Zemfira xanım isə təkcə qəhrəmanlarının yox, həm də özünün duyğu və düşüncələrinin adını dəqiq bilir. Bu, həm də zəngin mütaliədən gələn bacarıqdır. Onun sənətə, yaradıcılığa meyli kitablardan başlayıb. Orta məktəbin Azərbaycan bölməsində oxusa da, o dövrün ədəbiyyatı rusca olduğu üçün bu dili yaxşı öyrənib və klassiklərin əsərlərini ardıcıl mütaliə edib. Valideynləri isə kino həvəskarları olduqlarından tez-tez kinoya gedər, balaca Zemfiranı da özləriylə aparardılar. Aktrisa bu uşaqlıq xatirələrini çox böyük sevgilə bölüşür:

“O qədər balaca idim ki, kino-teatr zalına sevincək girib yuxulu çıxırdım (gülür). Amma bu filmlər elə o yaşda çox təsirləndirirdi məni. Görünür, sənət zövqünün də, sevgisinin də təməli o vaxt qoyuldu. Ona görə həmişə uşaq tamaşalarında ikiqat məsuliyyət hiss edirəm. Balacaların zövqünün formalaşdığı yaşda səhv etməyə haqqımız yoxdu. Ailəmiz sənətə çox bağlıydı. Artıq V-VI siniflərdə “Azdrama”ya, Gənc Tamaşaçılar Teatrına gedir, tamaşaları böyük zövqlə seyr edirdim. Hətta Dram Teatrında Mehdi Məmmədovun quruluşunda “Dəli yığıncağı” tamaşasına baxanda necə sehrləndiyim yadımdadı”.

Bütün bunlar gənc Zemfiranın həyatından izsiz ötür

keçmədi. Ali məktəb seçəndə də çox düşünmədi. Lakin seçiminə atasının necə münasibət bəsləyəcəyini təxmin edirdi. Anası dəstək olmasaydı, çətin ki, baş tutaydı bu sevdə... İncəsənət İnstitutunun elanlar lövhəsində qızının adını görəndə ana-bala bir-birinə sarmaşıb, sevinclərini bölüşmək üçün özlərini tələsik evə çatdırdılar. Ata da bu xəbəri elə özünəxas təmkinlə qarşıladı. Əvvəlcə: “Daha daxil olmusan da, nə deyim?” - söylədi, amma sonralar o da qızının seçimini dəstəklədi.

Zemfira xanımla söhbət etdikcə onun nə qədər vəfali, qədirşünas olduğunu hiss edirəm. Yaradıcılıq yolunda rolunu hər kəsin adını dönə-dönə çəkir. Mərhum sənətkar Hüseynağa Atakişiyevdən də çox böyük minnətdarlıqla danışır.

“Hərdən mənə deyirlər ki, Hüseynağa Atakişiyev sənə nə verib axı, ondan bu qədər heyranlıqla danışsən? Mən də cavab verirəm ki, o, mənim üçün böyük bir məktəb qoyub gedib. Hüseynağa Atakişiyev kimi rejissorun hazırladığı tamaşalarda oynamaq hər aktyora qismət olmur. Mənim ən böyük təsəllim, sevincim budur ki, onun tələbəsi, aktrisası olmuşam. Hər kəsin bəxtinə belə müəllim, belə ustad düşmür”, - deyərək Zemfira xanım etiraf edir.

Hələ Şəki teatrında çalışdığı zaman Hüseynağa Atakişiyevin quruluşunda “Romeo və Culyetta” tamaşasını və özünün Culyettasını unutmur! Culyetta ilə bağlı simvolik bir xatirəsini də bölüşür:

“Tamaşa ilə Moskvaya getmişdik. Culyetta, yəni mən səhnəyə ağ göyərçinlə çıxmalı idim. O göyərçin o qədər öyrəşmişdi ki, mənə. Bakıdan aparmışdıq onu. Ağ rəngli uzun libas geyinmişdim, rəqs edərkən paltarın qafre ətəyi dalğalandıqca göyərçin də mənə qoşulub qanad açırdı. Sanki özüm o səhnəni kənardan görürdüm. Həmin səfərimizdən sonra çoxlu resenziyalar dərc olundu. Hüseynağa Atakişiyevin Moskva Teatr Cəmiyyətində böyük nüfuzu vardı. Tamaşaya da reaksiyalar, müsbət rəylər az olmadı. Sonralar Şəki teatrının truppası bu tamaşayla Kazanda keçirilən Şekspir festivalında, Kazandan sonra isə İrəvanda baş tutan eyniadlı festivalda çıxış etdi. Amma o göyərçinlə rəqs sanki bir film kadri kimi qaldı yaddaşımda”.

“Obraz üzərində işləyərkən xarakterin daxili plastikasını tapmaq əsasdır. Mühit, situasiya, vaxt aktyorun özü-nü tam sərbəst hiss etməyi üçün böyük zəmin yaradır”, - deyir Zemfira xanım. Görünür, teatr adlı böyük və sirli aləm elə bütün bunların cəmidir. Bu mənada sevilən aktrisanın müxtəlif teatrlarda işləməsi, fərqli mühitlərdə özünəməxsusluğunu qoruması mühüm məqamdır.

Şəki teatrından sonra Musiqili Komediya Teatrında çalışmağa başlayır. Burada isə onun tərəf-müqabilləri mərhum sənətkarlarımız Hacıbaba Bağirov, Nəsimə Zeynalova, Səyavuş Aslan kimi qeyri-adi şəxsiyyətlər olub. Zemfira xanım o günləri belə xatırlayır :

“Doğrudan da, Musiqili Komediya Teatrı çox böyük məktəb idi. Bu teatrda ilk rolum Vaqif İbrahimovun quruluş verdiyi “Gözün aydın” tamaşasında tibb kapitanı Gülnar obrazı idi. Elə V.İbrahimovla tanışlığım da Hüseynağa müəllimin sayəsində olmuşdu. O zaman mən xorda çalışmağa başladım. Vaqif müəllimin də bir xüsusiyyəti vardı: bacarıqlı aktyoru dərhal gözü tuturdu. Hüseynağa müəllim məni ona təqdim edəndə demişdi ki, bu aktrisa həm dram janrında, həm də komedik rollarda oynayır. İlk tamaşa əla alındı. Vaqif İbrahimovlu artıq növbəti tamaşada mənə rol vermişdi. Maraqlı kitablar hədiyyə edirdi, oxuyum, mütaliəmi zənginləşdirirəm deyərək. Daha sonra V.İbrahimovun quruluş verdiyi “92 dəqiqəlik gülüş” tamaşasında da oynadım. Hacıbaba Bağirovun təkidiylə məni xordan birbaşa aktyor truppasına keçirdilər”.

Bir müddət sonra H. Bağirovun “Tənqid - Təbliğ” teatrında çalışdı, ondan sonra isə Hüseynağa Atakişiyev “Gənclər Teatrı”nı yaradınca Zemfira xanım yenidən ustadı ilə işləməyə davam etdi. 1989-cu ildə Gənclər Teatrı Y. Səmədoğlunun “Qətl günü” əsəri ilə qapılarını tamaşaçıların üzünə açdı. Zemfira xanım təkcə aktrisa kimi yox, həm də Qadın kimi taleyini bu sənət məbədində tapdı. Həyat yoldaşı, sevilən aktyor Ədalət Əbdülsəmədovla birgə çalışdı və ailə qurdu. Bu gün də sənətlə yaşayan bu iki insan həm eyni damın altında gözəl, savadlı balalarını böyüdürlər, həm

də Gənc Tamaşaçılar Teatrında birgə çalışırlar. Amma kəndən çox şən, qayğısız, mehriban görünən ailənin yolu heç də hamar, asan olmayıb. Çətin 90-cı illərdə ailənin maddi durumuna yardım məqsədilə Türkiyədə üç il yaşamağı olublar. Amma həmişəlik orda qalıb, çalışa bilməyiblər. Vətənə döndükdən sonra Ədalət müəllim yenidən doğma teatrdakı işinə qayıdır, Zemfira xanım isə İncəsənət gimnaziyasının “Teatr” şöbəsində dərs deməyə başlayır. O, İncəsənət gimnaziyasında çox işlər görür: özünə-məxsus təmkin və səbrlə illər boyu müəllimlərinə öyrəndiklərini, səhnədə topladığı təcrübəni tələbələrinə ötür.

rür. O təzadlı günlərdən, balaca aktyorlarının yaradıcılığından Zemfira xanım fəxrlə danışır:

“Əvvəlcə səhnə danışığı fənninin tədrisiylə bərabər, kiçik səhnəciklər də qururdum. Şöbə müdiri, kurs rəhbərim Nəsir Sadıqzadənin gəlini Hicran Sadıqzadə ilə tale bizi birləşdirdi. Onun təkidilə tamaşalar işləməyə başladım. Bir rejissor kimi özümü sınaıdım. Hüseynağa müəllimdən görüb-götürdükərim, təcrübələrim mənə kömək oldu. Əsasən də klassik ədəbiyyata müraciət edirdim. Ekzöperinin “Balaca şahzadə”sini, M.Füzulidən “Leyli və Məcnun” duetini, M.Ə.Sabirin satirik şeirlərindən ibarət kompozisi-

ya, “Qırmızıpapaq” uşaq nağılını və s. işlədim. Ə.Cəmilin “Can nənə, bir nağıl de” şeirini isə səhnələşdirdim. Əlbəttə, özüm də dərk edirəm ki, bütün varlığım ilə səhnəyə bağlıyam. Amma həm də onu bilirəm ki, yaradıcı adam üçün əsas olan özünü, düşüncələrini, varlığını ifadə etmək, nə qədər pafoslu səslənsə də, millətin üçün, onun balaları üçün faydalı olmaqdır. Bəzən düşünürəm, teatrdakı işimə fasilə verməsəydim, daha nə qədər rollara imza ata bilərdim. Amma dərhal ana kimi baxıram vəziyyətə və şükür edirəm ki, övladların sağlam böyüdü, maddi rifahımız yaxşılaşdı. Arzu olunan rollar isə həm də qismətdir”.

Zemfira xanım İncəsənət İnstitutunun “Teatr və kino aktyorluğu” fakültəsini bitirib. Teatrdakı fəaliyyəti ilə yanaşı, seriallarda da çəkilib. Son zamanlar “Bir qadın”da Zöhrə ana, “Son nəfəs”də Zümrüd obrazları ilə televiziya izləyicilərinin böyük marağına səbəb olub. Ümumiyyətlə, ekranda bir çox fərqli işlərə imza atıb; son vaxtlar bəstəkar Asəf Zeynallı haqda “Asəf” filmində Kövkəb Səfərlıyevanı necə böyük istedadla canlandırması da sənətsevərlər tərəfindən xeyli müsbət müzakirələrə səbəb oldu. Bütün bu uğurları ilə yanaşı, televiziya məkanının sənət adamına şöhrət gətirməsinə baxmayaraq, teatr onun üçün ən doğma məkan, ən rahat nəfəs aldığı yerdir.

Zemfira xanımla teatrın ətrafında gözə-gözə söhbətləşirik. Onun özünə nə qədər tələbkar yanaşdığını hiss edirəm. Tamaşaçıları sevilən aktrisanı tanıyıb salamlayırlar. Hər biri ilə köhnə tanışlar kimi, dostsayağı hal-əhval tutur. Düşünürəm, indiki beş-üç epizodik roldan başı gicəllənən cavanlara bu qədər dərin, təvazökar, müdrik bir xanım örnək ola bilər. O, həm həyatın, həm də sənət prosesinin hər anını yaşamaq, öyrənmək, yaratmaq üçün fürsət bilir. Sevdiiyim rollarından, qeyri-adi istedadla yaratdığı qəhrəmanlardan danışanda təvazökarlıqla gülümsəyir. Suallarına cavab aldıqca anlayıram ki, istər sənətdə, istərsə də gerçək həyatda, əslində bunları bir-birindən ayırmaq mümkün də deyil, əsas olan bütövlükdür, tamlıqdır. Bü-

töv şəxsiyyət olmağın isə şərtləri, tələbləri daha ağırdır. Həmsöhbətim bunu daha çox ailə tərbiyəsi və böyüdüyü mühitlə bağlayır. Deyir ki, ailə, mühit və təhsil üçü birlikdə yetişdirməlidir insanı. Və o, tutduğu yolda özünü tərbiyə etməyi, naqis cəhətlərdən azad olmağı zamanla öyrənməli, bacarmalıdır. Bunlardan danışa-danışa söhbətimiz başlıq üçün seçdiyim əsas mövzuya yönəlir. Gənc Tamaşaçılar Teatrında Əməkdar artist Nicat Kazımovun quruluş verdiyi E.E.Şmidtin “Tanrıya 14 məktub” səhnə əsərinin əsas qəhrəmanı Roza nənədən - Çəhrayı xanımdan danışırıq. Ürək parçalayan mövzuda olan əsər sağalmaz xəstəliyə düşər olan, erkən yaşından ölümün bir addımlığında olan Oskarın (tamaşada Oskarı gənc aktyor Anar Səfiyev canlandırır) kədərli taleyindən bəhs edir. Daha doğrusu, bu cür ümitsiz durumda olan balacaya ömrünün son günlərini işıqlı, sevincli, nikbin yaşamağa yardımçı olan Roza nənə və Oskar ünsiyyətindən. Roza nənə balaca Oskarı Tanrıya hər gün məktub yazmağa sövq edir və səsinin uca Yaradana çatacağına inandırır. Əlbəttə, xəstəlik sağalmazdır, ölüm qaçılmazdır, amma qalan zamanı ümid və kövrək də olsa, sevinc içində yaşamaq vacibdir. Zemfira xanımla danışdıqca anlayıram ki, bütün söhbətimiz boyu həyatının və yaradıcılığının fərqli dövrlərinə aid açıqlamalarında o, gerçək bir fədakar xarakterindən çıxış edir. Roza nənə obrazının belə təsirli, ürəklərə nüfuzedici olması elə onun öz xasiyyətindən irəli gəlir. Tanrıya, İlahi ədalətə inamının heç vaxt sarsılmaması, özünə güvənməsi və yaşadığı anın tələbi ilə qəhrəmanı dediyi kimi, “çıxış yolunun hər zaman var olmasına” inandırması onun əsas özəlliyidir.

Zemfira Əbdülsəmədovanın yaradıcılıq yoluna nəzər salanda çoxlu maraqlı, rəngarəng rolların, fərqli işlərin adlarını sadalaya bilərik. Ancaq eyni zamanda aktrisanın şövqü, sənət eşqi, enerjisi yeni, hətta gözlənilməz, xarakterik obrazlar yaradacağını, tamaşaçısını, onu sevənləri sevincdirəcəyini söyləməyə əsas verir. Culyettanın ədəkləri ilə sinxron qanad çalan, sülh, gözəllik, azadlıq rəmzi olan göyərçin isə hər zaman aktrisanın başı üstündədir, onun nurlu simasından, işıqlı qəhrəmanlarından güc alıb yaşayır.

Teatrı düşünərkən... yaxud mən teatrdan nə istəyirəm?!

Yaz/2022

Çağdaş təzadlı zamanda tamaşaçının teatrdan umduqlarını anlamaqda çətinlik çəkirəm. Qərribə bir labirint yarənıb; tamaşaçı sənətdən yüksək zövqlü işlər gözləyir, gərçək sənətin izləyicisi sürətlə azalır, bayağılıq trendə, dəbə minir, teatr dəblə ayaqlaşmağa çalışanda da olur “o birilərin tayı”, şünaslar da bir yandan deyir ki, izləyicidə estetik

zövq tərbiyə edilməlidir. Görünür, problem elə bu tərbiyədədir. Lap körpə yaşından bu proses başlamalıdır; valideyn-müəllim və sənət müştərəklər çalışmalıdırlar.

Stanislavski deyirdi: “Teatr asılqandan başlayır”. Bu deyimnin hər hansı xüsusi yozuma, şərhə ehtiyacı varmı? Stanislavski bunu deyərkən, həm hisslərə qapılıb, həm reallığı nəzərə alıb, həm də sənətin elmini yaradan sənətkar uzun illik təcrübəsinə əsaslanıb. Müasir dövrdə isə bu deyimnin daha dərin qatları, mənalı haqda düşünməyə ehtiyac var. Bəlkə əslində, teatr təkcə asılqandan yox, “asılqanda işləyən qadın”dan başlayır... Yəni teatrla bağlı olan hər kəs bu ali sənətin missiyasını dərk etməlidir.

Nədən ibarətdir bu alilik və missiya?! Bir zamanlar teatr anlayışı həyatdan uzaqlığın, təmtəraqlı üslubun, qeyri-təbiiyin sinonimi kimi başa düşülürdü. Sonralar teatr canlı orqanizm kimi, həyatın necə varsa əks etdirildiyi məkan olaraq qavranmağa başladı. Teatra həm də şərtiliyin sinonimi kimi baxılırdı.

Məlum olduğu kimi, istənilən insanın həyatı, kiçik mühitin, yaxud böyük cəmiyyətin fəaliyyəti özü-özünə və özü üçün deyil, hər zaman xarici aləmlə əlaqədərdir. Canlı mədəniyyətlər də bu baxımdan əbədi ünsiyyətdədirlər. Burada qapalı mədəniyyətlərdən söhbət belə gedə bilməz və əgər onların cəmiyyətdən müvəqqəti bir təcrid edilməsi başlayırsa, böyük itkilər verilir. Teatrda da belədir. Sənət daim ətraf aləmlə ünsiyyətdə və hərəkətdədir. Teatrın ax-

tarışda olması da təbii haldır. Çünki repertuarın əsasını yeni əsərlər və yeni mövzular təşkil etməlidir.

Bir vaxtlar səhnədə realizm hökm sürürdü, teatrda hər şeyi “həyatda olduğu” kimi göstərməyə çağırılırdı. Bax, o zaman teatrın teatrallığı itməyə başladı. Hər şey şəkilə, “kopya”ya, məişət təsvirinə çevrildi. Lakin bu bozluğa qarşı etiraz da yox deyildi.

Və əlbəttə ki, teatrallıq teatrın təbii varlıq forması kimi özünə qayıtmalıydı. Əbəs yerə deyil ki, tez-tez E.Vaxtanqovun “Şahzadə Turandot”-nu, Stanislavskinin “İsti ürəyi”ni xatırlayırlar. Nəyə görə “Şahzadə Turandot” Stanislavskini vəcdə gətirirdi?! Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, o, onda özünün teatr axtarışlarının təəssümünü görürdü. Rus mühitindən danışırıqsa, elə 20-ci illəri xatırlayaq. Nə qədər teatra yeni gələn rejissorlar olub. Hərəsi də öz yeni manifesti ilə əvvəlki bütələri yıxıb, yeni teatr ideyalarını səhnəyə gətirməyə çalışıblar. Bu, o dövr üçün qanuna uyğun və təbii idi. Təbii idi, ona görə ki, bəziləri başlanğıc səviyyəsində də qaldılar. Bəziləri də canlı teatr ənənələrindən qopduqları üçün tarixdə iz buraxmadılar. Yeni müasir teatr axtarışları ilə ənənəni davam etdirənlər isə XX əsrdə teatrın inkişafında iz qoydular. Götürək, rus teatrının mögikanları olan Stanislavski, Meyerhold, Vaxtanqovu. Bu üçlük yeni teatr ideyaları ilə rus teatrının inkişafında böyük rol oynadılar. Necə ki, 60-cı illərdə ölkəmizdə Adil İsgəndərov, Tofiq Kazı-

mov, Mehdi Məmmədov teatrda inqilab yaratdılar. Bu üçlük də Azərbaycanda yeni rejissor məktəbinin əsasını qoydu. Bu rejissorlar həyatın yeni məzmununu əks etdirməyə qadir olan yeni teatr axtarışında idilər. Yalnız keçmişin nailiyyətlərinə söykəlib, gələcəyin teatrını quranların ciddi nailiyyətləri olur. Bu dayaq olmadan teatrın hərəkəti də, inkişafı da yoxdur. Meyerxoldu misal gətirək. Onun hər bir tamaşası nəinki yeniliyə, novatorluğa, müasirliyə, eləcə də gələcəyə hesablanmışdı. Lakin eyni zamanda nə qədər paradoksal olsa da, Meyerxold böyük ənənəçi idi. Onun hər bir kəşfi teatr ənənələrindən qaynaqlanırdı. Bu ya komedi del arte, antik ıspan teatrı və ya yapon teatrı no və kabuki olsun.

Bu düşüncələrə dalarkən, bir şeyi də unutmmaq olmaz. Hər halda əsl sənət əsəri öz məzmunu ilə insanı vəcdə gətirməli, düşündürməlidir. Əgər əsər insanı həyəcana gətirirsə, hansısa fikirlərinə yol açırsa, demək, o, əsl sənətdir, teatr hadisəsidir. Teatrın sirli-sehrli bir aləm olduğunu, daima insanı özünə cəzb etdiyini nəzərdən qaçırmamalıyıq. Bu, bir reallıqdır ki, teatr daima öz yeniliyi, müasirliyi ilə adamı özünə cəzb edir, ovsunlayır. Teatrın missiyası da elə bundadır. Teatr daima insan problemini ortaya qoymalıdır.

İnsanı düşündürən problemlər, insan hissləri, arzuları, qayğıları teatrın məqsədi olmalıdır. Zənnimcə, səhnə əsərində zamanın nəbzi duyulmalı, dövrün reallıqları öz əksini tapmalıdır. Belə bir fikir də var ki, tamaşaçı teatrda olduğunu unutmalıdır, amma həm də daima hiss etməlidir ki, teatrdadır.

Həyatı dərk etmədən teatrdə işləmək də mümkün deyil. Teatr elə bir dünyadır ki, mücərrədlik asan dərk olunur, fəlsəfi məna da abstrakt ideya olmaqdan çəkinir. Teatr eyni zamanda mənəviyyata, mistikaya, mücərrədliyə də müraciət edir. Bu üç sözün - mənəviyyat, mistika və mücərrədliyin öz-özlüyündə heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Lakin teatrdə iş prosesi onu başa düşməyə imkan yaradır ki, həmin üç sözün arxasında konkret həyat hadisələri durur və bu, sadə yaşantılara çevrilir.

İndiki texnika, sosial şəbəkələr, minlərin, milyonların diqqətini çəkən yüngül, hətta bayağı, hətta mənəvi aşınmadan xəbər verən paylaşımlar, statuslar, postlar zamanında teatrın yaşaması, tamaşaçı ilə bağlarının qırılmaması daha çətindir. Səbəblər çoxdur, dediklərimiz də bu çoxluğun bir hissəsidir. Hələ üstəgəl, pandemiya dövründə yaranan böyük fasilələr, necə deyərlər, sosial və asosial məsafələr də öz sözünü deyir. Və gəlinən qənaət budur ki, cəmiyyət teatr adlı möcüzənin sıradan çıxmaması, mənasını itirməməsi üçün bütöv bir komanda olaraq çalışmalıdır. Valideynlər övladlarını bu mənəviyyata qənim kəsilmiş "qadjet"lərdən qoparmalı, sənət adamları isə çağdaş tamaşaçının marağını, diqqətini cəlb etmək üçün üsullar düşünməlidir. Yazımın əvvəlində sənət tarixindən yada saldıgım məqamlar isə əbəsdə deyil. Yalnız keçmişin uğurlu təcrübəsinə arxalanaraq yeni dövrün, müasir zamanın sənətini yaratmaq, inkişaf etdirmək olar. Əlbəttə, mən teatrşünas deyiləm, sadəcə daimi tamaşaçıyam və bu pərakəndə fikirlərimlə özüm də qoyduğum sualın cavabını tapmağa çalışıram. Və düşünürəm, görəsən, mən teatrdan nə istəyirəm?! Yəqin ki, özümü, ağrıları, gözləntilərimi, içərisində yaşadığım zamanı və o zamanın əsl simasını səhnədən seyr etməkdə arzum...

Uçmaq üçün...

Humay Quliyevanın dilimizə çevrilmiş hekayələrini oxuduqca özümü qınayıram. İnsanın yaşadıklarına da, yazdıqlarına da bu qədər bəsit yanaşmaq olmaz axı... Hər sözdə tale işarəsi axtarmaq, detektivlərsayağı süjet ardıcılığı ilə hansısa həqiqətə çatacağını düşünmək doğru deyil, işə nəşi münasibətdi. Hələ üstəlik, sonluğu bilirsənsə. Sadə bioqrafik məlumatların, yaxud ürəklə yazılanların hara aparıb çıxaracağından xəbərin varsa... Ona görə danlayıram özümü; sən mətni oxu, orda yazılanlara dal, müəllifin taleyini düşünmə - deyirəm. Sadəcə mətnə dalmaq üçün təhsil də, təcrübə də bəs edərdi bəlkə, əgər hər cümlədən həyat yaşamayırdı. Ona görə Humayı hər gün ünsiyyətdə olduğum, həyatın, varlığın, bu günün, indinin ən real simvolu kimi qavrayıram, mətnlərini və internetdən tapdığım bir neçə çıxışını bu cür hiss edirəm.

Mükəmməl təhsil almış gənc xanım oxumaqdan, öyrənməkdən, yaşamaqdan və başqalarına da kömək edib yaşatmaqdan usanmırmış. Bakıda 20 nömrəli məktəbi, Avropa liseyini, Ankarada Bilkənd Universitetini, Amerikada Kolumbiya Universitetini bitirib. Müxtəlif mədəniyyətləri, müxtəlif dillərdə yaşam və həyat qanunlarını öyrənən, Afrikanın "ibtidai icma"sını da, Amerikanın və Avropanın ən inkişaf etmiş mühitini də görən insanın üz-gözündən işıq yağır. Əgər eyni səmanın altında insanlar bu qədər fərqli yaşayırlarsa, dünya ədalətli yer deyil. Və bütün bu ədalətsizlikləri canlı-canlı görmək, zəngin dünya ilə sadəcə saf suya möhtacları ayıran okeanların, dağların o tayını da, bu tayını da qısa müddətdə müqayisə etmək sadə ola bilməz.

Amerikanın Kolumbiya Universitetində magistratura pilləsini bitirdikdən sonra Humayı elə həmin ali təhsil ocağında yazıçılıq üzrə aspiranturaya götürmüşdülər. Amma o, bu təhsilini yarımçıq qoyaraq Beynəlxalq Qırımızı Xaç Komitəsində çalışmağa başlamışdı. Bundan əvvəl BP şirkətində, Dünya Bankında, Azərbaycan Mərkəzi Bankında çalışan gənc xanımın məhz belə bir missiyanı seçməsi o qədər təbii görünür ki... Bəlkə yuxarıda qeyd etdiyim kimi, iki müxtəlif mühiti müqayisə etmək fərsəti bu seçimə təkan verib. Müasir, rahat ofislərdə isti qəhvəni qurtumladıb rəqəmlərlə məşğul olanlar da dünyanın, zamanın inkişafına müsbət təsir edirlər. Ümumiyyətlə, sadəcə öz işinlə vicdanla məşğul olmaq, biliyini, bacarığını əsirgəməmək də bəşəriyyətə yaxşılıqdı. Amma bir tərəfdən də bu yaxşılığı etmək

üçün daha və dəhşətli dərəcədə narahat məskənlər var. Xeyirxahlığın bu növünü bacarmaq, insanlığa rahatlıq yox, narahatlıq, təhlükəsizlik yox, təhlükələr içində xidmət etmək isə seçilmişlərin işidir. Nüfuzlu şirkət ofislərində çalışan, inkişaf etmiş dünyanın həm mədəni, həm də maddi tərəfini az qala gözünü açandan görən Humayın bu mənada seçilmiş olmasına şübhəm yoxdu. Onun istər mətnlərini oxuyanda, istərsə də çıxışlarına baxanda gerçək həyatın kodlarını necə dəqiq tapmasına heyret edirəm. “Nyu Yorkun mümkünsüzlüyünü sevmək” hekayəsində universitetə yazıçılıq öyrənməyə gələn gənclərin yemək-ichmək, söhbət etmək “rahatlığını” təsvir edir:

“Bəzi seminarlarda su butulkaları, yoğurtlar, qranola şüşələri, almalar, bananlar, kiçik dənizkələmi, qoz və yunan pendirli salat konteynərləri stolun üzərində pərən-pərən olurdu. Yaxşı mətnlər yazan adam bu qədər sağlam olmaz, deyirdim öz-özümə”.

Bir cümlə ilə yazmağın, özü də yaxşı yazmağın ən vacib tərəfini o qədər dəqiq deyir ki... Bəli, axı yaxşı yazmağı kef-damaq ovqatında müzakirələrlə öyrənmək mümkün də deyil. Və sənəti bu mühitdə yox, məhz Humayın yazdığı kimi - metroya girən üç uşaq, problemlı ananın əzablarını müşahidə edərək də öyrənməlisən. Əlbəttə, kitabların faydasından və yer üzündə hər şeyin elminin olmasından bixəbər deyiləm. Amma söhbət müəllif dediyi kimi, yəhudi sualından gedirsə - bu gün fərqli olan nədir?! - sualına cavab tapmaq vacibdirsə, hər gün fərqli olan yəqin ki, yalnız həyatın və zamanın özüdür. İntəhası həyatın da, zamanın da hər üzünü, ya da çox üzünü tanımalısan ki, fərqləri görəsən... Hətta bu fərqlər nə qədər ağrılı olsa da... Bütün bunlar, yəni gördüklərin də, öyrəndiklərin də yaxşı mətnə çevrilirsə, içindən, ruhundan, qəlbindən keçir, buna sağlamlığın da tab gətirməsi çətin işdi.

Humayın TED çıxışına baxıram. Cəsarətin vacibliyindən danışır, Səməd Behrənginin “Balaca qara balıq” hekayəsini nümunə gətirir. Cəsarətin balaca qara balı-

ğa da, Səməd Behrəngiyə də, elə bu işıqla dolu olan, gülə-gülə “Cavanlığın ən böyük ölçüsü cəsarətdir” - deyən gözəl xanıma da səadət gətirmədiyini bilirik. Təcrübəsini sevinərək bölüşür - deyir, yaşlaşacam və bunu elə böyük həyat eşqi ilə deyir ki... Kim bilir, bəlkə elə bəlli zamanda cəsarətli, qorxmaz olduğunu dərk etmək, hətta bu, sənə baha başa gəlsə belə, daha böyük xoşbəxtlikdi... Hər halda Humay bütün bu məsələlər haqda daha dərin düşünməyə vadar edir adamı.

“Qobustan” dərgisinin qadınlara həsr olunmuş özəl sayında Humayın anasına həsr etdiyi dörd essəsinin yer alması məndən ötrü çox vacib məqamdı. Çünki çağdaş gənclik məhz bu cür müasirlərini tanımalı, onlardan ibarət götürməlidir. Ömür vəfa etsəydi, Humay yazdıqları ilə də, yaşadıkları ilə daha böyük örnəklərə imza atalardı. Amma onun haqqında oxuyanda bir anlıq elə bilirəm ki, “bir igidin ömrüdür” - zaman vahidi ən çox ona yaraşır. Axı yazdığı hürr dünyadan, inadkarlıqla dəniz adlandırdığı Xəzərin duzu az suyunda açıq gözlə üzmək səadətindən, Abşeronun payızından oğurlanmış bir neçə günlük yay sevincindən, anasının-atasının nəvəzişindən niyə uzaqlaşaydı ki bu qızıcığaz?! Yalnız böyük işlərdən və nə qədər pafoslu səslənsə də, igidlikdən ötürü...

Humay Quliyevanın Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsində çalışdığı müddətdə Afrikada, Kolumbiyada, Ukraynada missiyada ikən fədakarlıqları, Qarabağ müharibəsi zamanı şəhid və ehtiyacı olan ailələrə etdiyi yardımlar haqda sosial şəbəkələrdə müxtəlif rəylərə rast gəldim. Onunla birgə çalışan, fəaliyyətini izləyən adamların xatirələrinin və Humayın hekayələrinin yer aldığı kitabın çıxacağına inanıram. Bu cür kitab çağdaş gənclik üçün çox ciddi “dərs vəsaiti” ola bilər. İndilikdə isə onun dörd essəsini oxucularımıza təqdim edirəm.

Hə, bir də Humay - səadət gətirən demək imiş. İnanıram ki, o, hardasa başqa bir aləmə səadət aparmaqdan ötrü, oralara uçmaq üçün ayrılıb bizdən. Uçmaq sözünün arxaik mənası da yerinə düşür yaman...

Anam haqda dörd esse

Yaz/2022

Yay

Anam heç zaman gözəl olduğumu deməzdi mənə. Bircə dəfə dedi.

Bu bircə dəfədən əvvəl və sonra saysız-hesabsız “göyçək”, “şirin”, “qiyamət”, hətta “üzündə şeytan tükü var” - demişdi mənə. Amma bu bircə dəfədən savayı, heç vaxt “gözəlsən” demədi mənə.

Dənizə baş vurub bir az suyun altında üzəndən sonra qəfil çıxdım qarşısına. Hava çox yaxşı, səma intəhasız, Xəzər şəffaf idi. Havanı acgözlüklə sinəmə çəkib nəfəs dərmədən gülməyə başlamışdım ki, anam dedi: “Humay, sənin çox cəsur gözəlliyin var, biləsən”.

Göz qapaqlarımı endirmədən yenidən dənizə baş vurdum. Xəzərin suları o qədər də duzlu deyil. Deyirlər axı, dünyanın ən böyük gölüdür. Necə duzlu olsun ki? Xəzər isə bu təyinatla qətiyyən razı deyil. Elə hey dalğalarını inadkar şiddətlə qayalara çırparaq qəddarcasına cilalayır onları. Hər yay amansızlıq edir, xeyli sayda bəxtsizləri girdabına çəkir. Şairləri ilhama gətirir. Qoy coğrafiyaşünaslar danışıqlarında olsunlar - Xəzər əsl dənizdir ki, dəniz!

Suyun altında dəniz məni günəş şüalarının kəşisməsindən yaranan xəfif maviliklə ağuşuna aldı. Üzürdüm. Başgicəlləndirən, məğrur əminlik hissi ilə üzürdüm. Dənizin dibindən qeyri-adi bir işıltı sanki qəfil göz vurdu mənə. Suyun altından çıxdım. Dəyişmişdim. Gözəldim.

Payız

Erkən payızın Bakı ətrafı kəndlərdə gözəlliyi bir başqadır. Hava daha təmiz, ulduzlar daha parıltılı olur, daha yuxarıda bərq vururlar sanki. Gecələr daha sərin keçir. İtlər daha bərkdən hürürlər. Elə Xəzərin də səsi zilə çıxır. Xəzrinin qamçıladdığı Xəzərdir o bərkdən inildəyən. Yay bitdi, getdi. Amma bunun hələ səhərin yeddisində ağzın yuxulu mağarasında dəymiş əncirin günah şirəsi ilə bir karnaval fırtınası tək coşub-daşmağı var. Əslində ilin bu vaxtında burda olmalı deyilsən - bağ evində ancaq yayda qalarlar. Amma biz hər il yenə sentyabrdan bir neçə gün oğurlayıb onları da yayın ayağına yazırdıq.

Elə o günlərdən biri idi, pişik balası gələn gün. Heç kim bilmədi hardan gəlib çıxıb, necə gəlib? Həyatın (oxu: sevginin) əksər qəziyyəsi kimi, o da bir səhər qəfildən peyda olmuşdu və bizimlə qalmağa qərar vermişdi.

Anam ev heyvanlarına meyilli deyildi. Amma bu pişiyin yeri ayrı idi. Ondan ötrü oyuncaq da düzəlmişdi. Uzun ipə kağızdan bir diyircək bağlamışdı. Pişik yuxarı tullanıb diyircəyi tutmağa çalışanda gülürdü ona. Balaca varlığın nadincliyi ləzzətli, xoşbəxtliyi yoluxucu idi.

Pişik öyrəşmişdi eyvana açılan qapının önündəki ayaqaltının üstündə yatsın. Qapı da ağır lay dəmirdən. Səhərlər açardığımız bir də axşam bağlayardığımız. Gün ərzində qabağına stul qoyardığımız ki, küləyin həmlələrinə tab gətirsin, çırpılmasın. İçəridən daha yüngül, taxta çərçivəli tor qapı da vardı.

Balkonda çay içirdik ki zil çıxırtı eşitdik. Xalam səsə durub qaçdı. Kiminsə yəqin yadından çıxmışdı stulu yerinə qoymaq. Çırpılıb qapı, pişik də qalıb arada. Ölümçül vəziyyətə düşmüşdü. Yazıq tır-tır əsirdi. Qulağından sarı maye axırdı. Xalam onu götürüb otun üstünə qoydu. Pişik orda bir xeyli uzanılı qaldı. Arada özünü batırdı. “Bu, yaxşı əlamət deyil”

dedi xalam. “Pişiklər çox təmizkar olur”.

Süd gətirdim, su gətirdim, ət gətirdim. Reaksiya vermir. Xalam gözlərinin qabağında çırtma vurur sola-sağa. Heç nə. “Bəlkə kor oldu?” dedi xalam. Onsuz da balaca pişik aldığı zərbədən lap kiçilmiş, çarəsiz yumağa dönmüşdü.

Günün yarısını həyəcanla ora-bura var-gəl etdim. Axır ki, anam dedi, götürək pişiyi qoyaq hasarın dibinə. “Gözləyək, görək nə olur”.

Tez-tez yoluxurdum. Hər dəfə onu ölü tapacağımı düşünsəm də, kiçik bədənində inadkar həyat şərtisi ilə qarşılaşırıdım. İnadla torpağın üstündə, şəksiz ki, yaşayırdı hələ. İki gün beləcə keçdi. Anam dedi ki, dəyməyək, bəlkə yata bildi, yazıq iztirab içindədir. Əlindən hər iş gələn bağbanımız vardı. Ondan soruşduq ki, bəlkə yaxınlarda bir baytar tanımış ola. Qayıtdı ki, neynirsiniz baytarı, “günahdır”. “Peyğəmbərimiz əbasız qalxıb gedərdi, amma ətəyində uyumuş pişiyi oyatmazdı. Dəyməyin” - dedi. Dəymədik. Gözlədik.

Möcüzə gözləyənlər kimi gözlədik. Möcüzə atamın gəldiyi günə təsadüf etdi. Atam İstanbul uçağı ilə səhər tezdən gəlib çıxmışdı. Yorğun olsa da, həmişəki kimi şux, nəvazişkar, həyata inamlı idi və bu inamdan qaynaqlanan mümkünlüklərin çöhrəsində əksini də gətirmişdi özü ilə. Başımız onun gəlişinə qarışırdı. Getdim çay dəmləməyə. Bir də gördük pişik balası gəlib çıxdı. Üç günlük zülmətdən həyata qayıtmış, qabağımızda peyda olmuşdu. Deyərdim ki, son nəfəsində həyata can atıb yoxluqdan bu dünyaya tullanmışdı sanki... Amma özü hələ əvvəlki sayaq tulla bilmirdi zəiflikdən. Aclıqdan büzülüb yığılmışdı, amma təmiz görünürdü. Gözlərinin tutqunluğu çəkilmişdi, yerisi isə nöqsansız və zərif, xəfifcə hər addımı sınayan sayaq idi. Atam bu balaca pişiyi elə onda görmüşdü ilk dəfə.

Bir-birimizin sözünü kəsib əhvalatlar danışır, çaydan içib dilimizi ağzımızı marçıladır, göz-qaş edir-

dik. Özümüzü gözəl bir tufanın ağuşunda hiss edərək. Atam elə ilk baxışdan sevdi bu pişik balasını. Pişik-bala onu həyətdə hər yerdə müşayiət edər, dayanan-da oturub səbirlə gözləyər və onunla qayıdardı. “Düz deyirlər ki, pişiyin doqquz canı var” - dedi anam. Uşaq kitablarındakı Tomasina adlı pişiyi, onun dəfə-lərlə ölüb dirilməyini, transformasiya və reinkarnasi-yalarını xatırladım.

Acılı-şirinli idi həmin yay. Apreldə nənəm dün-yasını dəyişmişdi. Gözəl, sərt, hökmlü qadın idi. Yoxluğu bağda saxladığı hər toyuğun duruşundan, yüzillik tut ağacının hər meyvəsindən də xatırladırdı özünü. Anam, həkim anam bu hadisədən çox sar-sılmışdı. Yad ölkədə xərcəngin qəliz prosedurların-dan keçirmişdi öz anasını, təkbaşına. Amerikadan tə-zə qayıtmışdım. Magistraturamı bitirib gəlmişdim, geri qayıtmağı planlayırdım. Anam istəmirdi gedim, amma mübahisə etməyə də halı yox idi. Çox yorğun idi.

Sentyabrı yarı edib getdim. Nyu-Yorkda nə işim vardı, nə də qalmağa yerim. Pulum cibimdə qalsın deyərəfiqəmin Harlemdəki evində - taxtda gecələ-yirdim. Anam üçün qəribə idi bu. Qərarımla razı de-yildi. Əsaslı, əmin və dəqiq planların, aydın çıxarlar-ın qadını idi. Buna baxmayaraq, buraxdı ki, gedim.

Nyu-Yorka uçuşumdan bir gün öncəki gecə pişik balası yoxa çıxdı. Çağırdım, çağırdım, gəlmədi. Düşündüm ki, haradasa yatıb qalıb yəqin. Ertəsi gün tez-dən qalxdım, yenə pişik balası gəlib çıxmadı. Hava limanına ürəyimdə narahatlıqla yollandım. “Hara ge-də bilərdi axı bu?” deyərək öz-özümdən soruşdum.

Nyu-York etinasız, səs-küylü və isti idi. Kolum-biya universitetinin düşərgə parkında oturdum və bu-dur, artıq bu universitetin tələbəsi də deyiləm, sürü-cülük vəsiqəmin vaxtı keçib, tələbə və kitabxana və-siqələrim də artıq bir işə yaramır. Yadlar şəhərində yad.

Anama zəng etdim. Dərhal da pişik balasını so-

ruşdum. “Gəlməyib”, dedi. “Hər yerdə axtarmışam. Bütün səhəri hər künc-bucağa baxmışam. Qayıtma-yıb”. Kədər və qəhər duyuldu səsindən. Ağrılı və tənha gəlirdi səsi. İçimdə boşluq və Nyu-York isti-sinin də gətirdiyi bihuşluqla çıxdım oradan. “Hara gedə bilərdi bu pişik balası? Axı o, ilahi müdaxilə ilə həyata qayıtmışdı”.

Anam axtarışını növbəti günlər də davam etdirdi. Bir gün qaraja girər, az qalar ki, iydən bayılsın. Pişik balası da orada. Sürünüb elektrik nasosunun mü-hərrikinə girib, yüksək gərginlikli cərəyan vurub. Taleyi yalnız bir neçə dəfə aldadıb yayınsan, hə-mişə alınmaz.

Anamı əməliyyatdan sonra halsız vəziyyətdə as-ta-asta xəstəxana otağına girən də görmüşəm. Varşavadan Bakıya uçanda anasının ölümünə, üzərinə çö-kən məşum sonun çəkilməzliyinə ağlamağını təsəv-vür etmişəm. Ona xərcəng adı ilə səhv diaqnoz qo-yulanda qorxduğunu da görmüşəm. Amma həmişə ürəyimin dərinliklərində rahat olmuşam. Bilmişəm ki, anam güclü qadındır.

Amma bax, o bağ evinin tənhalığında, səhərin er-kən çağlarında, pişik balasını axtararkən onun nəə-lac-naəlac çağırmağını düşünəndə ürəyim bir anlıq dayanır, vurmur. Bəzən lap iki anlıq da dayanır, vur-mur.

Qış

Axıra yaxın nənəm çox az danışdı. Keçirdi “Skype”-in önünə, mənə deyirdi: “Danış”. “Nə haqda istəyirsən danışım?” soruşurdum. “Nə istəyirsən” de-yirdi. “Sənin danışdığın hər şey mənə maraqlıdır”.

Mən də danışdım. Yuxularımı danışdım. Hamı-sına birmənalı “yaxşı yuxudur” deyirdi. Düşərgədə gey yəhudilərin Əhmədinəcatın çıxışına etirazından nəql edirdim ona (“Geyəm, yəhudiyyə, Holokostdan sağ qalan iki nəfərin nəvəsiyəm. Yəqin Əhmədinəcat

məni bəyənəmz”). Amerikan supermarketlərində təbii ərzağın nə qədər baha olmağını deyirdim. Qəhrəmancasına biş-düş etməyimdən, bu sahədəki kəşflərimdən danışdım. Otaq yoldaşlarımdan, bəşqalərləri ilə ayaqqabılarının döşəmədə bir-birinə qarışmağından söz açdım ona. Oğlanlar haqqında da söz salırdım, ya da elə biri haqda - İrakli. Gürcü idi, nənəm isə qəti əleyhinə idi onun. Deyirdi özlərindən çox müştəbehdlər. Düz deyirdi.

Yadımda nənəmin dediklərinin az qismi qalıb. Danışdıqlarının böyük hissəsi kədərli idi - kimyaterapiya, testlər, simptomlar, şübhələr, yenə testlər, yenə kimyaterapiya. Arada olurdu ki, çox yaraşıqlı bir həkim çıxırdı qarşısına, nənəm isə bütün füsunkarlığını və cazibədarlığını səfərbər edirdi onunla bir söz də bilmədiyi yad dildə danışmaqdan ötrü. Bir əhvalat var idi - olmuş, amma film kimi bir əhvalat. Fransız filmlərindən idi bu - Culiette Binoçe anamın rolunda, yatağın qırağında valehedici dodaqları və sadə, lakin son dəbli qara geyimi ilə. Amma bu, həyatda baş vermiş əhvalatdır və həyat bəzən kinonu üstələyir. “Gecə Cəngavəri Yüksəlir”in (The Dark Knight Rises - sərlövhəyə fikir verin!) Aurora, Koloradodakı premyerasında çəkilənlərin ruhları bunu təsdiqləyər.

Nənəminki ciyər xərcəngi idi və yarısını kəsmişdilər. Həkimlər deyirdi ki, gərək nəfəsalma məşğələləri etsin, dərindən nəfəs alsın (*burada ingilis dilində söz oyunu işlədilir mötərizə açılıraq, “dəriniyə ötəri baş vursun”) ki, ciyərlərinin funksionallığını artırsın. Bir dəfə ona üç şarı üfürməyini tapşırırdılar. Birini üfürdü. İkincisini də. Üçüncüsündə arxası üstə uzandı və dedi ki, yorulub. Anam dedi ki, “yaxşı da, ay ana. Axıncısıdır”. Nənəm başını zorla yastıqdan qaldırdı. “Mama!” anam çığırdı. “Nəfəsim çatmır” dedi nənəm. “Burda uzanmaqla yaxşılaşacağına ümid eləməyin düz deyil” dedi anam. “Aktiv olmalısən. Ağrısı da, aktiv olmalısən”. Nənəm

başını yırgalayıb etiraz etdi. Bitmişdi bununla bu söhbət. Amma bir iş var ki, yox, bitməmişdi. Nənəm qalxdı da, üçüncü şarı üfürdü də, anamın gözləri sevincə parıldadı da!

Sonra dəfələrlə nənəm bunu mənə danışanda əlavə edirdi ki, “Bilirdim ki, Şəhləyə ev də versələr, maşın da, lap milyon da, amma o üçüncü şar kimi onu sevindirməz bunların heç biri”. Ardından da qayıtdı bir dəfə: “Çox xoşbəxt qadınam. Sənin ananın gözlərini görəndə bildim ki, çox xoşbəxt qadınam”.

Az keçmişdi ki, dünyasını dəyişdi nənəm.

Yaz

Yaz dözülməz ümiddir, uzaqdakı tüstü cərəyanıdır, səhər işığında xəfif dəyişiklikdir, gözəllik gözələtidir, parıltıdır. Sevgidir.

Məhz bu yaz içimdə kəpənəklər uçuşur. O, hamısından yaxşıdır, “el flor de mi secreto” (İspancadan: sirrimin gülü), səhv başlanğıclar sonrası taleyin sirli göz vurmağıdır yenə, yaşca bir az kiçikdir, amma çox da kamildir. Uşuaia haqqında xəyallara dalıram, oranın gölləri və isti qəhvələri haqqında. Uşuaia dünyanın sonudur. Hər şeyin başlanğıcıdır.

Anama bunu bizim mətbəx masasının arxasında oturaraq deyirəm. Budapeştdəki “Chain Bridge” körpüsünü keçməmiş kiçik qəhvə barında deyirəm anama bunu. Big Ben çayçısında dadlı desertimizi qaşıqlayanda deyirəm bunu anama. Günəşli küçələri gəzə-gəzə deyirəm bunu anama.

Anam baxır. Gülümsəyir. Anlayır.

“Futbolçuya oxşayır” deyir anam.

Bir həftə qabaq olar, yuxumda böyük ağ maşın görmüşəm” deyir...

**İngilis dilindən tərcümə edən:
Türkər Qasımzadə**

Mənim qibləm mənim ruhumdur...

Yaz/2022

Tarixdə iz buraxmış qadınların həyat hekayəsiylə tanış olanda təəccüb, təlaş, qorxu, heyranlıq, maraq - bütün hissələrim bir-birinə qarışır sanki. Başa düşürəm ki, zaman-zaman qadınlara aid edilən “zərif”, “zəif”, “kövrək” kimi sözlər tam da əks etdirməyib onların necəliyini. Axı qadın - varlığın təməli, bir ailənin yaradıcısı, davamçısıdır. Ən müxtəlif əsrlərdə, istər Avropada, istərsə də Şərqdə uğur qazanmış, sənət tarixinə adını yazmış xanımların bioqrafiyasını incələyəndə özüm üçün nəticələr çıxarıram. Qadının zərifliyi,

həssaslığı vacib keyfiyyətdi, amma bunların arxasında güc, zəhmət, iradə olmasa, çətin yola davam gətirmək mümkünsüz görünür. Qadına qalibiyyət, uğur heç vaxt asan başa gəlməyib. Dünya nə qədər inkişaf etsə də, gender bərabərliyi və qadın hüquqları məsələləri gündəmdən düşməsə də, elə XXI əsr qadınları üçün də uğura, qələbəyə aparan yol hamar deyil.

Gənc vokal ifaçısı İslama Abdullayevanı dinləyirəm. Bəstəkar Əsrəf Abbasovun Mikayıl Müşfiqin sözlərinə yazdığı “Qurban olduğum” romansına qulaq asdıqca bu bulaq suyu kimi saf, bal kimi şirin səsin sahibəsi diqqətimi çəkir. Bioqrafiyası və gənc olmasına baxmayaraq, zəngin yaradıcılıq yolu ilə maraqlananda yaxşı mənada təəccüblənirəm. O, 1999-cu il avqustun 6-da Bakıda anadan olub. Hələ uşaqlıqdan valideynləri onda musiqiyə olan marağı hiss ediblər. Bu sevgi və maraq o qədər böyük imiş ki, heç danışa bilməyəndə belə kiçik musiqi parçaları oxuyurmuş. 5 yaşında fortepiano ilə tanışlığı başlayıb, daha sonralar musiqi məktəbinə gedib, 7 illik musiqi təhsili alıb. Bununla paralel olaraq 8 yaşından akademik vokalla məşğul olub. İlk dəfə vokal kimi 8 yaşında səhnədə çıxış edib. Bu işdə ona ilk müəllimi Tamilla Səlimova kömək edib. İslamanın aşib-daşan istedadı müəllimlərinin, sənət bəliqlərinin diqqətini hər zaman cəlb edib. Hələ 14 yaşında olanda o, Niyazi adına 22 nömrəli musiqi məktəbinin direktoru Natiq Vəliyevin təklifi ilə ilk solo konsertini verib. Həmin konsertdə İslama kiçik klassik ariyalarla yanaşı, Azərbaycan bəstəkarlarının və xalq

mahnılarını da ifa edib. Həmin konsertdə Xalq artistləri Xuraman Qasımova, Natavan Şeyxova, Ramiz Quliyev, Əməkdar incəsənət xadimi Rafiq Seyidzadə və G.Şaroyev adına 35 nömrəli musiqi məktəbinin direktoru Yusif Vəliyev iştirak ediblər.

Bu sadaladığım faktlar həm İslamanın özünün Tanrıdan gələn qeyri-adi istedadı, zəhmətkeşliyi, məharətini göstərir, həm də artıq musiqi sahəsində ustadlar sayılan sənətkarlarımızın gənc nəsə qayğısını ifadə edir. Elə həmin konsert haqqında Xalq artisti Xuraman Qasımova olduqca təsirli fikirlər səsləndirmişdi: “Mən səmimi olacam: bu konsertə imtahandan çıxıb gəlmişəm. Yorğun idim, amma İslamanın ifasından çox böyük zövq aldım, dincəldim! O, çox cəsarətlidir! 14 yaşında biz heç səhnəyə çıxmağa cəsarət edə bilməzdik. Əhsən!”

Əlbəttə, istedad ya var, ya yoxdur. Bu, tale işidir. Amma verilən istedadın cilalanması təhsillə bağlı məsələdir. İslamanın tutduğu yola nəzər salanda onun oxumaqdan, öyrənməkdən usanmadığını görürük. Daha sonralar o, G.Şaroyev adına musiqi məktəbinə daxil olur. Bu məktəbdə ona Əməkdar artist İlham Nəzərov dərslər keçir. O, burada vokal sənətinin dərinliklərini, səs tellərinə düzgün qulluğu, ifaçılığını öyrənir. Və burada dərslər aldığı zaman gənc vokalistin səs tembrinin spesifik olaraq barok sopranosu olduğu bilinir. Bu məqamda deməliyəm ki, səsi və zahirə gözəlliyi bu qədər harmoniya təşkil edən İslama xanım sanki özü bir incəsənət nümunəsidir. Onun ikinci konserti 16 yaşında baş tutub. Bu konsertdə daha mürəkkəb ariyalar, romanslar ifa edən gənc xanıma İtaliyada təhsil üçün dəvət gəlir. Lakin o, təhsilinə Azərbaycanda davam edir. 2016-cı ildə Bakı Musiqi Akademiyasına, dünya şöhrətli Xalq artisti Fidan Qasımovanın sinfinə qəbul olur (Qeyd edim ki, o, həm musiqi məktəbini, həm də Musiqi Akademiyasının bakalavr və magistr pillələrini əla qiymətlərlə bitirib). Oxuduğu müddətdə də böyük uğurlara imza atır. Burada keçirilən bütün konsertlər-

də fəal iştirak edir və elə ilk opera təcrübəsini də bu illərdə qazanır. Azərbaycanda ilk dəfə səhnələşdirilən V.Bellininin “Norma” operasında - Klotildanı ifa edir. Gənc xanım bu hadisəni özü belə şərh edir: “Məndə aktyorluğun zəif olduğunu deyirdilər. Amma mən buna inanmaq istəmirdim. Çünki öz gücümü bilirdim. Elvin Mirzəyevin köməkliyi ilə bu işin öhdəsindən gəldim. Sanki aktyorluq məharətimi də açmış oldum”.

2019-cu ildə üçüncü solo konserti “Baroque” adlı konsert baş tutur. Bu konsertdəki repertuar seçimi barok dövrünə aid idi və onun duet ortağı Əməkdar artist İ.Nəzərov idi. Öz ideyaları əsasında reallaşdırdığı bu sənət hadisəsinin onun üçün özəl yeri var. Konsert ilk dəqiqələrindən auditoriyanın böyük marağına səbəb olub. Elə ki, simli kvartet ifaçıları səhnə arxasından deyil, tamaşaçıların arasından çıxıb ifa edə-edə səhnəyə qalxıblar, dinləyici özünü sehrli bir aləmin sadəcə izləyicisi yox, həm də iştirakçısı kimi hiss edib. İfaçının bu haqda dedikləri belə adamın içini işıqlı duyğularla doldurur:

“Yadımdadır ki, tamaşaçılar konsert zamanı ifalarını izləyəndə o qədər ovsunlanmışdılar ki, bəzən əsərdən əsərə keçid olanda belə alqışlamağı unudurdular və sanki yaradılan obrazlarla birlikdə onların yaşantılarını ən incə çalarlarına kimi hiss edirdilər”.

Bu konsertdən sonra İstanbulda keçirilən Barok müsabiqəsində “jüri özel ödülü”nə layiq görülsə də, arxayınlaşmır. Hətta pandemiya zamanı belə çalışmadığından qalmır, “Azerbaijani music” albomunu buraxır. Bu albomla bağlı vokalistimizin maraqlı fikirləri var:

“Düşündüm ki, mən bizim musiqimizi dinləmək istəyəndə keyfiyyətli səs yazmaları rəqəmsal platformalarda tapa bilmirəm. Hamısı çox köhnə yazılardır. Səs yazmadakı xışiltı insana uşaqlığını xatırladır, doğma gəlir, amma bir musiqiçi kimi bəzən çox istəyirəm ki, sırf indiki zamana uyğun yeni texnika ilə olan səs yazmaları dinləyim və fikir verdim ki, vokalçılar Azərbay-

can musiqisini müəyyən xırdalıqlarla oxuyurlar, mən isə bu fikirlə həmişə razılaşmıram. Həzin tərzdə ifaları rəqəmsal platformalarda tapa bilmirdim, ona görə də istədim ki, özüm bu ideyanın qəhrəmanı olum”.

Gənc vokalist bu ideyanı çox gözəl pianoçularımızdan biri Fatimə Əliyevayla gerçəkləşdirib. Bu albomun ən özəl tərəfi Qarabağ zəfərimizə həsr olunmasıdır ki, bu da müəllifin vətənpərvərliyindən xəbər verir.

Gənc vokalist 2020-ci ildə Moskvada keçirilən Müslüm Maqomayev adına VI Beynəlxalq Müsəbiqədə iştirak edib. Qalib olmasa da, niyyətinə çatıb:

“Ora qəbul olanda artıq özümü qalib hiss etdim, çünki iştirakçılar arasında ən cavanı mən idim və vətənimizdən o müsəbiqəyə qəbul olunan ilk soprano oldum. Finala keçmədim, amma heç üzülmədim, çünki məqsədimə çatmışdım. Publika yadında peşəkar, savadlı bir ifaçı kimi qaldım, layiqincə çıxış etdim - bu, mənim üçün ən önəmlisi idi. Səhnə arxasında dirijor mənə yaxınlaşıb dedi ki, o və bütün orkestr mənimlə ifa etməkdən zövq alıblar, çünki həm texniki cəhətdən qəliz, aqressiv ariyanı, həm də caz üslubunda yazılan lirik mahnını eyni səviyyədə peşəkarcasına ifa etmişdim”.

İslama təkə musiqimizi tanıtmır dünya ölkələrinə. O, güslü, yenilməz Azərbaycan Qadını necə olur, onu nümayiş etdirir. Gənc vokalist elə bu gücü, əzmi, iradəsi ilə Azərbaycan Dövlət Akademik Filarmoniyasının Xor Kapellasının artisti də olub. Onunla ünsiyyətdə nə qədər azad, kreativ, yeni ideyalarla zəngin olduğunu görürük:

“Ümumilikdə, mən müsəbiqələri sevmirəm, çünki onlar sənət adamını çərçivələrə salırlar, mənə azad ruhlu incəsənətə qulluq edən insanam. Bəli, müsəbiqələr ifaçıya təcrübə verir, amma hər ifaçı güclü ruha sahib deyil: o qədər istedadlı ifaçı sırf müsəbiqələrdə yer tuta bilməyib deyə özgüvənini itirib, ruhdan düşüb və hətta sənəti atıb. Müsəbiqədə yer tutmaq mənim üçün heç vaxt prioritet olmayıb. Məncə, daha vacib

olan yaradıcılıqdı. Yaxından tanıyanlar sosial problemlərə nə dərəcədə həssas yanaşdığımı bilirlər. Həyatda baş verən hər bir hadisə ruhumu titrədə bilər. Məni ən çox narahat edən mövzulardan biri insanların bir-birini dəstəkləməməyidir, bir ola bilməməyi, dost ola bilməməyi. Bu mövzu əsasında IV Televiziya Muğam Müsəbiqəsinin qalibi - Gülnar Qüdrətli ilə birlikdə S.Rüstəmovun “Getmə, getmə” layihəsini reallaşdırdım. Əsərin aranjemanını gənc bəstəkar Rüzgar Əhmədzadə edib. İstədim ki, musiqi hər kəsin eşitdiyi lirik “Getmə, getmə” yox, daha dramatik olsun. Bu layihə yalnız akademik vokalçılar və xanəndələrin dostluğundan bəhs etmir, burada həm də qadın dostluğu göstərilir”.

Həm sözügedən albomu, həm də mahnını dinlədikcə İslama Abdullayevanın özü üçün seçdiyi hədəfləri dəqiq hiss etmək olur. Sanki o, hər yeni uğura imza atdıqca yeni hədəflər müəyyənləşdirir və onlara nail olmaq üçün əzmlə çalışır:

“Sonrakı böyük layihəm Azərbaycanda ilk dəfə ifa olunan A.Stradellanın “Queste lagrime e sospiri” ariyasının səsyazması və klipi oldu. Klipin rejissoru tanınmış, peşəkar fotoqraf, videoqraf Elşən Hüseynov (çoxları onu Elimaxography kimi tanıyır) oldu. Ən son layihəm Beverley Cravenin bəstəsi olan “Lost without you”-nun səsyazması və klipi oldu. Bu mahnı adətən oxuduğum akademik vokal tərzinə tamamilə zidd olan pop janrındadır. Onu dinləyicilərimə yeni il sürprizi kimi yayımladım. Həmişə deyirlər ki, yalnız bir yol tutmalıyam, mən isə fikirləşirəm ki, mən axı tək bir yoldan ibarət deyiləm... Mənim qibləm mənim ruhumdur: hansı janrda oxumaq istəyirəmsə, o, janrda ifa edirəm. Bu o demək deyil ki, tamamilə ifa tərzimi dəyişdim və klassika ilə vidalaşdım, xeyr, sadəcə bəzən pop, soul, R&B janrlarını da ifa etməyi sevirəm. Hal-hazırda bir neçə layihə üzərində işləyirəm, tezliklə yayımlamaq fikrindəyəm. Hələlik onu deyə bilərəm ki, layihələrdən biri R.Əhmədzadə ilə planlaşdırılır. Mənim səsim

və skripka üçün çox gözəl əsər yazıb N.Rəfibəylinin sözlərinə. R.Əhmədzadənin fikri məni çox cəlb etdi: qadın şair, qadın bəstəkar, qadın vokalçı və qadın skripka ifaçısı - qadın hissləri, qadın dostluğu”.

Bu tükənməz enerjini, şövlə, sevgiyə dolu düşüncələri dinlədikcə gənc xanımın müəllim kimi çalışmasına sevinirəm. Çünki yeni gələn nəsillər təkcə ustadlardan, qocaman sənətkarlardan yox, həm də bu cür gənclərdən öyrənməlidirlər.

“Bu ildən Q.Qarayev adına Mərkəzi İncəsənət Məktəbində vokal müəllimi kimi çalışıram. Öncələr əminliklə deyirdim ki, müəllim olmayacam, amma oldum, çünki özümü müəllim olmağa hazır hiss etdim. Məqsədim şagirdləri ruhlandırmaqdır, real potensiallarını göstərməkdir, savadlı vokalçılar yetişdirməkdir”.

Hər janrda özünü sınayıb musiqinin bütün sirləri-

nə bələd olan bu gənc xanımın daha böyük uğurlara imza atacağına şübhə yoxdur. Mənimlə söhbətimizdən ən çox aşağıdakı fikirləri yadımda qaldı, düşüncəmdə yer aldı bu cümlələr:

“Mən axı tək bir yoldan ibarət deyiləm...”

“Mənim qibləm mənim ruhumdur...”

İslama Abdullayeva kimi gənclərin sayəsində Azərbaycan musiqisi, mədəniyyəti və incəsənəti daim yaşayacaq.

P.S. Dərgimiz çapa hazırlanan günlərdə, 27 fevralda Xalq artisti, görkəmli bəstəkar Tofiq Bakıxanovun 90 illiyinə həsr olunmuş “İslama Abdullayeva/Tofiq Bakikhanov” adlı 4 əsərdən (“Sevməyir, qoy sevməsin”, “Könlümü”, “Payız gəldi”, “Sevən könlü”) ibarət albom buraxılıb. Albomu Tofiq Bakıxanov şəxsən dinləyib və bu hədiyyəyə görə çox sevinib.

Tarixdə Türk qadını

Dədə Qorqudun Burla xatunu, Nizaminin Şirini, Nüşabəsi ilə obrazlaşıb vəfahı, əhdinə sadıq Türk qadını... Bu sırada Koroğlunun Nigarı, Nəbinin Həcəri yer alır. Tam bir silsilə bağlılığı var aralarında. Hər kəs üçün məlum, böyük qürur hissi ilə izlənən, bitib tükənməz, davamlı silsilədir bu... Mifik düşüncədən, yaddaşdan gerçəkliyə, tarixdən mifologiyaya yansımaları upuzun zamanların ənənəsindən gəlir... Türk tarixinin ilk qadın sərkərdəsi Tomris zirvəsi var bu ənənənin. İstedadı, bacarığı və gözəlliyi sayəsində Sultan titulu ilə şərəfləndirilən, “Dinin və dünyanın sevimlisi” olaraq anılan, xilafəti 25 il boyunca idarə edən, Xəzər türklərinin soyundan gələn Naim xatunun adı var bu silsilədə. Tarixi qaynaqlardan adı “axan ulduz” mənası verən, Şağab xatun kimi keçdiyi də var. Bu, həmin Naim xatundur ki, şəxsi mövqeyindən istifadə edərək Həllac Mənsurun qətlini 5 ay müddətinə gecikdirə bilmişdi. Bağdad qarağürhunun xilafətə qarşı üsyana rəvac verəcəyindən belə qorxub-çəkinməmişdi. Həyat yoldaşı Xəlifə Mütədin (892-908) vəfatından sonra hakimiyyəti uzun illər boyunca idarə edən, cəsur, hədsiz dərəcədə gözəl olan bu türk xanımını xəlifə sarayına erkən yaşlarından əsir olaraq gətirilmişdi. Ancaq taleyin öz alın yazısı var. Üstəgəl, türk xatunlarına xas olan zəka gözəllik, qürur üstünlüyü; üstəgəl, zə-

rif, duyğusal şairliyi... Nəsildən nəsilə əmanət kimi davam edən mübarək ənənə! Dehlidə türk dövlətinin sultanı olmuş Raziyyə xatunun tarix səhnəsindəki yeri bu ənənədən gəlir. Tarixi qaynaqlarda “Mirvari ağacı” adıyla yad edilən türk xatunu Şəcər Üddürün ismi bu silsilədən keçir. Misir sultanı olmuşdu. Ağlı və zəkası, idarəçilik işlərinə verdiyi yönətimlə sarayın sevimlisinə çevrilmişdi. Eyni ilə Girman vilayətindəki Kutduq dövlətinin hökmdarı olmuş türk qızı türk Türkan xatun kimi. Adı Cəlarilər dövlətinin tarixindən ilk hökmdar kimi keçən Döndü xatun ucalığı var türk qadınlığının. Bu ucalığın təməlində tarixin uzaq keçmişində - XIV əsrin Maldiv sultanlığına 42 il boyunca başçılıq etmiş Xədicə sultan, Sultan Məryəm və Sultan Fatma bacılarının qürurverici idarəçilik təcrübəsi dayanır.

Dönə-dönə yada düşür, xatırlanır Dehlidə müsəlman-türk dövlətinin sultanı olmuş Raziyyə xatunun parlaq şəxsiyyəti.

Silsilə davam edir. Gəlib-gəlib türk dünyasının ilk qadın diplomatı Sara xatunun parlaq tərcümeyi-halından keçir. Azərbaycan türklərinin ilk poeziya şahzadəsi Məhsəti xanım Gəncəvi zəkası o müdriklikdən gəlir. Bu səbəbdən də maddə kütlə-

sinin itməməsi, heçdən yaranıb heçə getməməsi, olsa-olsa bir şəkildən başqa şəkilə keçə bilməsi həqiqətini rus alimi Lomonsovdan 4 əsr əvvəl dördcə misralıq bir rübainin dili ilə ifadə edə bilmişdir:

**Dün kaşı kuzəmi daşlara çaldım,
Sərxoşdum, bilmədim, əlimdən saldım.
Kuzə dilə gəlib dedi ki, mən də
Sənin kimi idim, bu günə qaldım.**

Şərhə, müqayisəyə, izah etməyə ehtiyac varmı? Həyatın, yaşamanın harmoniyası, varlığın bir şəkildən başqa bir şəkilə düşməsinə bundan gözəl necə ifadə etmək olar? Bu zərif deyim və danılmaz həqiqət Azərbaycan türkü olan bir şair xanımın qələmi ilə tarixləşib, Azərbaycan türkü olan xanımların parlaq zəkasından qaynaqlanıb. Öz böyük şair sələfinin zəka işığında Ağabəyim Ağa dördcə misralıq bayatısında doğma Qarabağ həqiqətimizi dünyanın “doğru söz eşidəndə alı-sıb yanan, şeşə” qulaqlara ismarlayıb.

**Mən aşiqəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabag.
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.**

Cəmi dörd sətirlik bu misralarda Ağabəyim Ağa cənnət Qarabağımızın əsl sahiblərinin kim olduğunu təkzib olunmaz şəkildə xəritələşdirib. Bunu yazan bir Azərbaycan xanımadır. Aydın şəkildə ifadə edir ki, mən Qarabağ aşiqiyəm, onunla nəfəs alıram. Aləm cənnətə dönsə də belə, gözümdə deyil, mənim üçün bircə unudulmaz ünvan, vətən var - Qarabağ!

Rəsmnin müəllifi: Vəfa Allahyarova

Üç yüz ildən də artıq bir zamanın yazısıdır bu! O zamanın ki, hələ onda nə qədim Azərbaycan torpaqları hesabına yaradılan Ermənistan Respublikası vardı, nə də hər hansı “hay”-ın Qarabağa “mənimdir” deyə dil uzatması. Azərbaycan insanının Qarabağ aşığı, .. Qarabağ unutmazlığı süsləyirdi anadilli şeirimizin şah misralarını. Bu vurğunluğu, yaddan çıxmazlığı, tarixi bağlılığı az sonra Ağabəyim Ağanın ruh qan daşıyıcısı Xan qızı Xurşidbanu Natəvan dil əzbəri olan qəzəllərinə, boyası Qarabağ təbiətindən gələn rəsmlərinə, ilməsi Qarabağ naxışları ilə süslənən tikmələrinə yansıyacaqdı. Belə davam edəcəkdi tarixi ənənə, yaddaş silsiləsi.

Səkkiz Mart Qadınlar günü bayramlaşması lap yaxın əsrin 20-ci yüzilliyin son onilliklərində Almaniya Kommunist Partiyasının dərin aldanışına düşər olmuş Klara Setkinin fəaliyyəti ilə bağlıdır... İnsanlıq tarixində bu dönmə yaşamıb. Ənənəvi olaraq qeyd olunur. Olsun! Millət olaraq insan haqları yolunda atılmış hər hansı tarixi addımı dəstəkləyirik. Ancaq tarix nişan verir ki, qadın azadlığı ideyası ictimai-siyasi həyata məhz türk qadınlığı simasında sıçrayıb.

Bu yazının son nöqtəsi tanınmış müğənni Aybəniz Həşimovanın tele-məkandan səsləndirdiyi fikirlərdən gəldi; “Mədəniyyət” kanalının qonağıydı. Deyirdi ki, mən heç vaxt sevmədiklərimin, sayğı duymadıqlarımın yanında olmadım...

Azərbaycan - türk qadınının gerçək sifəti, gerçək həyat tərzidir bu. Sevmədiklərinin yanında olmayıblar. Vətənin yanında qərar tutublar. Tarixə yol-daşlıq ediblər. Ailə, milli adət-ənənə kurallarının qaranlı olublar.

Olublar! Olacaqlar!

Söz gənclərdə

FULYA

44 günlük Vətən müharibəsi və möhtəşəm Zəfərimiz bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin, kinosunun, teatrının əsas mövzusuna çevrilməkdədir. Müharibə vaxtı xalqımızın qəhrəmanlığı, birliyi və qələbəyə gədən yolda dönməzliyi hələ çox illər sənətin əbədləşdirməli olduğu məsələlərdir. İstər ön xətdə döyüşən igid oğulların cəsurluğu, istərsə də hər bir vətən sevdalısının bu haqq savaşında əlindən gələni əsirgənməməsi, hər kəsin öz üzərinə düşəni canla-başla yerinə yetirməsi hələ yüz-yüz illər danışılacaq, yazılacaq, çəkiləcək. Bir sözlə, 44 günə sığan bir şanlı tarixdən gələcək nəsillərin yetişdirilməsi üçün yüz-yüz dərslik yazıla bilər. Bu mənada Zəfər savaşımızın qəhrəmanlarından biri də türkiyəli jurnalist Fulya Öztürk oldu. Onun müharibə dövründə necə böyük sevgi və cəsarətlə həqiqətləri yayımlaması, ən qaynar nöqtələrdən reportajlar verməsi hər kəsin gözü önündəydi. Təsəvvüfi deyil ki, müharibədən dərhal sonra “Azərbaycan-film” Kinostudiyası ilə Türkiyənin “Dada Yapım” şirkətinin birgə layihəsi kimi “Fulya” filmi çəkildi. Film Fulya Öztürk və teleoperator Halil Kahramanın peşə fədakarlığından bəhs edir, baş verən hadisələrə onların baxışını ortaya qoyur. Çəkilişlər ötən ilin yayında Gəncə, Bərdə, Tərtər və Bakıda aparılıb. Filmin rejissorları Aykut Taşkın və Tahir Tahiroviç, təsvir rejissoru Cengizhan Durmaz, prodüserləri Özcan Dada və Fariz Əhmədovdur.

Dərgimizin Qadınlara həsr olunmuş bu yaz sayında “Söz gənclərdə” layihəsinin iştirakçıları Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Filologiya fakül-

“Bu sənədli filmdə ən mühüm səhnə, mənim həmin gecə Gəncədə gördüyüm o körpənin görüntüləridir. Bu kadrlar ilə bütün dünya Ermənistanın körpə qatili olduğunu gördü”.

təsinin III kurs tələbələridir. Yetişməkdə olan gənc xanımların məhz bu filmə baxıb təsirlənməsi, Fulyanı özünə nümunə bilməsi sevindiricidir.

Nigar İSMAYILOVA

Tarixin atası adlandırılan Herodot müharibənin ağrı-acılarının insanlara vurduğu zərbəni belə xarakterizə edir: “Sülh zamanında oğullar atalarını dəfn edir, müharibə zamanı isə atalar oğullarını”. Bəli, müharibə çox amansızdır və tariximizi öyrənəndə də aydın olur ki, erməni-dəşnak quldur birləşmələri və onların havadarları iki yüz ildən artıq müddətdə azərbaycanlılara qarşı qətləmlər həyata keçirib, torpaq iddiaları irəli sürüb, böyük fəlakətlər törədiblər. Nəticədə günahsız xalq sevdiklərindən, doğma yurdlarından, həmçinin, canlarından məhrum olublar.

“Fulya” filmi ermənilərin xalqımıza qarşı törətdiklərini hərtərəfli anlamağımız üçün vasitədir, əyani vəsaitdir. Fulya Öztürk və onun kameramanı Halil Kahraman 44 günlük İkinci Qarabağ müharibəsində azərbaycanlılarla birlikdə ermənilərin vəhşiliklərinə şahidlik ediblər, qorxmadan, çəkinmədən ən qorxulu yerlərə gedib gördüklərini lentə alaraq dünyaya çatdırılmasına nail olublar. Fulya Öztürk mənə illər öncə cəsarətlə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımlarını lentə alan və qəhrəmancasına şəhid olan Çingiz Mustafayevi xatırlatdı. Film izlədikcə sivil, məsum insanların qətlə yetirilməsi, insanların evlərinin başlarına yıxılması, körpələrin ölümü, mədəniyyət abidələrimizə - pambıq zavoduna atılan raketlər, Şuşa məscidində heyvanların saxlanması, təkcə müsəlmanlar deyil, bu müharibədə xristian dininin nümayəndələrinin də zərər çəkməsi məni olduqca kədərləndirdi. Lakin Azərbaycan xalqının bu əziyyətlərə qarşı həmrəy olması, evləri dağıdılsa belə, sığınacaqlarda qalaraq yurdlarını tərk etməmələri, əsgərlərin ön cəbhəyə yardım aparması, xüsusilə film boyunca səslənən musiqilər, “Çırpınırdı Qara dəniz” türküsü, sonda şəhid olmuş Azərbaycan igidlərinin siyahısının verilməsi və şəhid Xudayar Yusifzadənin təsnifi ilə filmin bitməsi... Nə gizlədim, göz yaşlarıma hakim ola bilmirdim baxdıqca...

Torpaqlarımızın işğaldan azad olunması xəbərini alanda bizi sevindirən məqamlardan biri də o idi ki, bu müjdə ilə düşmən tapdağı altında qalan məzarlara, vətən həsrəti ilə dünyadan köçən əzizlərimizin ruhlarına rahatlıq əta edəcəkdi. Uzun illərdir biz Ağdamın, xüsusilə Abdal-Gülablının ağrısını Səxavət Məmmədovun səsinə dərk etmişdik.

Ağdam zəfərini daddığımız günlərdə Səxavət Məmmədovun sənətkar qardaşı, xanəndə Firuz Səxavətin kəndə yollanaraq qardaşının məzarını ziyarət etməsi məhz Fulya Öztürk sayəsində baş tutdu. Bu film Ulu öndərin “Bir millət, iki dövlət” sözünün daha bir təsdiqi, ifadəsidir.

Ayçin MƏMMƏDOVA

Jurnalist - “Gördüyünü, bildiyini, hiss etdiyini bütün səmimiyyəti ilə izləyicilərə çatdırmalıdır” - deyib Mustafa Kamal Atatürk. “Fulya” filmi bu dəyərli fikrin ən böyük təsdiqidir. Fulya Öztürk gördüklərini, düşündüklərini, hiss etdiklərini bütün səmimiyyəti ilə təkcə Türkiyəyə deyil, bütün dünyaya çatdırdı. Film-

də canlandırılan səhnələr çox dəhşətlidir. Bombalanmış, dağıdılmış evlər, dağıntılar altından çıxarılmış uşaq cəsədləri, dağıntı altında qalmış insan bədəninin hissələri, küçə boyu axıb gedən qan... Bütün bunları filmdən izləmək belə bu qədər çətinləşən, Fulya olanların canlı şahidiydi. Zərif cinsin nümayəndəsi olan bu güclü türk qızının reportajları sayəsində uşaq qatili olan Ermənistanın iyrənc əməllərini bütün dünya gördü. Filmə baxdıqda 44 günlük Vətən müharibəsinin acı mənzərələri göz önündə canlanır. Necə çətin günlərdən keçdik, qələbəmizə çatmaq üçün neçə-neçə canlar verdik. Müharibə zamanı hamımızın tək istəyi cəbhədəki əsgərlərimizə, terror törədilən yerlərdəki günahsızlara kömək etmək idi. Bu çətin günlərdə bizlərdən biri oldu Fulya. Filmə bir səhnədə, Gəncə terroru zamanı dağıdılan həmin o binanın qarşısında oturub xatirələrini danışan Fulya Öztürk belə bir ifadə işlədir: “Əslində çox unutqan bir insanam, getdiyim yerləri, insanların adlarını, gördüklərimi tez unuduram, amma Azərbaycanda şahid olduqlarımı bir an olsun unuda bilmirəm...”

Bu bir həqiqətdir ki, Azərbaycan xalqı da Fulya Öztürk - cəsur türk qızını heç vaxt unutmayacaq. O, bizim Fulyamız olaraq qalacaq. Müharibədə acı, faciə, haqsızlıq görsək də, sonda illərin həsrəti bitdi, işğalda olan ərazilərimizə qovuşduq. Film də bu sonluqla bitir: Təkcə acımıza yox, qələbəmizə də şahid olan Fulya Öztürk işğaldan azad olan ərazilərimizə də gedir. Filmin ən qürurverici səhnəsi də fikrimcə budur. Fulya Öztürkün Azərbaycan xalqının sənət və sənətkarlarına vurğunluğu da diqqətimi çəkən məqamlardan oldu.

Vətənpərvər jurnalist Fulya Öztürk müharibə başlamazdan əvvəl tez-tez müğənni Azərinin ifasında “Çırpınırdı Qara dəniz” mahnısını dinləyirmiş.

Çırpınırdı Qara dəniz
Baxıb Türkün bayrağına!

Türkün bayrağı həmişə dalğalanacaq, türkün gücü isə bu dünya var olduqca tükənməyəcək!

Aytac İBRAHİMOVA

“Fulya” filminə baxarkən 44 günlük müharibə və onun qələbə görüntüləri 2-ci dəfə eyni hissləri yaratdı məndə. Qürur, yaşanmış həyəcan, dilə gətirilməyəcək acı görüntülər. Filmdə Fulyanın olanları danışarkən qürurlu bir duruşu var. Bu duruş bizim əldə etdiyimiz qələbənin sevinci ilə dayanan xalqımızın duruşu idi sanki. Bir jurnalist kimi, o, erməni vəhşiliklərini, törətdikləri faciələri öz canı bahasına, heç nədən qorxmayaaraq, sözləri ilə yox, gözləri ilə də ifadə edirdi.

Filmdə Fulya deyir: “Müharibə olmamışdan bir neçə ay əvvəl mən Azərinin “Çırpınırdı Qara dəniz” mahnısına qulaq asırdım. Ən sevdiyim hissəsi Azərinin sonda işlətdiyi cümlə “inşallah, Allah böyükdür” yeri idi. Sanki olacaqları bilirdim, özümü buna hazırlayırdım”.

Mənə görə, “gerçek jurnalist necə olmalı?” sualının ən dəqiq cavabıdır Fulya Öztürk. Amma filmə baxdıqca

onun sadəcə jurnalist kimi vəzifə borcunu yerinə yetirməsindən başqa, baş verənlərə bütün qəlbiylə ilə yanaşması, günahsız insanların ağrısını varlığında hiss etməsini anlayıram. 44 günlük müharibədə acımızı, sonda isə qürurumuzu bizimlə eyni keçirən doğmamız oldu Fulya. Dünyaya doğrunu, reallığı göstərən, mübarizə aparan bir əsgər oldu.

Fulyanın bir xanım cəsarətinə heyran qaldım. Yəqin türk xalqının gücü həm də bundadır. Qadınlarının cəsarətində, igidlərlə çiyin-çiyinə döyüşə bilməsində... Yaradıcı heyətin məhz bu ideyanı dəqiq ifadə etməsi, Qarabağ savaşını Fulyanın gözüylə göstərməsi çox təsirlidir. Tanrı türkü qorusun!

Reyhanə MİRZƏYEVA

Qədim dövrdən bu günə kimi türk qadınlarının necə cəsur və qorxmaz olduqları haqqında danışılır. Həmçinin, haqlarında tarixi mənbələrdə, yazılı və şifahi xalq yaradıcılıq nümunələrində, dastanlarda qürur duyulması faktlara rast gəlirik. Onların cəsurluğu, qorxmazlığı, qay-

ğıkeşliyi, mərdliyi, qeyrəti bu gün uşaq və yeniyetmələrin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Biz 44 günlük şanlı Vətən müharibəsində türk qadınının cəsur və qorxmazlığının bir daha şahidi oluruq. Bu mərdliyi Fulya Öztürk və Azərbaycan qadınlarının təmsalında görürük. Müharibə dövrü cəbhə bölgəsində yaşayan qadınların heç biri öz yurdunu, evini tərk etmədi. Onlar lazım gələrsə, düşmənlə mücadilə aparmağa hazır idi. Eləcə də, cəbhədə olan qadın tibb işçiləri əsgərlərimizə kömək etmək üçün əllərindən gələni edirdilər.

Əvvəlcə bunu demək istəyirəm ki, “Fulya” filminə hər bir azərbaycanlı baxmalıdır. Çünki o günləri heç birimiz unutmamalı, unutmamalıyıq. Fulya Öztürk haqqında bunu deyə bilərik ki, o, çox mərd qadındır. Hətta, bu kəlmə onun xarakterini zəif ifadə edir. O, heç nədən qorxmadan müharibənin ilk günündən son gününə qədər hər hadisəni çəkib insanlara çatdırırdı. Hətta Tərtər, Bərdəyə, Gəncəyə bombalar atılan zaman Fulya Öztürk də şəhid ola bilərdi. Amma o, heç nədən qorxmadan irəli gedirdi. Filmin bir səhnəsində Fulya Öztürkün necə mərd bir qadın olduğunu görürük. Səhnə belə idi: Pambıq fabriki yanır və ora bombalar atılır, amma Fulya Öztürk heç nədən qorxmadan orada çəkilişlər aparır. O, Gəncədə olarkən gecə vaxtı bombalar atılır. Atılan bombalar onun qaldığı otele də düşə bilərdi. Yenə də, görürük ki, Fulya Öztürk heç nədən qorxmadan bombalar atılan əraziyə gedir. Hətta kameranın işığı ilə dağıntı altında qalan insanları xilas etmək üçün kömək edir. O, burada bir hadisə yaşayır. Əminəm, bu sarsıntı ömrünün sonuna qədər unutmayacaq. Dağıntılar altından çıxmış cansız körpənin əli onun əlinə dəyir. Fulya özü də filmdə deyir ki, mən unutqan insanam, amma burada gördüklərimi və yaşadığım hissləri heç vaxt unutmayacağımı bilirəm.

Sonda bunu demək istəyirəm ki, hər birimiz bir Fulya olmalıyıq. Heç nədən qorxmadan, cəsur və mərd addımlarla irəli getməliyik.

Elvira ƏLİFXANOVA

“Fulya” filminə bir nəfəsə baxdım. Baxdım və film bitdi. Amma uzun müddət fikrim filmdə gördüklərimdə qaldı. Filmdəki ağrı-acının, eyni zamanda, fərah və sevincin fikrimdən çıxara bilmirəm. “Fulya” Azərbaycan xalqının kədərini, fərahını, sevincini, qəhrəmanlığını özündə əks etdirən sənədli filmimizdir. Düşünürəm ki, bu film erməni vəhşiliklərini dünyaya çatdıracaq, görməyən gözləri açacaq. Amma görmək istəyəcəklərmi, bilmirəm... Filmə baxdığım zaman müharibə zamanı keçirdiyim bütün hissləri yenidən yaşadım. Sanki o günlər bitməmiş, yenidən başlamış kimi, sanki bu dəqiqə xəbərlərə baxsaq, o dəhşətli qətlialmlardan birini görəcəyik, sanki yenə bir zəfər xəbəri gəlib bizi sevindirəcək, ardıcaysa, bir şəhid xəbəri gəlib bizim sevinc göz yaşlarımızı qanlı kədər göz yaşlarına çevirəcək. Amma bu dəfə bir fərq var idi. Biz artıq bu filmin sonunu bilirdik. Bu dəfə şəhidlərimizin qanı yerdə, qanlı göz yaşımız cavabsız qalmayacaqdı. Bu dəfə haqqımız olanı alacaqdıq.

Yazımın bu məqamında filmin ən qürurverici anını göz

önünə gətirirəm:

Şuşa azad olunub, filmin əvvəlində durğun, sakit olan Bakı artıq canlanıb. Bu epizod gedərkən Prezidentimizin bütün xalqın sevincini özündə bəsləyən o qürur dolu səsi ilə “ŞUŞA SƏN AZADSAN!” sözləri səsləndirilir və birdən ekranda açıq səmada ŞUŞA kimi azad bir qartal görünür. Nə qədər möhtəşəm və nə qədər də qürurverici bir mənzərə...

Məncə, bu epizod yalnız Şuşanın azadlığını deyil, eyni zamanda, xəritədə Qartal kimi görməyə alışdığımız Azərbaycan xəritəsinin - Qartalın tamamlanmasının, bütövləşməsinin rəmzidir!

Səbinə QULİYEVƏ

20 illik həyatımda ən acı, ən kədərli, ən təşvişli, ən stresli, amma eyni zamanda ən sevincli, ən qürurlu 44 günü yaşadım mən. Həyatımızın əsas hissəsi olan internet yox, heç yerdən xəbər ala bilmirik. VPN proqramlar yükləyib teleqramdan hər dəqiqə, hər saniyə xəbərlərə baxırıq. Hər gün şəhid xəbəri, hər gün bir tabut gəlir, hər gün bir ananın sinəsinə oğul dağı çəkilir, hər gün bir atanın əlində qatlanmış üç rəngli bayraq, gözləri torpağa dikilir, hər gün bir

bacı qardaşsız, bir həyat yoldaşı dul, bir körpə atasız qalır... Sanki bir film seyr etdik. 44 günlük bir film... Və bu acılara qarışmış sevinc, gözümüzü açandan haqqında öyrəndiyimiz, tarix kitablarından oxuduğumuz faciələrin cavabı... “Fulya” filmi də indiyə qədər izlədiyim ən ağırlı, məni başladığı andan sona qədər hönkür-hönkür ağladan bir film oldu. Fulya danışdıqca nəfəsim dayanırdı. İlahi, nə qədər ağrı-acı çəkdi bu Vətən?! 3000-ə yaxın şəhid verdik. Təkcə döyüş meydanında yox, amma. Mənfur düşmən o qədər alçaq, o qədər namərd idi ki, meydana üz-üzə dayanıb döyüşə bilmirdi. Mülki insanlara hücum edirdi. 1992-ci il Xocalı faciəsində əli yalın insanlara etdikləri zülmərin davamı idi sanki Gəncə, Tərtər və Bərdədə törətdikləri terrorlar.

Fulya danışır... “Bir balaca qız daşların arasından ölü olaraq çıxarıldı. Əli əlimə deydi...” Filmin bu məqamında hıçqırıb ağlayıram. Düşünürəm, nə yaxşı ki, qələbə çıxdıq. Yoxsa bütün bunlara heç, heç dözmək olmazdı. Bütün ailəsini itirən bir ata... Necə dilinə gətirsin ağrısını?! Fulya da həmin an özünü itirərək sual verir: “Necəsiniz? Yaxşısınız?” İndi özü də inana bilmir bu sualı həmin adama necə verdiyinə.

Düşmən günün günorta çağında Bərdədə sivil insanların qanını axıtdığı vaxtı Fulya da orda imiş. Hər qadının işi deyil qanlar içərisində olan, cəsədlə dolu küçələrdən reportaj hazırlamaq. Filmin yaradıcı heyəti də iki mühüm məqamı birləşdirə bilib bu ekran işində; həm Fulyanın xarakterini, peşəkarlığını önə çəkib, həm də o günlərin ən vacib hadisələrini qəhrəmanın gözüylə göstərüb.

Ümumiyyətlə, belə bir film çəkildiyini biləndə elə həmin gün dərindən çıxıb birbaşa kinoteatra getdim. Film insanda bir qürur hissi də oyadır, bütün bunların canlı şahidi olduğun üçün, vətənin bu günündə onun bir zərrəsi kimi nəfəs aldığın üçün məmnunluq, sevinc duyursan. Artıq, zəfərimizin bir ili tamam oldu. Ali Baş Komandanımızın əzmi ilə, ordumuzun gücü ilə 44 gün içərisində 30 illik həsrətə son qoyuldu. Birinci Qarabağ savaşından sonra çəkilən “Fəryad”ların qələbəyə həsr olunan ardı ekranlaşdırılır. Çingiz Mustafayevin, Salatın Əsgərovanın ruhu şaddı şübhəsiz, axı onların yarıda qalmış işini Fulya kimi davam etdirən ardıcılıqları var...

Yaz/2022

“Qurama”

Əlli il öncə, “Qobustan” dərgisinin elə ilk nömrələrində “Qurama” başlığı altında rəngarəng səhifələr yayımlanırdı. O zaman da ağ-qara çıxan dərginin “Qurama”sı sadəcə mövzu baxımından al-əlvan idi. Müxtəlif mövzularda maraqlı məlumatlar və daha çox məzəli sənət xəbərləri bir layihədə birləşib elə gerçək qurama təsiri bağışlayırdı. Toplunun müəllifləri layihəyə kiçik bir giriş sözü də yazmışdılar: “Balaca-balaca parçalar... Rəng-bərəng parçalar... Kiçik, əlvan parçaların yaratdığı ürəkaçan, şux ahəng... Tovuz quşu kimi, nənə qurşağı kimi, rəngdən rəngə çalan qurama yorğan. Təkcə məişət əşyası yox, zövq, sənət, gözəllik örnəyi. Rəng, biçim, ahəng duyumunu ifadə edən xalq yaradıcılığı. Qurama yorğan hansı Azərbaycan evinə, hansı azəri ailəsinə tanış deyil ki?! Bu qədim sözü, bu gözəl sözü alabəzək səhifəmizə başlıq seçmişik. Qurama qarşınızdadır...” Biz də sələflərimizin bu maraqlı ənənəsini davamı kimi kiçik “Qurama”mızı oxucularımıza təqdim edirik...

Bu dəfəki Quramamız isə tarixdə iz buraxan qeyri-adi qadınlardan bəziləri haqda maraqlı faktlardan ibarətdir...

1804-cü ildən bəri Luvrda sərgilənən Mona Lizanın qaşı yoxdur. Qadınların qaşlarını tıraş etməsi 16-cı əsr Avropasında məşhur bir ənənə idi. Görünür, əziz Liza-nın sirləri hələ çox-çox illər çözüləcək...

Kamilla Klaudel qadınların Təsviri Rəssamlıq Akademiyasına daxil ola bilmədiyi bir vaxtda “Kolarossi Akademiyası”nın özəl sənət məktəbində oxuyub. Burada heykəltəraşlıq dərsləri keçən Ogüst Rodenlə tanış olur. Çox keçmir Kamilla müəllimlər emalatxanasında işləməyə başlayır və onun modeli, şagirdi, sevgilisi, ilham mənbəyi olur. Amma... Kamilla ömrünün son 30 ilini dəlilərlə üçün olan sığınacaqda keçirir. İşlədiyi bütün əsərləri məhv edir və Rodeni onun yaradıcılıq planlarını oğurlamaqda ittiham edir.

Mark Şaqalın yaradıcılığı boyu bütün rəsmlərində yalnız bir qadının - həyat yoldaşı Bella Şaqalın (qızlıq soyadı Rozenfeld) obrazı var idi. “Bella yanımda olanda, getmirəm, sanki uçuram” deyirdi rəssam. Təsadüfi deyil ki, o, öz əsərlərində yerin üstündə havaya qalxan sevgililəri təsvir edir. Xanımının obrazını rəssamın yüzlərlə əsərində görmək mümkündür. 1944-cü ildə Bella vəfat edəndə Şaqal bir il işlərinə qayıda bilmir. Ölümündən sonra da xanımını çəkməyə davam edir.

22 yaşlı Lidiya Delektorskaya 63 yaşlı fransız rəssamı Henri Matissin anasının baxıcısı olur. Sonralar rəssam qızdakı ideal model obrazının fərqi varır. Lidiya baxıcılıq və katibəlik vəzifəsini birləşdirərək hər gün 3-4 saat Matissə modellik edir. İldə 2 dəfə Matiss çəkdiyi portretlərdən ona verir ki, gələcəyini təmin edə bilsin. Rəssamın vəfatından sonra Lidiya ona miras qalan həmin əsərləri Ermitaja və Puşkin Muzeyinə bağışlayır.

Jaklin Rok - Pablo Pikassonun ikinci həyat yoldaşı və ilham pərisi imiş. Rəssam ilk dəfə Roku görəndə onun 26, özünənsə 72 yaşı var idi. 6 illik tanışlıqdan sonra evləndilər. Evlilikləri rəssamın öldüyü günə qədər - 11 il davam edir. Pikasso Jaklinin 400-dən çox portretini çəkir. Jaklin Pikassonun ölümündən çox sarsıntı keçirir və ölümündən 13 il son-

Rəsmnin müəllifi: Vəfa Allahyarova

ra rəssamın əsərlərinin retrospektiv baxışı ərəfəsində özünü güllələyərək intihar edir.

“Qolları çarpazlanmış Jaklin” rəsm əsəri Pikassonun ən məşhur portretlərindən biridir.

Mirvari tanalı qız - Holland rəssamı Yan Vermeerin məşhur tablosudur. Əsər Yan Vermeerin şah əsəri hesab olunur. Adından da göründüyü kimi, əsərin əsas motivini mirvari sırğa təşkil edir. Tablo hal-hazırda Niderlandın rəsm qalereyasında saxlanılır. Bu əsəri bəzən “Qüzey Mona Lizası” və ya “Holland Mona Lizası” da adlandırırlar.

XX yüzilin ən önəmli rəssamlarından Frida Kahlonun avtoportreti Nyu-Yorkdakı açıq artırmada 34.9 milyon dollara satılaraq rekord qırdı. Meksikalı rəssam Kahlonun “Diego y Yo” (Diego və Mən) adlı əsəri, sənətçinin ən son avtoportretlərindən biriydi.

Dünyada ən çox danışan qadın amerikalı komediya aktrisası Fran Kerodur. O, bir dəqiqə ərzində 538 söz tələffüz edə bilir.

Rus şairəsi Marina Svetayeva intihardan əvvəl yazmışdı: “Qınama məni, Tanrı. Sən bu dünyada qadın olmamısan!”

**Səhifəni hazırladı:
Zülfiyyə Qəniyeva**

“Qobustan”dan

50 ildən çox tarixə malik “Qobustan” İncəsənət Toplusunun bahar sayı ilk dəfədir ki, bütövlükdə sənətin müxtəlif yönlərində xidmətləri olan Qadınlara həsr edildi. Hər bir şəhərin, millətin, xalqın siması var. Biz Azərbaycan mədəniyyətinin qadın simasını bir dərgiyə sığacaq qədər ifadə etməyə, göstərməyə çalışdıq. Amma əlbəttə, zəngin mədəniyyətimizin inkişafında, tariximizin şanlı səhifələrinin yazılmasında Azərbaycan qadınlarının xidməti, oynadığı rol o qədər geniş və dərin mövzudur ki, bir dərgi, yaxud bir neçə məqalə ilə əhatə etmək mümkünsüzdür. Lakin dərgidə haqqında məqalələr yer alan qadınların fəaliyyətinə nəzər salanda qərribə bir Qadınlıq tarixi göz önündə canlanır. Başqa-başqa zamanlarda, hətta illərlə, əsrlərlə vaxt məsafəsində yaşayan bu qadınların ortaq cəhətlərini müəyyənləşdirmək, millətinə, özünə, gördüyü işinə münasibətini də müqayisə etmək, suallarımıza cavab tapmaq olar. Amma bunlar hər biri ayrıca tədqiqat, araşdırma mövzularıdır. Biz sadəcə 8 Mart - bayram günlərində müasir oxucunun diqqətini çəkmək, bu fərqli xanımlar, onların qəliz taleyi, çətin vaxtlarda özlərini, necəliklərini, zərifliklərini və öz işlərinə sədaqətlərini necə qoruması haqda düşündürmək istədik. “Çətin”, yaxud “qəliz” kimi kəlmələrin məhz hansı zaman, hansı qadına aid olmasının bir fərqi yoxdu. Axı elə bütün zamanlarda sənəti özünə həyat yolu seçmiş qadınlar üçün asan olmayıb. Ona görə müəlliflərimiz hər biri haqda böyük sevgi, heyranlıq, həssaslıqla araşdırma aparıblar. Həmçinin, müəlliflərin də qadınlar olması onların özlərindən əvvəlkilərə də, müasirlərimizə də eyni həmrəyliyi ifadə edir.

Beləliklə, “Qobustan”ın yaz sayı elə dərginin özünün də, əməkdaşlarının da araşdırmaları üçün yeni mövzular verir. Axı Qadın və Sənət mövzusu əbədidir, tükənməzdir. Ona görə dərginin son səhifəsini Amadeo Modelianinin tablosu ilə bitirib yay sayımızda rəssam haqqında yer alacaq geniş məqalənin anonsunu veririk. Əslində Modelianidən danışmaq elə bu mövzunu davam etdirməkdir...

